

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

**TÜRKİYE–AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE
2002-2012 DÖNEMİ VE
MÜZAKERELERİN GELECEĞE ETKİSİ**

Nurhan DEMİRAL

Danışman
Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE 2002-2012 DÖNEMİ VE MÜZAKERELERİN GELECEĞE ETKİSİ

Nurhan DEMİRAL

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

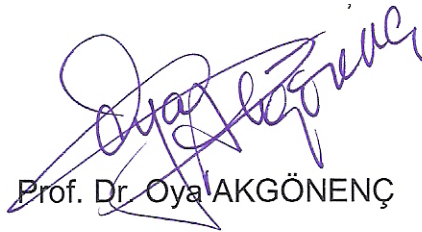
Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Nurhan DEMİRAL tarafından "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde 2002-2012 Dönemi ve Müzakerelerin Geleceğe Etkisi" başlıklı bu çalışma, 24 Şubat 2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

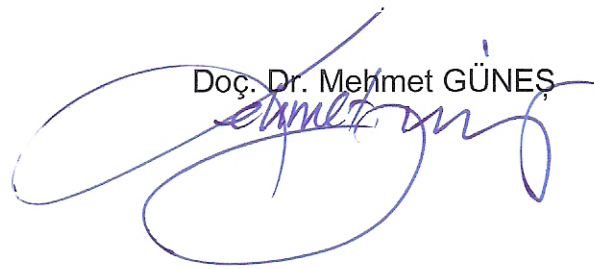
Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ

Üye

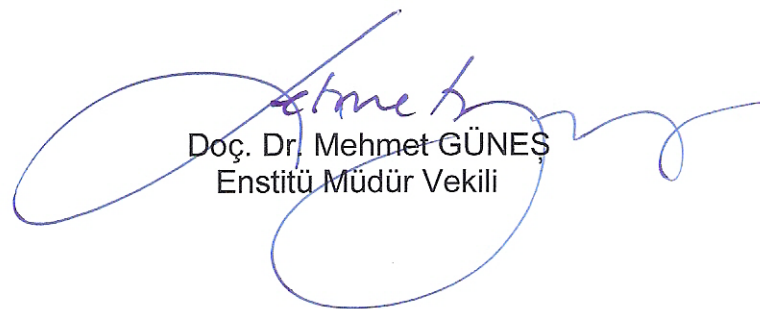
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Üye

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Enstitü Müdür Vekili

BİLDİRİM

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, Yüksek Lisans Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

23.02.2015

Nurhan DEMİRAL

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmanın seçimi konusunda beni yüreklendiren değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ'e teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışma boyunca desteğini gördüğüm herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

ÖZET

DEMİRAL Nurhan, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde 2002-2012 Dönemi ve Müzakerelerin Geleceğe Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Çok eski tarihlere uzanan Avrupa'daki bütünleşme düşünceleri II. Dünya savaşından sonra 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile Birliğin entegrasyon süreci başlamıştır. Ekonomik birlikteliğin en başarılı örneğini oluşturan AB için ilk adım sayılan AKÇT'dan sonra 1957 yılında yapılan Roma Antlaşmasıyla ekonomik birliktelik perçinlenmiştir. Süreç içerisinde genişleme yaşayan Avrupa Ekonomik Topluluğu geçen zaman zarfında kurumlarında değişiklikler yapmış ve genişlemeye bağlı olarak bünyesinde yeni kurumlar oluşturmuş, varolan kurumların ise yetkilerini artırmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilk ilişkileri 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık için resmen başvuru ile başlamış ve 1995 yılında tamamlanan Gümrük Birliği ile devam etmiştir. 2002 yılına kadar olan uzun süreçte temeli oluşturulan ilişkiler, 2002 yılı sonrasında farklı gelişmelere sahne olmuştur. Özellikle tam üyelik süreci, müzakere süreci gibi gelişmelerin yaşandığı dönem müzakerelerin başlamasıyla daha da farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu tezde Türkiye AB ilişkilerinde 2002- 2012 dönemi ve müzakerelerin geleceğe etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda 2002 yılında başlayan tam üyelik süreci yerini 2005 yılı sonrasında müzakere sürecine bırakmıştır. 2012 yılına kadar müzakerelerde yaşanan gelişmeler ele alınarak geleceğe etkisi ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Müzakere Süreci

ABSTRACT

Turkey's endless European Union membership process started with application for European Economic Union in 1959 and this is still in process.

In Turkey, between the years 2002-2012 Ak Party remained in power. In the way to the Kopenhagen Summit in 2002, Ak Party Government conducted diplomacy in which EU should give a negotiation date. Relationships with EU gained new dimensions with the negotiation process which started in 2005 however these relations have completely stalled by the year 2012.

Ak Party, followed an active policy of an EU and has taken important steps with reforms. On the other hand it should not be forgotten that Ak Party has made significant strategic errors. In this period, Turkey received support from EU for its problems and EU obtained the majority of EU demands.

Keywords: Negotiation, Ak Party, Union, Reform.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii-vi
KISALTMALAR	vii-viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEMEL YAPISI

1.1. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	4
1.1.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT).....	6
1.1.2. Roma Antlaşmaları (AET) ve EURATOM	8
1.2. AVRUPA BİRLİĞİ.....	9
1.2.1. Avrupa Tek Senedi	11
1.2.2. Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması).....	13
1.2.3. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları	16
1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORGANLARI.....	18
1.3.1. Avrupa Konseyi.....	18
1.3.2. Avrupa Parlamentosu.....	19

1.3.3. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi.....	19
1.3.4. Avrupa Birliği Komisyonu.....	21
1.4. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİ	21
1.4.1. Birinci Genişleme (1973)	21
1.4.2. İkinci Genişleme (1981)	22
1.4.3. Üçüncü Genişleme (1986).....	22
1.4.4. Dördüncü Genişleme (1995).....	23
1.4.5. Beşinci Genişleme (2004-2007)	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ

2.1. TÜRKİYE'NİN AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU'NA BAŞVURUSU	26
2.2. ANKARA ANLAŞMASI.....	29
2.2.1. Hazırlık Dönemi.....	30
2.2.2. Geçiş Dönemi.....	31
2.2.3. Nihai Dönem.....	32
2.2.4. Ortaklık Organları	33
2.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	35
2.4. LÜKSEMBURG ZİRVESİ	37
2.5. HELSİNKİ ZİRVESİ	40

2.6. KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ VE ULUSAL PROGRAM	44
2.6.1. Katılım Ortaklığı Belgesi	44
2.6.2. AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı	46
2.7. İLİŞKİLERDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TR- AB İLİŞKİLERİNDE 2002- 2012 DÖNEMİ VE MÜZAKERELERİN GELECEĞE ETKİSİ

3.1. TAM ÜYELİĞE GİDEN SÜREÇ	52
3.1.1. Kopenhag Zirvesi 2002	52
3.1.2. Katılım Ortaklığı Belgesi 2003	57
3.1.3. Atina ve Selanik Zirveleri	58
3.1.4. Ulusal Programın Son Şekli	61
3.2. TAM ÜYELİK SÜRECİ	62
3.2.1. Uyum Yasaları	62
3.2.2. Brüksel Zirvesi 2004	63
3.3. MÜZAKERE SÜRECİ	68
3.4. MÜZAKERELERİN DURUMU	73
3.4.1. Ek Protokolün Tam Olarak Uygulanması Şartına Bağlı Olarak Açılmayan Fasıllar	74
3.4.2. Bazı Üye Devletler Tarafından Tek Taraflı Bloke Edilen Fasıllar	76

3.4.3. Açılan ve Açılması Muhtemel Fasıllar	79
3.5. 2002-2012 YILLARI ARASINDA AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLERLEME RAPORLARI.....	82
3.6. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE KATILIM SÜRECİNDE 2002-2012 YILLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	91
3.6.1. Müzakerelerin Başlamasına Kadar Olan Süreç	91
3.6.2. Müzakereler Sonrası Yaşanan Süreç.....	98
3.6.3. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinde 2002-2012 Yılları Arası Siyasi İktidarın Değerlendirilmesi	103
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	112

KISALTMALAR

AT:	Avrupa Topluluğu
AAET:	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ABGS:	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK Parti:	Adalet ve Kalkınma Partisi
AK:	Avrupa Konseyi
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APS:	Avrupa Para Sistemi
ATS:	Avrupa Tek Senedi
BM:	Birleşmiş Milletler
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
DHBK:	AB Devlet/Hükümet Başkanları Konseyi
DP:	Demokrat Parti
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
GB:	Gümrük Birliği

GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HSYK:	Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu
KKTC:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB:	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOB:	Katılım Ortaklığı Belgesi
MÇB:	Müzakere Çerçeve Belgesi
MDAÜ:	Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OGT:	Ortak Gümrük Tarifelerini
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Avrupada ki bütünleşme düşünceleri, liberal iktisadi düşüncenin yeniden uygulama alanına çıkması olarak düşünülebilir. Fakat bu düşünce Avrupa'da Roma Anlaşması'nın çok ötesinde bir geçmişe sahiptir. Avrupa'da mevcut devletlerarasında bütünleşme sağlanmasına ilişkin görüşler 13. yüzyıldan itibaren tarihçiler, filozoflar, hukukçular ve siyaset adamları tarafından değişik zamanlarda dile getirilmiştir. 20. yüzyıla kadar süregelen bu düşünceler özellikle II. Dünya savaşı sonrasında daha da belirginleşmiştir.

II. Dünya Savaşı milyonlarca insanın ölümüne sebep olurken, hayatta kalanları da sefalete sürüklemiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), II. Dünya savaşının yıkıntılarını ortadan kaldırmak amacıyla kredi musluklarını Avrupa Devletleri'ne açmıştır. Marshall yardımları çerçevesinde güçlü bir Avrupa oluşturmak isteyen ABD'nin bu düşüncesindeki önemli sebep iki kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasıdır. Nitekim Avrupa bütünleşmesi, Avrupalı devletlerarasında ekonomik ve siyasi işbirliğinin sağlanması için kurumsal düzenlemelerin sağlanması girişimlerine işaret etmektedir.

AB'nin kuruluşundan bu yana ekonomik temelli olarak başlatılan bütünleşme uygulamaları, Tek Avrupa oluşturulması amacına hizmet etmektedir. Tüm üye ülkelerin aldığı ortak kararlar, oluşturulan politikalar sonucunda gerçekleşen uygulamalar doğrultusunda temel amaca ne kadar yaklaşıldığının göstergesi olmaktadır. Kuruluşundan itibaren yapılan tüm uygulamalar Avrupa Halkı'nın oluşması nihai amacına bağlı kalınarak yapılmıştır. Siyasal alandaki değişikliklerde önce ekonomik alanda düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve parasal birliğe geçilmesi kararı alınmıştır. AB'nin bütünleşmedeki başarısı Avrupa ülkelerinin üyelik başvurularında önemli bir etken olmuştur.

Türkiye, Yunanistan'ın başvurusu sonrasında Birliğe üyelik başvurusu yapmıştır.

31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık için resmen başvuran Türkiye'nin böylece uzun ve zorlu AB macerası başlamıştır. Türkiye'nin başvurusunu değerlendirmeye alan Topluluk, uzun süren müzakereler sonunda, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığını bildirmiş ve tam üyelik gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. Türkiye-AB ilişkilerinin temelini oluşturan Ankara anlaşması, bu öneriye dayanarak 12 Eylül 1963'te imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te de yürürlüğe girmiştir.

22 Haziran 1993'te Kopenhag Zirvesi'nde tam üyelik kriterleri belirlenmiştir. Avusturya, Finlandiya ve İsveç 1 Ocak 1995'te AB'ye tam üye olmuştur. 6 Mart 1995'te Ortaklık Konseyi Türkiye ile Gümrük Birliği (GB)'ni onaylamıştır. Türkiye 1999 Helsinki Zirvesinde AB'ye tam üyelik için resmi aday statüsü kazanmıştır. 2000'de adaylık sürecinde AB müktesebatına uyum sağlamak amacıyla her alanda neler yapması gerektiğini kısa ve orta vadeli hedefler olarak belirleyen Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)'nin yayınlanması, 2001'de KOB'nin onaylanması ile uzun bir AB serüveni yaşamıştır.

2002 yılındaki siyasi iktidar değişikliği ile yeni bir döneme giren Türkiye'nin AB ilişkilerinde de yeni gelişmeler olmuştur. 2002 Kopenhag Zirvesi, 2003 Katılım Ortaklığı Belgesi, Atina ve Selanik Zirveleri, Ulusal Program, tam üyelik süreci, uyum yasaları, 2004 Brüksel Zirvesi ve müzakere süreci 2002 sonrası dönemin önemli gelişmeleridir. Fakat 2012 yılına kadar AB ile yürütülen müzakerelerde kapatılması gereken 35 fasıldan sadece bir fasıl kapatılabilmektedir. Birçok fasıl, Fransa, Avusturya, Yunanistan ve Kıbrıs sorunu nedeniyle açılmamaktadır. Diğerleri ise çeşitli sebeplerle askıya alınmış olup, sorunlar yaşanmaktadır. Türkiye AB ilişkilerinde 2002-2012 yılları arasındaki on yıllık süreç, bir çok açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Türkiye AB ilişkilerinde 2002- 2012 dönemi ve müzakerelerin geleceğe etkisi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmamızın ana teması; Türkiye AB ilişkilerinde 2002- 2012 dönemi ve müzakereler,ve onların gelecek üstündeki etkileri şeklinde ifade edilebilir. Bu soruya

bağlı olarak araştırma hipotezimiz şu şekilde belirlenmiştir: Türkiye, hükümetin ileriye yönelik niyetlerinin ne olduğunu açıklayan kalkınma planlarında yer alan ifadeler itibariyle hazır, ancak uygulamalar itibariyle hazır değildir.

Araştırmamızda yöntem olarak ‘betimleme yöntemi’ kullanılmıştır. “Betimleme yöntemi; olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ‘ne’ olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışır. ‘Bunlar nedir’ sorusuna cevap bulmaya yöneliktir. Betimleme araştırmaları, mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedef alır. Bu yöntemle dayanan araştırmalarla, durum nedir?, neredeyiz?, ne yapmak istiyoruz?, nereye, hangi yöne gitmeliyiz?, oraya nasıl gideriz? gibi sorulara, mevcut zaman kesiti içinde olduğu düşünülen verilere dayanılarak cevap bulunmak istenmektedir”¹.

Araştırmamızda bu yöntem, Türkiye AB ilişkilerinde 2002- 2012 dönemi kapsamında ele alınmıştır. Ayrıca 2002- 2012 dönemindeki politikaların saptanmasında, uygulamaların belirlenmesinde, yorumlanmasında ve değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Böylece bir yandan Türkiye AB ilişkilerinde 2002- 2012 dönemi analiz edilirken, bir yandan da müzakerelerin geleceğe etkisi değerlendirilmiştir.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde AB’nin tarihsel gelişimi, kuruluşundaki temel antlaşmalar, organları ve genişleme süreci ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye’nin Ankara Antlaşması ile başlayıp 2002 yılına kadar olan üyelik süreci üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye AB ilişkilerinde 2002- 2012 dönemi ve müzakerelerin geleceğe etkisi incelenmiştir.

---

¹ Saim Kaptan, **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**, Tekışık Matbaası, Ankara, 1998, s.59

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEMEL YAPISI

1.1. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tezin yazıldığı dönemde Avrupa Asya anakara kütlelerinin Atlantik Okyanusu ile Ural dağları arasındaki bölümünü içine alan bölge, 10,6 milyon kilometre karelik yüz ölçümü ile dünya toplam karalarının yüzde 15'ini, dünya nüfusunun ortalama yüzde 6'sini ve dünya ticaretinin yüzde 43'ünü barındıran Avrupa, yirmi bir tane kültür ve yüz elli altı tane de etnik kültür bölgesine ayrılmıştır². Avrupa kavramının nereden çıktığı konusunda birçok söylem dile getirilse de tarihsel olarak çok eski dönemlerden beri kullanıldığı düşünülmektedir.

Avrupa kavramı ile ifade edilmeye çalışılan bölge, tarihsel gelişim sürecinde pek çok kez değişmiştir. Kökeni itibariyle bakıldığında Avrupa teriminin ilk çağlara kadar uzandığı görülür. Sami dillerdeki “güneşin battığı taraf” anlamına gelen “Ereb” ya da “İrib” kelimesi Fenikelilerden Yunanlılara geçmiş ve “Evropa” şeklini almıştır. Yani Ege denizi çevresinde yaşayan insanlar bu denizin batısında kalan topraklara bu ismi vermişlerdir³. Avrupa'nın soy kütüğünde, kimlik dokusu olarak Helen'den sonra Roma ağırlığını hissettirir. Kendilerini evrensel imparatorluk (başka bir deyişle dünya) yerine koyan Romalılar, askerî güçleri ve düzen koyucu yetenekleriyle Avrupalıların köklerine ilişkin önemli bir referans kaynağı olmuşlardır⁴.

Köken olarak doğudan kaynaklanarak batıya doğru yayılan Avrupa sözcüğünün anlamı, ruhu ve içeriği daha sonraki dönemlerde ve günümüzde belki de ironik olarak batıdan doğuya doğru ilerlemektedir. Avrupalılığın anlamı, Avrupa'nın doğu sınırının nerede olduğu ve Avrupa'nın nerede bittiğinin kararı Batı Avrupa'da

² Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s.179

³ Ali Yiğit, “Avrupa'nın Sınırları ve Türkiye'nin Avrupa'ya Göre Konumu”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2000, s.38

⁴ İbrahim S. Canbolat, **Avrupa Birliği Uluslararası Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2002, s.5

verilmektedir. Aslında bu çok şaşırtıcı olmamalıdır çünkü Avrupa kültürünü ortaya çıkaran gelişmelere ev sahipliği yapan ülkeler bunlardır. Reform hareketinin doğduğu Almanya, Rönesans'ın ev sahipliğini yapan İtalya, siyasal kültürü şekillendiren Fransız İhtilali'nin yaratıcısı Fransa ve yine Avrupa kültüründe derin izler bırakan sömürgeciliğin geçmişteki temsilcileri bu ülkelerdir⁵.

Avrupa bütünleşmesine yönelik plânların, gerçek anlamda başladığı dönem Ortaçağ'dır. Bu dönemde, bazı düşünürler Avrupa bütünleşmesine yönelik fikirlerini gündeme getirmişlerdir. Bunların arasında. Immanuel Kant'ın "Sonsuz Barış"ın Sağlanması'na yönelik projesi, Saint-Pierre ve Victor Hugo'nun "Birleşik Avrupa Devletleri" plânları, ayrıca Montesquieu, Voltaire, Proudhon ve Saint Simon gibi düşünürlerin. Avrupa'da barışı esas alan bir entegrasyon ya da birlik fikirleri sayılabilmektedir⁶. Diğer taraftan Ortaçağ Avrupa'sında en önemli birleşme adımının kilisenin önderliğindeki Haçlı Orduları birleşmesi olduğu söylenebilir. Fakat siyasi alanda kapsamlı bir birleşmenin Ortaçağ Avrupa'sında pek fazla dikkate alındığı söylenemez. Çünkü söz konusu dönem sonrasında Avrupa ülkeleri kendi aralarında çekişmeler yaşamaya başlamış ve XX. yüzyılın başlarında Avrupa I. ve II. Dünya Savaşları'na ev sahipliği yapmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da birleşme hareketinin ilki Avusturyalı diplomat Kalergi tarafından siyasi, askerî ve ekonomik açıdan birleşmiş bir Avrupa düşüncesini öneren ve bir Alman gazetesinde 15 Kasım 1922 tarihinde yayınlanan "Pan-Avrupa-Bir Öneri" başlıklı makale ile dile getirilmiştir. Aynı yıl Pan-Avrupa Birliği'ni kurmuştur. Bu Birlik, birleşik bir Avrupa için kurulan ilk harekettir⁷. Avrupa'da I. Dünya Savaşı öncesi birleşme düşünceleri bununla sınırlı kalmamıştır.

⁵ Haluk Özdemir, "Ulusal Dış Politikalar ve Jeostrateji Bağlamında "Avrupa"nın Anlamı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:7, No:1, 2007, s.94

⁶ Yalçın Alganer ve Müzeyyen Özlem Çetin, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri (I)", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: XXIII, Sayı:2, 2007, s.288

⁷ Çağrı Erhan, "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu", **Avrupa Birliği**, Edit: S. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012, s.4

I. Dünya Savaşı'nın sonrası, gerçekleştirilen başka birleşme düşüncesinden biride, "Avrupa Ekonomik Birliği İçin İşbirliği" projesidir. Bunun dışında, Fransa ve Almanya'nın Ruhr-Lorraine bölgesindeki kömür ve çeliğin birleştirilmesini öngören Ren Karteli'de önemli projelerden birisidir. Avrupa'da barış ve huzurun sağlanmasının Almanya ve Fransa'nın birlikte hareket etmesinden geçtiğine olan inançtan dolayı bu iki ülke arasında 1925 yılında Locarno Antlaşması imzalanmıştır⁸.

Nitekim Avrupa tarihinin, büyük birleşme fikrinin gelişme kaydeden bir somutlaşması şeklinde görülmesi mümkün değildir. Avrupa tarihi boyunca hiçbir tutarlı fikir, ilk çağlardan bugüne süregelmemiştir ve Avrupa'nın tarihsel sınırları pek çok defa kendiliğinden değişmiştir. Aynı zamanda, tarihin büyük değişkenliği içinde bazı şeyler fark edilebilir ve bu fark edilen şey, tarihin birliği değil, aksine karşıtlığıdır. Avrupa fikri uzlaşmadan daha çok, çatışmanın ürünü olmuştur⁹. Avrupa'da bütünleşmenin temellerini genel anlamda ekonomik sorunlardan sonra başladığını söylemek mümkündür.

1.1.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)

Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan federal birlik kavramının, A.T. (Avrupa Topluluğu) ile gündeme gelen ve nispeten daha yeni bir birlik türü olan uluslarüstü birlik kavramı, federal birlik kavramının sosyo-ekonomik alanda uygulamaya geçirilen özel bir biçimi olarak görülebilir. Farklı bir ifade ile A.T. uygulamasından kalkarak ortaya atılan uluslarüstü birlik kavramı, Topluluğun siyasal-yasal karakterini açıklamak için kullanılmıştır¹⁰. Bu kapsamda Avrupa'da birleşme için ilk önemli adımlar II. Dünya savaşı sonrasında atılmaya başlanmıştır.

İki büyük savaş Avrupa'da pek çok insanın ölmesine ülke ekonomilerinin ise çökmesine sebep olmuştur. Dünyada, özellikle gelişmiş ülkelerde 1929 sonrasında yaşanan ekonomik kriz ve büyük bunalım, uygulanmakta olan liberal ekonomik

⁸ Beril Dedeoğlu, "Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Süreci II: Avrupa Birliği'nin Yalan Geçmiş'i". **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Der: Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003, s.42-44

⁹ Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı**, Çev: Hüsamettin İnaç, Adres Yayınları, Ankara, 2004, s.3

¹⁰ Veysel Bozkurt, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Vizyon Yayınları, Ankara, 2001, s.28

politikaların terk edilmesine neden olmuş, 1930’lu yılları izleyen dönemde Keynesyen iktisat teorisi çerçevesinde uygulanan ekonomik politikalar, devletin iktisadi yaşamdaki ağırlığını artırmıştır. Bu sonucu doğuran diğer bir unsur II. Dünya Savaşı sonrası dönemde devlet anlayışının değişmesi olmuştur¹¹. Söz konusu gelişmelerle Avrupa’da birleşme fikirleri ortaya çıkmıştır.

19 Eylül 1946 tarihinde Zürih Üniversitesinde yaptığı ünlü konuşmada Winston Churchill, Sovyet tehlikesinin bertaraf edilebilmesi için Fransa ve Almanya öncülüğünde bir Avrupa Birleşik Devletleri oluşturulması fikrini vurgulamıştır. Bu konuşma bütünleşme sürecini hızlandıran bir etken olmuş, her ne kadar İngiltere geleneksel olarak federalizme soğuk baksa da federalistler için ilham kaynağı olmuştur. Fakat 1947 yılında Winston Churchill öncülüğünde kurulan Birleşik Avrupa Hareketi (United Europe Movement) federalizmi değil, daha gevşek bir iş birliğini savunmuştur¹².

1950 yılının Mayıs ayında Schuman Planı’nın deklarasyonu, Avrupalıların umutlarını tekrar canlandırdı. Bu plan esas olarak, “Almanya ve Fransa’nın kömür ve çelik üretimini bir üst otorite yönetimi altında birleştirmek” amacıyla Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman ile yine bir Fransız planlamacı Jean Monnet tarafından geliştirilmiş bir ortak projenin ürünüydü¹³. Netice itibariyle 18 Nisan 1951 yılında Paris Anlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community -AKÇT) imzalanarak kurulmuştur. Avrupa Birliği (AB)’nin ilk nüvesini teşkil eden yapılanmanın adına Schuman Plânı da denmektedir. Uzun vadede ise ekonomik ve siyasî alanlarda birleşmiş bir Avrupa’nın oluşturulması amaçlanmıştır¹⁴.

AKÇT, ilk “uluslar üstü” (supranasyonel) kurum olma özelliğini taşımaktadır. Antlaşma ile taraf devletler, egemenlik haklarından bir kısmını kendi iradeleri ile

¹¹ Işık Fulya Orkunoğlu, “Özelleştirme ve Alternatifleri”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:22, 2010, s.1

¹² Erhan, **a.g.m.**, s.5

¹³ Şaban H. Çalış, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.41-42

¹⁴ Dağ, **a.g.e.**, s.180-181

uluslarüstü kuruluş olan AKÇT'ye devretmişlerdir. AKÇT'nun görevleri, üye ülkelerin ekonomik büyümelerine, istihdam yaratılmasına ve hayat standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunmak, kömür ve çelik ürününün rasyonel dağılımını güvence altına almaktır¹⁵. AKÇT'nin genellikle kuruluş amaçlarına ve hedeflerine ulaşmakta başarılı olduğu kabul edilmektedir. 1950'li yılların başında kendisinden bekleneni sağlamış, bundan sonra AB'nin kuruluş aşamasındaki temel taşlarının döşenmesine katkıda bulunmuştur¹⁶.

1.1.2. Roma Antlaşmaları (AET) ve EURATOM

AKÇT'nin ardından Avrupa'da bütünleşme çabaları durmamıştır. Nitekim 1952 yılında Messina, İtalya'da bir araya gelen AKÇT dışişleri bakanları bir "Beyen Planı" imzalamışlardır. Yazarın adı ile anılan bu plan ortak pazar fikrinin en küçük modelini ortaya koymuştur. 1956-57'de ise aynı komite çok önemli çatısal hazırlıklar yaparak, Avrupa Ekonomik Topluluğu (European Economic Community-AET) 'nin ve EURATOM (Avrupa Savunması) ile ilgili kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır¹⁷.

Roma Antlaşmaları esas olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) antlaşmalarından oluşmaktadır. AET ve EURATOM Antlaşmaları ise 1957 yılının Mart ayında Roma'da bir araya gelen AKÇT üyesi altı Avrupa ülkesi tarafından imzalanmıştır¹⁸. AET Avrupa'da ekonomik entegrasyon sürecinin ilk başlangıcı olan ve 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile kurulan topluluktur. Bu Antlaşma üye altı ülke (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda) arasında bir ortak pazar kurmayı amaçlamıştır¹⁹.

EURATOM ise atom enerjisinin sanayi ve enerji üretiminde barışçı amaçlar için kullanılmasını amaçlamıştır. Topluluğu kuran ülkeler o tarihlerde enerji

¹⁵ S. Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2003, s.193

¹⁶ Nurullah Aydın, **Avrupa Briliği Nedir? Ne Değildir?**, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2009, s.211

¹⁷ Oya Akgöncü, **Türkiye'nin AB Stratejisi**, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2010, s.25

¹⁸ Çalış, **a.g.e.** s.44

¹⁹ Dağ, **a.g.e.** s.183

ihtiyaçlarını atom enerjisini kullanarak gidermeyi düşünmüşlerdir. Özellikle 1956 yılında patlak veren Mısır-İsrail Savaşı ve ardından İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalına müdahale etmesiyle başlayan buhran döneminde Avrupa'ya Ortadoğu'dan petrol ikmal önemli ölçüde aksamıştır. Bu durum, petrole bağımlılığın azaltılması ve diğer enerji kaynaklarının devreye sokulması konusunda o dönemde Avrupa'da önemli çabaların harcanmasına yol açmıştır²⁰.

Bu yayılmanın dışında kalmayı tercih eden İngiltere, AKÇT, AET ve EURATOM'a yönelik olarak başarısız olunacağını savunmuştur. İngiltere egemenlik haklarından herhangi bir özveride bulunmadan, ekonomik alanda ticaretin karşılıklı serbestleştirilmesini savunmuştur. Buna karşılık AKÇT üye ülkeler ise böyle bir iş birliğinin, AB sürecinde çok fonksiyonel olmayacağını savunmuşlardır²¹. Neticede Paris ve Roma Antlaşmalarıyla kurulan AKÇT, EURATOM VE AET'nin adları 1 Temmuz 1967'den geçerli olmak ve her üç topluluğu ifade etmek üzere Avrupa Toplulukları olarak anılmaya başlamıştır²². Açıklanan üç Avrupa Topluluğu yasal açıdan ayrı, siyasi açıdan ise tek bir kuruluş olarak ifade etmek mümkündür.

1.2. AVRUPA BİRLİĞİ

AET'nin kurulmasıyla Avrupa fikri yeni bir boyut kazandı. Bu kurum, politik değil ekonomik bir topluluktur. Avrupa artık sadece siyasetle ilgili değildi, savaş sonrası yapılanmada Ortak Pazar faktörü sayesinde ekonomik bir boyut kazanmıştı²³. 8 Nisan 1965 tarihinde Brüksel'de üç AET kurumunun birleştirilmesine ilişkin bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma sonucunda, AKÇT, AET ve EURATOM birleştirilerek hâlihazırda kullanılan tek bir AET Konseyi, AET Komisyonu ve AET Parlamentosu ihdas edilmiştir²⁴.

²⁰ Karluk, **a.g.e.**, s.15

²¹ Bozkurt, **a.g.e.**, s.86

²² İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2003, s.4

²³ Delanty, **a.g.e.** s.173

²⁴ Emin Tatoğlu, **Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi (1951- 1995)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.22

1 Temmuz 1967’de yürürlüğe giren Füzyon Antlaşması’nın resmi adı, Avrupa Toplulukları’nda, Tek Komisyon ve Tek Konsey Kuran Antlaşma’dır. Füzyon Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinin ardından, AKÇT, AET ve EURATOM’un yürütme organları birleştirilmiştir. Avrupa Topluluğu, esas itibariyle mevcut üç uluslar üstü kuruluşun tek çatı altında birleştirilmesidir²⁵. Bu antlaşma ile ayrıca, Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER-I, COREPER-II) kurulmuştur. Bu kurum, AET Konseyinin çalışmalarına son şeklinin verilmesi görevini sürdürmektedir²⁶.

1968 yılında Topluluk endüstri ve tarım ürünlerinden kotaları kaldırmış, ortak gümrük tarifesi belirmiş ve böylece oluşturulan gümrük birliği çerçevesinde bir ekonomik bütünleşme şekillenmiştir. Tarım, orta vadeli ekonomik planlama, sosyal politika, parasal işbirliği gibi birçok alanda ortak önlemler ve politikalar üretilmeye başlanmıştır. Topluluk içi ticarete belirgin bir artış gözlenmiştir. Bu artan ölçüde içe yönelik etki (interpenetrasyon), entegrasyon politikalarının bir sonucu olarak görülmüştür²⁷. Avrupa Toplulukları, 1 Temmuz 1968’de Roma Antlaşması’nda önceden öngörülen takvimden 18 ay önce gümrük vergilerini üye ülkeleri arasında kaldırmış, üçüncü ülkelere karşı da “Ortak Gümrük Tarifesini” (OGT) uygulamaya koymuştur²⁸.

Roma Antlaşması ile oluşturulması hedeflenen ortak pazarın sağlıklı işleyebilmesinin üye devletlerin ekonomi ve maliye politikalarını koordineli bir şekilde yürütmelerine bağlı olduğunu düşünen Topluluk Konseyi, o dönemki Komisyon başkanı Pierre Werner başkanlığında bir heyet oluşturulmasını ve Topluluk içerisinde Ekonomik ve Parasal Birliğin gerçekleştirilmesinin incelenmesini talep etmiştir. 1970 yılında tamamlanan ve Werner Raporu diye bilinen çalışmada on yıllık süreç içerisinde ve iki aşamada Topluluğun Ekonomik ve

²⁵ Zeynep Poyraz, **Türk Toplumunun, Avrupa Birliği’ne Üyeliği Algılama Düzeyi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.12

²⁶ Enis Coşkun, **Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2001, s.62

²⁷ Canbolat, **a.g.e.**, s.110

²⁸ DPT, **Avrupa Kronolojisi (1946-2002)**, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s.32

Parasal Birliği gerçekleştirebileceği ifade edilmektedir²⁹. nceki antlaşmaları değiştiren kimi antlaşmaları da yine AB'nin birincil hukuk normları arasında saymak gerekir. Bunlar aşağıdaki belgelerdir:

- Tek Avrupa Senedi
- Maastricht Antlaşması
- Nice Antlaşması
- Lizbon Antlaşması

1.2.1. Avrupa Tek Senedi

29-30 Mart 1985 tarihli Brüksel Zirvesi'nde Devlet ve hükümet Başkanları, ipazarın tamamlanması konusunda Komisyonun ayrıntılı bir çalışma yapmasını istemişlerdir. Bu alışma, dönemin Komisyon Başkanı Jacques Delors'un öncülüğünde hazırlanan ve 14 Haziran 1985'te yayımlanan Beyaz Kitap'la tamamlanmıřtır³⁰. Beyaz Kitap olarak bilinen rapor ile Avrupa Topluluğu (AT)'na ye ülkeler arasında i sınırlardan tamamen arındırılmış gerçek bir Topluluk i pazarının 1992 yılı sonuna kadar oluşturulması amacıyla mal, hizmet, kişi ve sermayenin serbest dolaşımı nndeki³¹;

-Fiziki engellerin (Topluluk i sınırında kişiye uygulanan pasaport, bagaj ve polis kontrolleri ile mallara uygulanan sayısal kısıtlamalar; bunların zaman alması, maliyetleri yükselterek rekabet gücünü olumsuz etkilemesidir.),

²⁹ Bülent zcan, **Avrupa Birliğinde Sermayenin Serbest Dolaşımı Konusundaki Mevzuat ve Türkiye'nin Uyumu**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004, s.15

³⁰ Ercüment Tezcan, "Topluluklardan Avrupa Birliği'ne Avrupa Bütünleşmesinin Geçirdiği Değişim Süreci", **Avrupa Birliği**, Edit: S. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012, s.152

³¹ Tatoğlu, **a.g.e.** s.24-25

-Teknik engellerin (Malların, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımını engelleyen üye ülkelerin farklı milli standartlarıdır.),

-Mali engellerin³² kaldırılmasına yönelik 300 civarında yasa önerisi (sonra 279'a düşürülmüştür) hazırlanmış, iç pazar oluşumu doğrultusunda kaydedilen ilerlemeleri ölçmek için de; her bir yasa önerisinin Komisyon tarafından Konsey'e sunulduğu ve Konsey tarafından kabul edilmesi ile ilgili bir takvim belirlenmiştir.

Topluluğun ekonomik entegrasyonun tam anlamıyla gerçekleşmesi için malların ve işgücünün (kişilerin) serbest dolaşımının yanı sıra sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımının da sağlanması gerekliliği bu iki alanı her zaman Topluluk gündeminde tutmuştur. Nitekim, Beyaz Kitabın bu iki alana ilişkin düzenlemeler üzerinde önemle durması bu durumun göstergesidir. Bu açıdan Beyaz Kitap, ortak pazarın bütünleşmesi açısından bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Aynı zamanda Beyaz Kitap, Avrupa ortak mali pazarında mali hizmetler ve sermaye hareketlerindeki kısıtlamaların tamamıyla kaldırılmasında izlenecek politikaları belirtmesi nedeniyle de yol gösterici bir belgedir³³.

AB'nin geçmişte karşılaştığı en büyük sorun; ulusal pazarların maliyetleri artırıcı bir şekilde bölünmüş olmasıdır. AB'de bir iç pazarın yaratılması yeni bir heder olmayıp, AT'ni kuran Roma Antlaşmasının ikinci maddesi ile belirlenen ancak bugüne kadar tam olarak ulaşılamamış olan en önemli amaçlardan biridir. Üye ülke pazarlarının tek bir Topluluk pazarı olarak bütünleştirilmesi olarak tanımlanabilecek "iç Pazar" hedefinin gerçekleştirilmesi üyeler arasında, mal, hizmet, kişi ve sermaye dolaşımını önündeki fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılmasına ve ulusal yasaların bu pazarın işleyişinin gerektirdiği ölçüde yakınlaştırılmasına bağlı bulunmaktadır, iç pazarın hukuki temeli, Avrupa Tek Senedi (ATS)'dir³⁴.

³² Üye ülkelerin katma değer vergisi, özel tüketim vergisi gibi dolaylı vergileme sistemleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanan engellerdir.

³³ Özcan, **a.g.e.** s.16

³⁴ Karluk, **a.g.e.**, s.51

ATS 17 Şubat 1986 tarihinde Lüksemburg'da dokuz üye devlet tarafından ve 28 Şubat 1986 tarihinde de Lahey'de imzalanmıştır. 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ATS'de, dış politika alanında üye devletlerarasında işbirliğine dair hükümler yer almaktadır. Ayrıca, iç pazarın 1992 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmüş, karar alma mekanizmasında Avrupa Parlamentosu'nun rolü güçlendirilmiş ve nitelikli çoğunlukla karar alma usulünün geçerli olduğu alanların sayısı artırılmıştır³⁵.

ATS ile ulaşılması öngörülen ortak pazarın önündeki engeller fiziki, teknik ve hukuki olmak üzere üç ana başlık altında tanımlanmış ve tek pazarın tüm bu aşamaların sonunda 31 Aralık 1992'de tamamlanması öngörülmüştür. ATS'nin 1992 yılına kadar tek pazarın yanında belirlediği hedefler aşağıdaki gibidir³⁶:

-Ekonomik ve Sosyal uyumun artması

-Ortak Bilim ve Teknoloji Politikası

-Avrupa Para Sistemi'nin (APS) daha da geliştirilmesi

-Avrupa sosyal boyutunun yaratılması ve çevre konusunda eş güdümlü eylemlerde bulunmasıdır.

1.2.2. Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)

Topluluğu Maastricht Anlaşmasına götüren üç önemli neden vardır. Bunlardan ilki, Avrupa'nın bütünleştirilmesi kapsamında; Avrupa Toplulukları'nın kurumsal ve siyasal bakımdan yeniden canlandırılmasına yönelik 1980'lerin ortalarından sonra başlatılan girişimlerdir. Akabinde, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra iki Almanya'nın 3 Kasım 1990'da birden birleşmesi, merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden kurtularak demokratikleşmeleri, Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin çözülmesi Avrupa'nın siyasal yapısını baştan

³⁵ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Temel AB Terimleri**, Ankara, 2010, s.22

³⁶ Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, Çev: Hale Akay, Kitap Yayınları, 2005, s.190-191

aşağı etkilemiştir. Üye ülkeler arasında ekonomik ve siyasal bütünleşmeleri içeren ATS böylece yetersiz kalmıştır. İkincisi, 1980'lerin ortalarında AT'nın ekonomisi istikrarlı ve önemli gelişmelere sahne olduysa da; Tek Pazar'ın tanımlanması için mali ve sosyal koordinasyona ihtiyaç duyulduğu üye ülkeler tarafından belirtiliyordu. Böylece, ekonomik ve mali birlik alanında Hükümetlerarası Konferans gerçekleştirilmesi fikri doğdu. Üçüncüsü ise, üye ülke vatandaşlarının geline aşamadan memnun olmamaları, daha başarılı sonuçlar veren bir bütünleşmeden yana tavır koyarak hükümetlerine kamuoyu baskısı yaratmalarındır³⁷.

1991 yılında Hollanda'nın Maastricht şehrinde yapılmış olan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi ile İç bütünleşme yolunda tarihi bir dönüm noktasından geçmişlerdir. Maastricht Zirvesi'nin hazırlıkları 14-15 Aralık 1990 tarihlerinde Roma Zirvesi'nde belirlenmiştir. Bu Zirvede Topluluk, AB sürecinin daha da hızlanmasını sağlayacak kararlar almıştır. Bu kararlar uyarınca, "Ekonomik ve Parasal Birlik" ile "Siyasi Birlik" alanında düzenlenen iki Hükümetlerarası Konferans yoluyla Roma Antlaşmasında değişiklikler yapılması ve 1992 yılı sonunda Tek Pazara daha bütünleşmiş bir şekilde ulaşılması amaçlanmıştır. Uluslararası alanda seslerini daha çok duyurmak arzusundaki AT ülkeleri, Ekonomik ve Parasal Birliğin yanı sıra, Siyasi Birlik hedefleri doğrultusunda ortak bir dış güvenlik politikası oluşturmaya yönelmiştir. 15 Aralık 1990 tarihinde çalışmalarına başlayan bu iki Hükümetlerarası Konferans, Maastricht Zirve'sinde kurulan yeni Avrupa Birliği'nin temellerini atmıştır³⁸.

Maastricht Antlaşması Topluluğun kurucu antlaşması olan Roma Antlaşması'nda oldukça kapsamlı değişiklikler getirmektedir. Bu değişiklikler şu konulardadır³⁹:

a. Ekonomik-parasal Parasal Birlik: Birlik, ekonomik ve parasal politikaların yakınlaştırılması ve 1999 yılında Avrupa Merkez Bankası ile tek pazarın oluşturulmasını öngören kesin bir takvim getirmektedir.

³⁷ Tatoğlu, **a.g.e.** s.30

³⁸ Karluk, **a.g.e.** s.75

³⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s.149-150

b. Avrupa Vatandaşlığı: Bu kavram çerçevesinde, Avrupa Vatandaşlarına Avrupa Parlamentosu ve mahalli seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmektedir.

c. Ortak Güvenlik ve Dış Politika: Bu çerçevede, Topluluğun gerek kendi içinde, gerek üçüncü ülkeler karşısında, işbirliğini geliştirmesi, adalet mekanizması ve polisiye vakalarda ortak hareket edilmesi öngörülmektedir.

d. 1993 Tek Pazarı'nın kurulmasından sonra Topluluğun şu konularda programlarını birleştirmeleri gerekmektedir:

-Ar-Ge, çevre gibi konularda Topluluk yetkilerinin artırılması sanayi politikası, haberleşme, enerji ve ulaştırma şebekelerinin oluşturulması, tüketicilerin korunması, sağlık, mesleki eğitim, kültür gibi konularda daha önce Roma Antlaşması'nda olmayan yeni tedbirler öngörülmektedir.

-Yeni karar süreci: Karar süreci, Maastricht Antlaşması'nda geçmişe göre oldukça karmaşık bir hal almıştır; ancak, daha etkin hale de getirilmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun karar sürecindeki ağırlığı artırılmış ve sosyal tarafların, Avrupa düzeyinde toplu sözleşme müzakerelerinde bulunması bu çerçevedeki girişim ve prosedürler içinde yer almaktadır.

-Topluluk içinde nispeten geri kalmış üyelerin yararına dayanışma mekanizmalarının oluşturulması ve uyum fonlarının oluşturulması öngörülmüştür.

Maastricht Antlaşmasına göre AB üç sütundan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, ulusüstü karakter taşıyan Avrupa Topluluklarıdır. İkinci ve üçüncü sütunu oluşturan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile Adalet ve İşleri sütunlarında ise işbirliğinin boyutları Toplulukların gerisinde kalmakta ve hükümetlerarası karakter taşımaktadır⁴⁰. Maastricht Antlaşmasıyla aynı zamanda AB'nin örgüt yapısı ve kurumlarında değişiklikler yapılmış, karar alma mekanizması revize edilmiştir.

---

⁴⁰ Dinan, a.g.e., s.106

Avrupa vatandaşlığı, yetki ikamesi, sosyal politika gibi yeni politika ve uygulamalar başlamış, öte yandan Avrupa Parlamentosunun yetkileri genişletilmiştir⁴¹.

Sonuç olarak AB Antlaşmasının özelliği, üç Topluluğu (AKÇT, AAET, AT) ve iki yeni eylem alanını ortak bir çatı (Avrupa Birliği) altında toplamasıdır. Ancak, gözden kaçırılmaması gereken nokta, söz konusu çatı altında, her üç Topluluğun da varlıklarını ve tüzel kişiliklerini korumaya devam etmeleridir⁴². Başka bir deyişle, ne Avrupa Toplulukları AB'ne dönüşmüştür, ne de Avrupa Birliği Antlaşması Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmaların yerini almıştır. Her üç antlaşma da yürürlüktedir ve bağımsız varlıklarını muhafaza etmektedir⁴³.

1.2.3. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları

AB Devlet ve Hükümet Başkanları, 16-17 Haziran 1997 tarihlerinde Dönem Başkanlığı yürüten Hollanda'nın ev sahipliğinde Amsterdam'da bir araya gelmişlerdir. Zirve'de, İstikrar Paketi ve ilgili konular ile birlikte yeni Amsterdam Antlaşmasına ilişkin genel değerlendirmelerin yanısıra Ekonomik ve Parasal Birlik hedeflerinin korunması, istihdam ve sosyal sorunlar, özgürlük, güvenlik, adalet ve Birliğin dış ilişkileri de ele alınmıştır. Böylece 29 Mart 1996'da Torino Zirvesi ile başlayan Hükümetlerarası Konferans, sonuca ulaşarak tamamlanmıştır. Hükümetlerarası Konferans, CONF 4007/97 sayılı belgede yer alan metinlere dayanarak Amsterdam Antlaşması taslağı üzerinde bir anlaşmaya varmıştır.

⁴¹ Füsun Arsava, **Amsterdam Antlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2000, s.93

⁴² Dolayısıyla, Toplulukların yetkisine giren politika alanlarından (örneğin, tarım, kömür-çelik, nükleer enerji) söz ederken, ilgili Topluluğun adıyla birlikte kullanmak (örneğin, Avrupa Topluluğunun Ortak Tarım Politikası şeklinde) teknik açıdan daha doğru olacaktır. Buna karşılık yeni eylem alanlarından söz ederken, bunlar, Toplulukların yetkisine dâhil alanlar olmadıklarından, Avrupa Birliği deyimleriyle birlikte kullanılmaları (örneğin, Avrupa Birliğinin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası şeklinde) gerekmektedir. Terminolojiye ilişkin bu ayırım, kurumların adlarına da yansımıştır: Konsey, Topluluklar dışındaki yeni eylem alanlarında da yetkili olduğundan, Avrupa Birliği Konseyi (Council of the European Union) olarak adlandırılırken, Adalet Divanının yetkisi sadece Topluluklarla sınırlı olduğundan, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (Court of Justice of the European Communities) olarak anılmaktadır.

⁴³ Sahir Özdemir, **Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu, Avrupa Toplulukları, Avrupa Birliği, Roma Antlaşması, Avrupa Tek Senedi, Avrupa Birliği Antlaşması, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2001, s.3-4

Antlaşma metni, Amsterdam'da AB üyesi ülkelerin Dışişleri Başkanlarınca 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanmıştır⁴⁴.

Amsterdam Antlaşması, genişleyen Toplulukta kurumsal yapı, özellikle de Komisyonun büyüklüğü ve oluşumu, Konseydeki oy ağırlıkları ve nitelikli çoğunluk ilkesinin uygulama alanının genişletilmesi meselelerinde yeterli çözümü getirememiştir⁴⁵. Bu kapsamda Nice antlaşması 26 Şubat 2001'de AB üye devletlerinin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır. Bu şekilde Amsterdam zirvesinin memnun edici olmayan sonuçlarından sonra AB'nin genişlemesi için gerekli koşulları yaratması beklenen bir hükümetlerarası zirve tamamlanmıştır⁴⁶.

Nice Antlaşması ile kabul edilen düzenlemeler kısaca şunlardır⁴⁷:

-Yeni üye olacak 12 ülke dikkate alınarak, AB Kurumlarının kompozisyonunda ve işleyişinde değişiklik yapılmıştır. Kurumlar 27 üyeli AB'ye göre yeniden şekillendirilmiştir.

-Karar alma süreci ile ilgili olarak oybirliği ilkesinin uygulandığı 29 konuda nitelikli çoğunluk uygulamasına geçilmiştir.

-Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi ismi Avrupa Birliği Resmi Gazetesi şeklinde değiştirilmiştir.

Nice Antlaşması, 1987 ATS'nden beri kurucu antlaşmalarda yapılan dördüncü büyük revizyondur. Diğer bir deyişle her üç yılda bir ciddi revizyon yapılmıştır ki bu durum, AB'nin yaşadığı değişime ve yeni üyelerini bünyesine almakta yaşadığı zorluğa işaret eder. Nice Antlaşması, AB'nin tarihindeki en büyük genişlemeye Birliği hazırlamak üzere, orta vadede üye sayısının 27 ve daha fazla

⁴⁴ Karluk, **a.g.e.**, s.104

⁴⁵ Şengül Arman, **Nice Antlaşması: Avrupa Kurumsal Hukukuna Etkisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s.5

⁴⁶ Füsun Arsava, "Nice Antlaşması'nın Getirdikleri", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2002, s.2

⁴⁷ Harun Bal ve Hüseyin Özalp, "Avrupa'da Parasal Birlik Düşüncesi ve Euro'ya Geçiş", **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:15, Sayı:2, 2011, s.90

olması ihtimali karşısında, gerekli kurumsal değişiklikleri yapmak üzere oluşturulmuş büyük bir yeniden düzenleme projesidir⁴⁸.

Kurucu Antlaşmalardan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma, çeşitli tarihlerde yapılan değişikliklerle, içeriğinin yanı sıra, ismi bakımından da değişikliğe uğramıştır. Öncelikle, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'nın adı Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşma olarak değişmiştir. 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ise, Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'nın adını AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma olarak değiştirmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu Kuran Antlaşma ise, aynı isimlerle mevcudiyetlerini sürdürmektedir⁴⁹.

1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORGANLARI

AB Kurucu Antlaşmaları ile birlikte Birliğin aynı zamanda örgüt yapısını da belirlemiştir. Buna göre, Toplulukların temel organları Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu vd. oluşmaktadır. Bu organlar aşağıda açıklanmıştır.

1.3.1. Avrupa Konseyi

Merkezi Strazbourg'da bulunan Avrupa Konseyi (AK), 1949 yılında kurulmuş olup 2004 yılı sonu itibariyle 46 üyeye sahiptir. Konsey, II. Dünya Savaşı'nda büyük acılar çeken ve maddi-manevi yıkıma uğrayan Avrupalı ulusların aralarındaki çatışmalara son vererek, yapıcı işbirliğini ve kalıcı barışı sağlamak için kurdukları siyasi bir örgüttür. Kuruluşundan bu yana da insan hakları ve demokrasiye bağlılığa özel önem vererek, özellikle Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da barış ve işbirliğini sağlama yolunda Avrupa halkları için önemli bir siyasi platform olarak

---

⁴⁸ Arman, **a.g.e.** s.3

⁴⁹ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, Ankara, 2011, s.6

hizmet etmiştir. 1989’da Berlin Duvarının yıkılması ve demokratik değerlerin bütün Kıta’ya yayılması ile Konsey yeni bir siyasal boyut kazanmıştır⁵⁰.

Türkiye AK üyesidir. Örgütün organları; Bakanlar Komitesi, Parlamenterler Asamblesi ve Sekreterlik’tir. Bakanlar Komitesi, üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşurken; Parlamenterler Asamblesi, ülkelerin nüfusuna göre düzenlenmiş kontenjan adedi kadar parlamenterden oluşur. Parlamenterler, ülkelerini değil kendilerini temsil ederler. Çok sayıda alt birimden oluşan Konsey’in en önemli birimlerinden biri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AIHM)’dir. Konseyin AB ile doğrudan hiçbir yapısal bağlantısı yoktur. AB’nin karar organı olan “Avrupa Birliği Konseyi” ile karıştırılmamalıdır⁵¹.

1.3.2. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu Toplulukta denetim, bütçe, yasama ve danışma konusunda yetkili bir kurumdur. Topluluk bütçesinin ve yasalarının hazırlanmasında yönlendirici etkiye sahiptir. Beş yıl için tek dereceli genel oyla seçilen Avrupa Parlamentosu’nun milletvekilleri, politik yönelimlerine göre gruplar oluştururlar. Bu uluslarüstü gruplarda bir araya gelen milletvekilleri, kendilerini seçip gönderen ülkeleri değil, AB halkını temsil ederler⁵². AB’ne 1 Mayıs 2004 tarihinde katılan 10 yeni üye ile birlikte yaklaşık 450 milyonluk nüfusu temsil eden Avrupa Parlamentosu’nda Haziran 2004’te yapılan seçimler sonrasında 732 üye bulunmaktadır. Komisyon tarafından hazırlanan mevzuatın yürürlüğe konmasında Konsey ile yetki paylaşımı yapmaktadır⁵³. Daha sonraki Parlamento seçimi 2009 yılında yapılmıştır. Fakat Parlamento’nun üye sayısı 2014 seçimleri sonrası 750 üye ve bir Başkanı içerecek şekilde 751 olarak belirlenecektir⁵⁴.

⁵⁰ Birol Akgün, “AK: Avrupa Konseyi”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Edit: Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s.259

⁵¹ Dağ, **a.g.e.**, s.116

⁵² Canbolat, **a.g.e.**, s.156

⁵³ Aydın, **a.g.e.** s.224

⁵⁴ Melih Özsoz, 2014 **Avrupa Parlamentosu Seçimlerinin İlkleri, Enleri, Aşırıları, Kazananları ve Kaybedenleri**, İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu, İstanbul, 2014, s.1

1.3.3. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi

Bakanlar Konseyi, AB'nin etkinlik alanında ortak karar alınması amacıyla ulusal hükümetlerin temsilcilerinin oluşturduğu bir kurumdur. Genellikle dışişleri bakanlarının ya da ekonomik işlerden sorumlu bakanların katıldığı Konsey toplantıları, görüşülecek konu itibariyle daha spesifik görev alanlarını da kapsayabilir. O nedenle Bakanlar Konseyi içerisinde kimi zaman sadece tarımdan sorumlu bakanlar bir araya gelebilmektedir⁵⁵. Bakanlar konseyi normalde ayda bir toplanmaktadır. Bunun dışında, Bakanlar Konseyi üyeleri Avrupa Zirvesi (AB Konseyi) toplantılarında da bir araya gelmektedir⁵⁶.

Konsey, AB içinde üye devletlerin ulusal çıkarlarının temsil edildiği organdır. Konsey toplantılarına, karara bağlanacak konu doğrultusunda üye devletleri temsilen ilgili bakanlar katılır. Örneğin toplantının konusu ekonomi veya para politikası ile ilişkili ise, üye devletlerin ekonomi ve maliye bakanları toplantıya katılır. Konsey başkanlığı 18 aylık süre için görev yapacak 3 üye devletten oluşan, devamlılığı ve tutarlılığı sağlamaya yönelik takımlar tarafından yürütülür. Böylece Başkanlık 6 aylık dönemlerle üye devletlerarasında el deđiştirir⁵⁷.

Amsterdam Antlaşması ile bazı alanlarda oy birliği usulünden nitelikli çoğunluk sistemine geçilmiş ve nitelikli çoğunluk oylama sisteminin uygulama alanı genişletilmiştir. Nice Antlaşması ile de karar alma süreçlerine tekrar düzenleme getirilmiştir. Nüfusu fazla olan devletlere Bakanlar Konseyi'nde daha fazla oy hakkı tanınarak nüfus faktörünün karar alma sürecindeki etkinliği artırılmış ve uygulama alanı genişletilmiştir. Anayasa taslağında ise Bakanlar Konseyi, 1 Kasım 2009 tarihinden itibaren ve aksi belirtilmediği sürece, üyelerinin %55'i, üye devletlerin en

⁵⁵ Canbolat, a.g.e., s.153

⁵⁶ Aydın, **Avrupa Birliği Nedir?...**, s.224

⁵⁷ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "Avrupa Birliği: Kurumlar", <http://www.ab.gov.tr> (Erişim Tarihi:10.03.2014)

az 15'i ve AB nüfusunun en az %65'ini temsil edecek şekilde nitelikli çoğunluk ile karar alır şeklinde belirlenmiştir⁵⁸.

AB tartışmalı olmakla birlikte uzun vadede “bir bölgesel devlet” olma potansiyelini taşımaktadır. İnsanların ve eşyanın serbest dolaşımı, gümrük birliği gibi bölgesel uygulamalar başka örneklerde de görülürken AB’de “AB Bölgesi”nde yer alan üye ülkelerin hepsini kapsayan bir “AB Vatandaşlığı” kavramı geliştirilmiştir. Özetle, AB üyesi her ülkenin vatandaşları kendi ülke vatandaşlıklarını korurken, ona ek olarak AB Vatandaşı unvanını da almışlar ve kendilerine bir takım haklar tanınmıştır. Bu uygulamanın Avrupa çapında ortak bir “Avrupalılık” anlayışı yaratmaya dönük en önemli adım olduğu söylenebilir⁵⁹.

1.3.4. Avrupa Birliği Komisyonu

Avrupa Komisyonu Topluluk çıkarlarını temsil eden bir kurumdur. Komiser olarak adlandırılan ve 20 kişiden oluşan Komisyon üyeleri Topluluk üyesi hükümetler tarafından atanırlar, ama bunlar ne ulusal hükümetlere ne de Konseye karşı sorumludurlar. Tüm Topluluk adına hareket eden Komisyon üyeleri, sadece Avrupa Parlamentosu’na karşı sorumludur⁶⁰. Merkezi Brüksel’de olan AB’nin temel organlarından biri Avrupa Komisyonudur. Bağımsız bir hükümet gibi çalışmakta olan Komisyon, “AB’nin Hükümeti” olarak tanımlanabilir. Lüksemburg’da ofisi bulunan Komisyon’un, üye ülkelerde ve dünyanın çeşitli yerlerinde temsilcilikleri vardır. Temelde Birliğin çıkarlarını korumakla yükümlü olan Komisyon, AB’nin can damarıdır AB Kurumları’nın kendine has (sui generis) özellikler arz etmesi doğal olarak AB Komisyonu’nda da kendini göstermektedir⁶¹.

⁵⁸ H. Burcu Eskici ve Özgür Yeniay, “Genişlemelerle Birlikte Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi’nde Oylama Gücü Dağılımı”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2013, s.211

⁵⁹ Aslan Aşarbay, “Avrupa Vatandaşlar Girişimi”, **İdarecinin Sesi**, Mart-Nisan, 2013, s.86

⁶⁰ Canbolat, **a.g.e.**, s.155

⁶¹ Bahadır Bumin Özarlan, “Avrupa Birliği Komisyonu”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt:V, Sayı:2, 2005, s.231

1.4. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİ

Genişleme, diğer bir ifade ile yeni üye kabulü, AET'nin kuruluşundan itibaren AB'nin en önemli önceliklerinden biri olmuştur. AET'yi kuran Roma Antlaşması'nın başlangıcında, Avrupa vatandaşları arasında güçlü bir ekonomik ve sosyal birlik yaratabilmek için Avrupa'yı bölen engellerin ortadan kaldırılmasının amaçlandığı; aynı ideali paylaşan diğer Avrupa insanların da bu girişime dâhil olması gerektiği ifade edilmiştir⁶².

1.4.1. Birinci Genişleme (1973)

AT'nin kuruluşundan itibaren göstermiş oldukları başarılı gelişim, başlangıçta AT'ye girmek istemeyen ülkelerin daha sonra Topluluklara üyelik başvurusunda bulunmalarına yol açmıştır. İngiltere Başbakanı Macmillan, AET'ye giriş müzakerelerine başlanacağını 31 Temmuz 1961'de ilan etmiş ve Roma Antlaşması'nın 237'nci maddesine göre İngiltere, başvurusunu yapmıştır. Hükümet, 3 Ağustos 1961 tarihinde Parlamento'dan müzakerelere başlama yetkisini almıştır. Yapılan oylamada İşçi Partisi çekimser kalırken, Liberal Parti destek vermiştir. 10 Ekim 1961'de AET ile İngiltere arasında katılma görüşmeleri başlamıştır⁶³. Diğer taraftan 10 Mayıs 1972'de İrlanda'da yapılan halkoylamasında “evet” oyları büyük çoğunluk sağlamış, Danimarka'da 2 Ekim 1972'de yapılan halkoylamasında “evetler” küçük bir farkla öne çıkmıştır. Böylece, 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katılım Antlaşmaları ile AET'nin sayısı 6'dan 9'a yükselmiş ve İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın üyelikten doğabilecek yükümlülükleri, özellikle ticaretin serbestleştirilmesi ve mali katkılar konularında 5 yıllık bir “uyum dönemi” kabul edilmiştir⁶⁴.

⁶² Elif Dağdemir, “Avrupa Birliği'nin Genişleme ve Avrupa Komşuluk Politikası”, **Avrupa Birliği**, Edit: S. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012, s.97

⁶³ Ülger, **a.g.e.**, s.125

⁶⁴ Mustafa Şahin, **Avrupa Birliği Self Determinasyon Politikası**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s.67

1.4.2. İkinci Genişleme (1981)

1961 yılında AB ile Ortaklık Antlaşması imzalayan Yunanistan ile ilişkiler, Albaylar Cuntası'nın 1967 senesinde yönetime el koymasıyla askıya alındı. 1974 yılında Askeri Cuntanın yönetimi sivillere bırakmasıyla, demokrasiye kavuşan Yunanistan, 1975 yılında tam üyelik için AB'ye başvurdu. Başvuru AB içinde, Yunanistan'ın üye olmaya gerek siyasi gerek ekonomik açıdan hazır olmadığı, diğer üye devletlerle ortak değerleri paylaşmadığı gibi kaygılarla karşılandı. Altı yıl süren müzakere sürecinin ardından üye devletler Yunanistan'ı dışarıda bırakmak yerine, onun demokratikleşmesinin Birlik içinde daha etkili sağlanabileceği görüşünü savunmaya başlamış ve Yunanistan 1 Ocak 1981'de AB'ye üye olmuştur⁶⁵.

1.4.3. Üçüncü Genişleme (1986)

İspanya'nın "Franco Rejimi (1939-1975)" ve Portekiz'in ise "Salazar Rejimi (1932-1968)"nden sonra demokrasiye geçişleri, özellikle demokrasiyi yaşatma çabalarının bir sonucu olarak, AT'na ayrı ayrı üyelik başvuruları ve bu başvuruların, esasen siyasi gerekçelerle AT tarafından desteklenmesi ile anılan ülkelerin AT'na katılımları ile tamamlanmıştır⁶⁶. Göreli olarak Avrupa'nın az gelişmiş bölgelerine doğru yapılan ikinci genişlemeden sonra Topluluk on iki üyeli hale gelmiştir. Ancak Topluluğun gerek sayı olarak büyümesi gerekse ekonomik bütünleşme yolunda önemli aşamalar kat etmesi aynı şekilde birlik konusunda aynı düzeyde olmamıştır⁶⁷.

1.4.4. Dördüncü Genişleme (1995)

1992 Edinburg Zirvesi'nde önemli bir adım atılmış ve Maastricht Antlaşması'nın onay sürecinin tamamlanmasını beklemeksizin Avusturya, Finlandiya ve diğer bir kuzey ülkesi olan İsveç ile katılım müzakereleri 1 Şubat 1993'de başlamıştır. Finlandiya'da 16 Ekim 1994'de gerçekleştirilen

⁶⁵ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **AB'ye Genel Bakış**, Ankara, 2011, s.36

⁶⁶ Murat Kavalalı, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2005, s.8

⁶⁷ Bozkurt, **a.g.e.**, s.130

halkoylamasında Finliler % 57 oy oranı ile AB'ye katılmaya evet demiştir. Halkoylamasına katılım oranı % 74 olmuştur. İsveç'te 13 Kasım 1994 tarihinde yapılan halkoylamasında evet oyu % 52,2 çıkmıştır. Katılım oranı ise % 80 olmuştur. Avusturya'da 12 Haziran 1994 tarihindeki halkoylamasına katılan Avusturyalıların üçte ikisi (%66.39) lehte oy kullanmışlardır. Katılım oranı, % 81.27'dir⁶⁸.

AB'nin dördüncü genişlemesi Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmelerle yakından ilgilidir. Savaş sırasında tarafsızlık politikası izleyen Avusturya, Finlandiya ve İsveç, Soğuk Savaş sona erdiğinde AB'ye katılmaya karar verdi. Birliğin ortak para birimi "Avro"ya geçmeye çalıştığı ve genişlemenin AB'nin gelişiminde önemli bir araç olarak görüldüğü bir dönemde zaten "Avrupalı" olarak addedilen bu ülkelerin başvurusu olumlu karşılandı. Avusturya, Finlandiya ve İsveç 1 Ocak 1995'te sessizce AB üyesi olmuştur⁶⁹. Bu ülkelerin doğal olarak AB'ne uyum sağlamaları Birlik açısından zor olmamıştır. Ayrıca bir önceki genişlemede olduğu gibi AB'ne pek fazla maliyetleri de söz konusu değildir⁷⁰.

1.4.5. Beşinci Genişleme (2004-2007)

Beşinci genişleme sürecinde, siyasi kriterleri yerine getirmiş olan 10 ülkeden "İlk dalga ülkeler" ya da "Lüksemburg Grubu" olarak adlandırılan Çek Cumhuriyeti, Estonya, G. Kıbrıs, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile müzakerelere başlama kararı Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi'nde alınmıştır. İkinci dalga ülkeler ya da "Helsinki Grubu" olarak adlandırılan Bulgaristan, Romanya, Malta, Letonya, Litvanya ve Slovakya için Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde oybirliği ile karar verilmiştir⁷¹.

Genişlemeyi hazmedebilmesi için AB'nin kurumsal yapısı değiştirildi ve karar alma mekanizmaları yeniden düzenlendi. Aday ülkeler ise Kopenhag üyelik koşulları çerçevesinde toplumsal yaşamın hemen her alanını yeniden düzenlediler.

⁶⁸ Yusuf Karakaş, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Entegrasyon**, Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2000, s.101

⁶⁹ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **AB'ye...**, s.37

⁷⁰ Bozkurt, **a.g.e.**, s.130

⁷¹ İKV, "AB Genişlemesi", <http://www.ikv.org.tr> (Erişim Tarihi:10.03.2014)

Böylece 1998 yılında Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimiyle, 2000 yılında ise Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya ile başlayan müzakereler, Bulgaristan ve Romanya dışındaki diğer ülkelerin 1 Mayıs 2004'te AB'ye katılımlarıyla sonuçlandı. Bulgaristan ve Romanya ise yolsuzlukla mücadele konusundaki eksikliklerini tamamlayarak 1 Ocak 2007'de Birliğe üye oldu. Böylece, AB'nin üye sayısı 27'ye ulaşmıştır⁷².

2005 yılında müzakere sürecine başlayan Hırvatistan ise müzakere sürecinde hızla ilerlemiş ve 30 Haziran 2011 tarihi itibarıyla müzakere başlıklarını kapatıp 9 Aralık 2011 tarihinde AB ile Katılım Antlaşması'nı imzalamıştır. Hırvatistan'da 2012'de yapılan referandumda halkın %66'sının ve 151 üyeli Hırvatistan Parlamentosu'nda oturuma katılan 136 milletvekilinin tümünün üyeliğe evet demesiyle Parlamento Katılım Antlaşması'nı onaylamıştır. Söz konusu referanduma katılım oranının %42-44 civarında olması AB üyeliğine destek vermeyenlerin sessiz kaldığına dair görüşleri gündeme getirmiştir⁷³. Netice itibarıyla Hırvatistan, 1 Temmuz 2013 tarihinde resmen AB'nin 28'inci üyesi olmuştur. Genişleme sürecine baktığımızda, AB Türkiye ve İzlanda ile katılım müzakerelerini yürütmektedir. Makedonya ve Karadağ'ı aday ülke ilan etti, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Kosova'yı ise potansiyel aday ülkeler olarak görmektedir. Fakat bu ülkeler arasında Türkiye çok uzun yıllardan beri varolan üyelik süreciyle farklı bir yere sahiptir. Türkiye'nin başvuru süreci aşağıdaki bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

⁷² T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **AB'ye...**, s.38

⁷³ Özge Altun, **Avrupa Birliği Genişleme Politikası Bağlamında Hırvatistan Üyeliği**, T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013, s.8

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ

2.1. TÜRKİYE’NİN AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU’NA BAŞVURUSU

Avrupa ile gerek ekonomik, gerek siyasal ve gerek kültürel yönden yakın ilişki içinde olmayı devlet politikası haline getirmiş olan Türkiye’nin şüphesiz uzun süre AET’ye ilgisiz kalması beklenemezdi. AET’nin kurulduğu 1950’li yıllar aynı zamanda Türkiye’nin çok partili demokrasiye geçtiği ve kendi girişimci sınıfını yaratmaya çalıştığı yıllardır. Bu yıllarda iktidarda ise yeni sosyal güçlerin desteğini almış olan Demokrat Parti (DP) vardır⁷⁴. Bu ortamda çok-partili siyasal yaşama geçme kararının alınmasında etkili olan sebeplerinde Avrupa ile bağlantısı vardı. Çünkü hiçbir alanda Avrupa’dan geri kalınmayacaksa, Avrupa’ya siyasal çoğulculuk egemen olduğunda, o çoğulculuğun Türkiye’de bulunması gerekirdi. Tabii bunun dış siyaset bakımından da yararı olacaktı. Sovyet tehdidi altındaki bir Türkiye’nin Batıya sığınabilmesi, Batının siyasal değerlerini paylaşırsa, çok daha kolay olurdu⁷⁵.

Türkiye’nin Avrupa ile yakınlaşması 1950’li yıllara ait İngiliz Büyükelçilik raporlarında dikkati çeken bir durumdu. Dönemin yıllık raporlarında Türkiye, Batı ile ittifaka girme arayışını her geçen gün artırarak sürdürmekteydi ve DP hükümetinin politikası seleflerine göre biraz daha farklıydı ve buna göre de Türk-Amerikan ilişkileri, Türk-İngiliz ilişkilerinden önce geliyordu. Hatta DP, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’ni Batılı müttefiklerle daha yakın ilişkiler kurmamakla eleştiriyordu⁷⁶. Nitekim liberalizmi en azından teorik bazda temel prensip olarak kabul ettiğini açıklayan DP, 1959’da Yunanistan’ın Topluluğa üyelik başvurusunun

⁷⁴ Bozkurt, **a.g.e.**, s.260

⁷⁵ Sina Akşin, “Demokrat Parti Dönemi”, **Dünyanın ve Türkiye’nin Yakın Dönemi**, Edit: İhsan Güneş, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1998, s.87

⁷⁶ Yasemin Doğaner, “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye’sinde Dış İlişkiler”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Yıl: 2, Sayı:4, 2006, s. 228

hemen arkasından, çok aceleye gelmiş bir şekilde, üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu dönemde AET'nin ne olup ne olmadığı çok fazla düşünülmemiştir⁷⁷.

Türkiye'nin AET'na girme kararlılığında, o dönemde Yunanistan'ın karşı hamleleri çok etkili olsa dahi, AET'nun yeni kurulmuş bir birlik olarak çok başarılı olması büyük rol oynamıştır. Çünkü bu dönemde Türkiye için AET, milli refah düzeyini artırma ve içsel krizlerden kurtulma aracı olarak görülmüştür⁷⁸. Fakat dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun "Havuz boş dahi olsa, eğer Yunanistan atlıyorsa bizimde atlamamız gerekir" ifadesi Türkiye'nin AET üyeliği başvurusunun Yunanistan'ı takip etme isteğinden kaynaklandığı kanaatini daha etkin kılmaktadır⁷⁹. Diğer taraftan Türkiye'nin AET'ye girme isteğini sadece Yunanistan'ın girme isteğine dayandırmakta pek doğru bir kanaat olmamaktadır. Dönemin uluslararası gelişmeleri ışığında Türkiye'nin ekonomi ve güvenlik sorunlarının da dikkate alınması gerekmektedir.

Türkiye açısından ortaklık ilişkisinin kurulmasının nedenleri aşağıdaki başlıklar altında açıklanabilir⁸⁰:

- Tanzimat döneminden beri devam eden batılılaşma çabaları
- Soğuk savaş döneminde izolasyondan kurtulma ve NATO üyesi konumuyla Batı Bloğundaki yerini ekonomik entegrasyonla destekleme,
- Topluluğun ABD karşısında denge faktörü olması
- Topluluk yardımlarından istifade ve Topluluk üyesi devletlerdeki Pazar payını kaybetmemek ve

⁷⁷ Bozkurt, **a.g.e.**, s.260

⁷⁸ M. Akif Özer, "Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:69, 2008, s.51

⁷⁹ Oğuzhan Yanarışık, **Avrupa Ailesindeki Üvey Kardeş Türkiye: AB üyelik Sürecinde Türkiye'ye Uygulanan Ayrımcı Muamelenin Analizi**, Babıâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.28-29

⁸⁰ Hacı Can, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:3, No:1, 2003, s.21

-Yunanistan faktörü

Türkiye AET'ye 31 Temmuz 1959'da ortaklık için resmen başvurmuştur. Böylece Türkiye'nin uzun ve zorlu Avrupa Birliği macerası başlamıştır. Türkiye'nin başvurusunu değerlendirmeye alan Topluluk, uzun süren müzakereler sonunda, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığını bildirmiş ve tam üyelik gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir⁸¹. 1959 yılı sonrasında Türkiye'deki bir takım olumsuz gelişmelerin AET üyelik sürecine azda olsa etkileri de söz konusu olmuştur.

Türkiye'nin müzakere sürecinde ilk engel 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesidir. Darbenin akabinde Adnan Menderes, Zorlu ve Polatkan idam edilmiştir. Türkiye'de yaşanan bu gelişmeler üzerine Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle, AET-Türkiye ilişkilerinin dondurulması gerektiğini dile getirmiştir. Türkiye de yaşanan bu gelişme neticesinde, demokratik rejimden kopmanın Avrupa'dan da kopma anlamına geldiğini görmüştür. Fakat askeri yetkilerinin Türk dış politikasında değişiklik yapmayacaklarını dile getirmeleri üzerine müzakereler yeniden başlamıştır⁸².

1961 yılında İstanbul Ticaret Odası yönetim kurulu başkanı olan Behçet Osmanoğlu için; "güçlü ve istikrarlı bir hükümet, eğer Türkiye, AET'na girmek için gerekli reformları uygulayacak ve zorlayan ekonomik konuları göğüsleyecek ise, yaşamsaldı"⁸³. Türkiye ve AET arasında yapılan görüşmeler neticesinde herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu durumun sebebini ise AET ile Türkiye arasında imzalanacak anlaşmaya ilişkin görüş ayrılıkları oluşturmuştur. AET, Türkiye ile yapacağı anlaşmayı bir Ticaret Anlaşması olarak sınırlandırmak isterken, Türkiye ise tam üyeliğe varabilecek GB'ni de içeren daha geniş kapsamlı bir anlaşmanın

⁸¹ Bülent Gökay, **Türkiye Avrupa'nın Neresinde?**, Ayraç Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 82

⁸² Arzu Balıkcı, **2005 Yılından Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Sorunlar**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.8

⁸³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s.400

yapılmasını talep etmiştir⁸⁴. Bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin AET üyeliğindeki azimli duruşu aşağıda göreceğimiz Ankara Anlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır.

2.2. ANKARA ANLAŞMASI

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye'nin AET'ye katılma kararı almasında yalnız ekonomik değil, siyasi, kültürel ve askeri faktörler de önemli rol oynamıştır. Dört yıllık bir sürecin ardından tamamlanan görüşmeler 12 Eylül 1963'de Ankara Anlaşması ile sonuçlanmış ve anlaşma 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Ankara Anlaşması'na göre Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Karma Parlamento Komisyonu olmak üzere üç adet organ kurulmuş ve bunlar AET ile Türkiye arasındaki ortaklık ilişkilerinin yürütülmesi ve geliştirilmesi doğrultusunda görev üstlenmişlerdir⁸⁵.

Ankara Anlaşması olarak bilinen bu belge, Türkiye'nin, Toplulukla ilişkilerinin hukuki temellerini oluşturmuştur. Atina Anlaşması gibi bu da, Roma Antlaşması'nın 238. maddesi gereğince yapılmış olan bir antlaşmadır⁸⁶. İmzalandığı yer dolayısıyla Ankara Antlaşması olarak bilinen Ortaklık Antlaşması'nın amacı 2'nci maddesinde ortaya konulmuştur: “*Antlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir*”⁸⁷.

Türkiye ile AET arasında imzalanan Ankara Anlaşması'nın üzerinde tartışılan hükümleri mevcuttur. Anlaşmanın tartışılan hükümlerinden biri de 28. maddedir. “*Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün*

⁸⁴ Deniz Vardar, “Türkiye-AT İlişkileri”, **Türk Dış Politika Analizi**, Der: Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s.125

⁸⁵ Nevzat Güran ve İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, Isparta, 2001, s.276-277

⁸⁶ Çalış, **a.g.e.**, s.110

⁸⁷ Süleyman Yaman Koçak, “Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı:2, 2009, s.134

Türkiye tarafından üstlenebileceğini gösterdiğinde, Batılı Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler". Madde'deki ifadeler Türkiye ile AET arasında yapılan anlaşmanın tam üyeliğe yönelik olduğu yönünde değerlendirmeler olmasına rağmen, AET ile Yunanistan arasında yapılan Atina Anlaşması'ndan farklılıkları bulunmaktadır. Atina ile Ankara anlaşmaları arasında hem dil hem de içerik yönünden farklılıkları vardır. Atina Anlaşması daha keskin ve kararlı ifadelerle kaleme alınmışken, Ankara Anlaşması'nda metnin dil ve içeriğinde kararsızlık ve muğlâklık barındırmaktadır⁸⁸. Ankara Anlaşması, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç devre öngörmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise GB'nin tamamlanması planlanmıştır.

2.2.1. Hazırlık Dönemi

1 Aralık 1964 tarihi itibariyle başlayan hazırlık döneminin sonlarına doğru 1970 yılında katma protokol imzalanmıştır. Katma protokole göre Türkiye ile AB arasında karşılıklı ve dengeli yükümlülükler söz konusuydu. Ankara Antlaşmasına göre GB esasına dayanan katma protokol 64 maddeden meydana gelmiştir. 23 Kasım 1970'de imzalanan ve Geçiş Döneminin koşullarını, süre ve sıralarını belirleyen Katma Protokol ile Hazırlık Dönemi sona ermiştir⁸⁹.

Hazırlık döneminde, daha sonra üzerine düşenleri yapabilmesi, Türk ekonomisinin Topluluk yardımıyla güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple Türkiye'nin tütün, fındık, kuru incir ve üzüm gibi dört temel ürününe gümrük kolaylıkları sağlanmıştır⁹⁰. 1967'den itibaren kaliteli şaraplar, bazı deniz ürünleri, sofralık üzüm ve narenciye gibi birkaç tarımsal ürün ile bir kısım sanayi mallarımıza da belirli kontenjanlar içerisinde gümrüksüz veya düşük tarifeli ithalât kolaylıkları tanınıyordu⁹¹.

⁸⁸ Balıkcı, a.g.e., s.9

⁸⁹ DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 2007, s.318-339

⁹⁰ Bozkurt, a.g.e., s.263

⁹¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.269

Hazırlık döneminde Türkiye'nin yükümlülüğü, ekonomisini geçiş ve son dönemdeki hedeflere uyumlu hale getirmek üzere çalışma yapmaktan ibaret olacaktır. Ortaklık Konseyi, geçiş dönemi koşullarının varlığını tespit ederse, hazırlayacağı bir katma protokol ile bunun ayrıntılarını ortaya koyacaktır. Görüldüğü gibi bu dönemde Türkiye fazla bir yükümlülük altına girmemekte buna karşın Topluluk, ticaret kolaylıkları ve mali destek sağlama yükümlülüğü altına girmektedir⁹². Bu gelişmeler kapsamında hazırlık dönemi sona ermiş ve aşağıda göreceğimiz üzere geçiş dönemi başlamıştır.

2.2.2. Geçiş Dönemi

Ankara Antlaşması'nda öngörülen hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolde geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir⁹³. Farklı bir ifadeyle Katma Protokol'ün ilgili ülke parlamentolarınca onaylanıp yürürlüğe girmesine kadar geçecek süre içerisinde (1 Ocak 1973), anlaşmanın ticari hükümlerini uygulamaya koymak üzere bir de Geçici Anlaşma imzalandı. Özetle, 1 Eylül 1971 tarihinden itibaren geçiş döneminin ticari hükümleri fiilen uygulanmaya başlanmıştır⁹⁴.

Bu dönem 12 yıl olarak planlanmış, ancak bu sürenin yeterli olmaması durumunda geçiş 22 yıla kadar uzayabilecektir. Bu dönemde, özellikle sanayi ürünlerinde gümrük birliği gerçekleştirilecek, dış ticaretten alınan diğer vergiler kademeli olarak indirilecek ve kotalar karşılıklı olarak kaldırılacaktır. Zaman içerisinde yapılacak çalışmalarla, Türk ekonomisinin liberalizasyonu ve uyumu gerçekleşmiş olacaktır. Ülke içinde mevzuat düzenlemeleri yapılırken Topluluk

⁹² Hasan Erdoğan, **Turgut Özal Döneminde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003, s.29

⁹³ Cemal Baltacı, Erdal Eke ve Mücahit Avcı, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Türk Anayasal Demokrasisi Üzerine Etkisi", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 2012, s.137

⁹⁴ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.269

politika ve normları esas alınacak, böylece taraflar arasında uyum gerçekleşmiş olacaktır⁹⁵.

Türkiye'nin 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik krizler ve bazı siyasi tercihlerle Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınması ve 1970'li yılların tamamı boyunca bu modelin tam tersini sembolize eden içe dönük, ithal ikamesine dayalı politikalar uygulaması ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır⁹⁶. Topluluk ise (bazı istisnalar dışında) Türkiye'den ithal ettiği sanayi mallarında gümrük vergilerini ve kısıtlamalarını kaldırmıştır. Ancak Topluluğun, daha sonra üçüncü ülkelerle yapmış olduğu antlaşmalarla benzer kolaylıkları onlara sağlaması, Türkiye'nin ortaklık antlaşmasını anlamsız hale getirmiştir. Hatta Topluluğa sağlamayı taahhüt ettiği gümrük indirimlerini hesaba katarsak anlaşmanın Türkiye aleyhine dahi işlediği belirtilebilir⁹⁷.

Katma Protokol ekonomik bütünleşme hedefine yönelmiştir. Katma Protokol'e göre geçiş dönemindeki ilk 12 yılda Türkiye, topluluk çıkışlı sanayi ürünleri ithalatına uyguladığı gümrük vergilerini sıfırlaması öngörülmüştür. Türkiye 1 Ocak 1973 ve 1 Ocak 1976 tarihlerinde yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Türkiye, gümrük vergilerinde 12 yıllık listede yüzde 10'luk 2, 22 yıllık listede yüzde 5'lik 2 indirim yapmıştır⁹⁸.

2.2.3. Nihai Dönem

Nihai dönemde taraflar arasında artık GB kurulmuştur. Bundan sonra, GB'nin de ötesine geçilerek, tam üyelik için ekonomik politikaların uyumlaştırılması öngörülmüştür. Türkiye'nin 1980 yılında, AT'a tam üyelik hazırlıkları, 12 Eylül'le birlikte askıya alınmıştır. Türkiye'nin Toplulukla ilişkileri oldukça kötüleşmiştir. Türkiye'deki özellikle demokrasi ve insan haklarına ilişkin uygulamalar, AT

⁹⁵ Erdoğan, **a.g.e.**, s.29

⁹⁶ Baltacı vd., **a.g.m.**, s.137-138

⁹⁷ Bozkurt, **a.g.e.**, s.263-264

⁹⁸ Balıkçı, **a.g.e.** s.14

Parlamentosunda, oldukça sert eleştiriler almıştır. 1983’de Türkiye’nin demokrasiye geçmesinden sonra ise bu eleştiriler nispi olarak yumuşamıştır⁹⁹.

Türkiye, yükümlülüklerini 1988 itibariyle hızlandırarak gerçekleştirmeye başlamış ve 1995 yılında 12 yıllık listeye yönelik toplam gümrük indirimi %95’e, 22 yıllık listedeki mallara yönelik toplam gümrük indirimi ise % 90’a ulaşmıştır. Diğer yandan AT, GB alanındaki yükümlülüklerini Geçici Anlaşma’nın yürürlüğe girmesinden itibaren yerine getirmiş olmakla birlikte özellikle tekstil ve demir-çelik alanlarında, iradi ihraç kısıtlamaları ve anti-damping vergileri gibi çeşitli yöntemlerle ticareti sınırlandırıcı uygulamalara da zaman zaman başvurmuştur¹⁰⁰.

İlerleyen tarihlerde tam üyelik görüşmelerine başlanacak, tam üyeliğin gerçekleşmesiyle nihai amaca ulaşılmış olacaktır. Ancak tam üyeliğin başlamasıyla ilgili belirlenmiş kesin bir tarih yoktur. Antlaşmanın 28. maddesinde; *“...Antlaşma’dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye’ce üstlenilebileceği görüldüğünde, akit taraflar Türkiye’nin Topluluğa katılması olanağını incelerler”* denilerek tam üyelik koşullarının denetlenmesi ve tam üyelikle ilgili karar verme yetkisi, AET yetkili kurumlarına bırakılmıştır¹⁰¹. Sonuç olarak AB Türkiye’den ithalat üzerindeki son vergilerin kaldırılma, gümrük indirimleri, gümrük tarife sisteminin AB’nin ortak tarifelerine göre düzenlenmesi, tarım sektörünün uyumlaştırılması ve tarımsal ticaretin liberalleştirilmesi taleplerinde bulunmuştu. Bunların yürürlüğe konulabilmesi ve ilişkilerin tekrar başlatılabilmesi içinde ortaklık kurumlarının düzenli çalışması gerekmekteydi¹⁰².

2.2.4. Ortaklık Organları

Ortak üyelik tam üyelikten farklı bir statü olduğundan, ortak üyenin topluluğun asıl organlarına katılması söz konusu değildir. O nedenle, Türkiye ile AET arasındaki ortaklık rejimini yürütmek üzere bazı özel organlar oluşturulmuştur.

⁹⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s.264

¹⁰⁰ Güran ve Aktürk, **a.g.e.**, s.286-289

¹⁰¹ Erdoğan, **a.g.e.**, s.30

¹⁰² Çalış, **a.g.e.**, s.304-305

Bunlar Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Karma Parlamento Komisyonu'ndan ibarettir. Görüleceği gibi, bunlar Topluluk organlarının birer benzeri niteliğindedir¹⁰³.

a. Ortaklık Konseyi: Ortaklığın hukuki niteliği üzerindeki görüş ayrılıklarının sonucu olarak Ortaklık Konseyinin hukuki niteliği de tartışma yaratmaktadır. Hakim görüşte, Ortaklık Konseyinin bir uluslararası örgüt organı karakteri kabul edilmemektedir; bu kurum, sadece tarafların beraberce işlem yaptıkları bir “sözleşme organı” olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, Ortaklık Konseyinin akit tarafların birbirleri ile danışmalarını ve karar almalarını sağlayan “sınırlı bir uluslararası konferans” olduğu da ifade edilmiştir¹⁰⁴. Ortaklık Konseyi kararlarını oybirliği ile alır ve bu kararlar bağlayıcı nitelik taşır. Ayrıca çeşitli konularda bağlayıcı olmayan öneri kararları da alabilmektedir. Konsey, aynı zamanda üyeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünde arabuluculuk görevi yapar. Ortaklık Konseyi, ortaklık rejiminin sonuçlarını düzenli aralıklarla inceler ve yıllık faaliyet raporları hazırlar¹⁰⁵.

b. Ortaklık Komitesi: Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı kararıyla kurulmuş olan yardımcı bir organdır. Yapısı konseye benzeyen komite'nin başlıca görevi, Konsey toplantılarının gündemini hazırlamak ve teknik sorunlar hakkında inceleme yapmaktır. Daimi statüde çalışan teknik personelden oluşan Ortaklık Komitesi, ortaklığın işleminde önemli organlardan biridir¹⁰⁶.

c. Karma Parlamento Komisyonu: 1/65 sayılı Konsey Kararı ile kurulmuştur. Karma Parlamento Komisyonu, antlaşma çerçevesinde bir danışma ve demokratik denetim görevini yerine getirmektedir. TBMM ve Avrupa Parlamentosundan seçilen 18'er üyeden meydana gelir. Ortaklık Konseyinin

---

¹⁰³ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.271

¹⁰⁴ Can, **a.g.m.**, s.28-29

¹⁰⁵ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.271

¹⁰⁶ Erdoğan, **a.g.e.**, s.31

kendisine sunduğu yıllık faaliyet raporlarını inceler ve Ortaklık Antlaşmasının düzenleme alanlarında görüş ve tavsiyelerde bulunur. Yılda iki kez toplanır¹⁰⁷.

d. Gümrük İşbirliği Komitesi: Ortaklık Konseyi'ne kararlarında yardımcı olması düşüncesiyle, 15 Aralık 1969 tarihinde kurulmuştur. Komite, gümrüklerle ilgili konularda işbirliğini sağlamak ve teknik konuları görüşmek üzere oluşturulmuştur. Ayrıca; GB'nin sağlıklı işlemlerini sağlamak üzere GB Ortak Komitesi ve ekonomik ve sosyal konularda karşılıklı işbirliği ve dayanışmayı kolaylaştırmak üzere Ekonomik ve Sosyal Komite kurulmuştur. Ortaklık organlarının yapılandırılmasıyla ortaklık ilişkisi kurumsal bir yapıya kavuşturulmuş ve ortaklığın işlemesi kolaylaştırılmıştır¹⁰⁸.

2.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ

Gümrük Birliği;(GB) aralarındaki ticareti geliştirmek amacıyla bir grup ülkenin birbirlerinden ithal ettikleri mallara ve hizmetlere uyguladıkları gümrük tarifelerini, miktar kısıtlamalarını kaldırarak ticareti serbestleştirmeleriyle birlikte üçüncü ülkelere karşı da ortak bir gümrük tarifesi uygulamalarıyla oluşan bir birliklerdir.¹⁰⁹ GB, iki ya da daha fazla ülkenin bir araya gelerek sınırlarda mallara uygulanan her türlü tarife ve engellerin kaldırıldığı ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir serbest ticaret alanıdır¹¹⁰.

GB, Avrupa Topluluklarında ekonomik bütünleşmenin temelini ve çekirdeğini oluşturmuştur. Özellikle AET kapsamında serbest ticaret bölgesinde olduğundan, daha ileri ve yüksek düzeyde bir ekonomik bütünleşme arzu edildiğinden, Roma Antlaşması'nda üye ülkeler arasında aşamalı olarak gerçekleştirilecek bir GB öngörülmüştür. Çünkü AET'yi kuran ülkeler Roma Antlaşması ile aralarındaki gümrük tarifelerini kademeli olarak 12 yıl içinde sıfırlamayı ve kotaları kaldırmayı kabul etmişlerdir. Nitekim bu 12 yıllık sürenin

¹⁰⁷ Can, **a.g.m.**, s.42

¹⁰⁸ Erdoğan, **a.g.e.**, s.31-32

¹⁰⁹ Seyidoğlu, **a.g.e.** s.319

¹¹⁰ Pelin Öge Güney ve Oktay Salih Akbay, "Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası ve Türk Sanayisine Etkileri", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2008, s.150

dolmasından çok daha önce, 1968 yılında son indirimler gerçekleştirilerek gümrük tarifeleri sıfırlanmıştır. Tarifelerin sıfırlanmasına bağlı olarak, aynı yıl içinde üçüncü ülkelere karşı OGT izlenmesine karar verilmiş ve OGT yürürlüğe koyularak GB gerçekleştirilmiştir¹¹¹.

Olumsuz gelişmeler sebebiyle 19 Aralık 1994 tarihinde Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısında, GB ile ilgili karar metninin imzalanmaması ve bu görüşmelerin 6 Mart 1995 tarihine ertelenmesini kararlaştırarak bir defa daha yanlı tutumunu sergilemiştir. 6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyinin 36. dönem toplantısında bütün engeller aşılmıştır. Nihayet 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı onaylanarak 01.01.1996 tarihinde Türkiye'nin GB'ne katılması kararlaştırılmıştır. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin almış olduğu GB kararı, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra, ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişmedir denilebilir¹¹². GB ağırlıklı olarak sanayi ürünlerini kapsamıştır; ancak hassas olarak nitelendirilen bazı sanayi mallarındaki gümrük vergileri kademeli olarak 2001 tarihine kadar sürmüştür ve bu tarihte kalkmıştır. İşlenmiş tarım ürünleri GB kapsamında yer almış; ancak bu kapsama girmeyen tarım ürünleri için serbest dolaşım Türkiye'nin AB'nin ortak tarım politikasına uyumu şartına bağlanmıştır¹¹³.

Soğuk Savaş Sonrası dönemde Türkiye, tam üyelik başvurusunun red edilmesine rağmen, üyelik süreci açısından önemli bir adım oluşturacağı düşüncesinden hareketle, öncelikle GB'ni tamamlamayı ana politik eksenini yapmıştır. Türkiye, Birliğe tam üye olmadan GB Anlaşmasını imzalayan ilk ve tek devlettir. Türkiye, Ankara Anlaşması'na göre, 1973'den beri 22 yıl süren geçiş dönemini tamamlamıştır. 1996 tarihinden itibaren Avrupa ile GB ilişkisi içine girerek tam

¹¹¹ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.222-223

¹¹² Dilek Temiz, "Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu Mu?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2009, s.117

¹¹³ Mehtap Atakan, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Uyumu**, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1998, s.49

üyelik önündeki en önemli engelin aşıldığı ve Birliğe bir adım daha yaklaşıldığı ifade edilmeye başlanmıştır¹¹⁴.

Fakat 1993 yılında Kopenhag'da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında AB'ne aday bir ülkenin tam üyeliğe kabulü için gerçekleştirmesi gerekli siyasi ve ekonomik kriterler belirlenmiştir. Kopenhag ekonomik ve siyasi kriterlerinin hayata geçirilmesi AB'ne aday ülkelerin tam üye olabilmelerinin ön şartlarını teşkil etmektedir¹¹⁵. Diğer taraftan AB, 24 Şubat 1997'de siyasi olarak sorun çözülmeyen Kıbrıs'ın AB'ye tam üyeliğinin görüşülemeyeceği, GKRY'nin adanın tamamını temsil edemeyeceğinden "Türklerin de müzakerelere dâhil edilmesinin gerektiği" şeklindeki kararını da unutmuş görünerek, bütün Kıbrıs adına GKRY ile Mart 1998'de tam üyelik müzakerelerini başlatarak Kıbrıs'ı AB'ye tam üye yapma yaklaşımını da resmileştiriyordu. Türkiye bu karar karşısında, AB'nin görmeye hiç alışık olmadığı ve bundan dolayı da asla beklemediği bir sertlikte tepki vermiştir¹¹⁶.

16 Temmuz 1997 tarihinde, Komisyon, "Gündem 2000" başlıklı AB'nin derinleşmesi ve genişlemesi hakkında, Merkez ve Doğu Avrupa'daki (MDA) 10 ülkenin üyelik başvurularıyla ilgili görüşlerini de içeren bir strateji yayınlamıştır¹¹⁷. Rapor'da Türkiye'nin de bu kriterlere tabi olduğu belirtiliyor, GB'nin tatminkâr bir biçimde işlediği ve AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için sağlam bir dayanak teşkil ettiği görüşü vurgulanıyordu. Ancak bu, her zaman olduğu gibi bir diplomatik girizgâhtan ibaretti ve neticede Türkiye mevcut durumu özellikle de siyasi durumu nedeniyle ayrı bir yerde tutulmaktaydı¹¹⁸. Neticede Türkiye GB sonrası "Gündem 2000" raporu ile hayal kırıklığına uğramış ve Lüksemburg Zirvesi için çalışmalarına başlamıştır.

2.4. LÜKSEMBURG ZİRVESİ

¹¹⁴ Balıkçı, a.g.e., s.21

¹¹⁵ Orhan Morgil, "Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:2, 2006, s.92

¹¹⁶ Hasan Mor, "Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XII, Sayı:1-2, 2008, s.996-997

¹¹⁷ USAK, **Kıbrıs Sorununa Alternatif Açılımlar: "Çok Bileşenli Adım Modeli"**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara, 2008, s.4

¹¹⁸ Çalış, a.g.e., s.343

Türkiye'nin tüm çabalarına karşın 13 Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar aksi yönde oldu. Zirvede, tam üyeliğe ehil olduğu bir kez daha teyit edilse de, Türkiye'nin tam üyelik için öngörülen siyasi ve ekonomik koşulları karşılayamadığından dolayı yeni katılım sürecine alınmayacağı ifade edildi. Böylelikle Türkiye, AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) ile Kıbrıs'ı kapsayan yeni katılım sürecinden resmen dışlanmış oldu¹¹⁹. Lüksemburg Zirvesi yakın tarihte ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Zirvede tam üye devletler üç grupta toplanmıştır. Birinci grupta; Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya, Kıbrıs; ikinci grupta; Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Üçüncü grupta ise, Türkiye yer almaktadır.¹²⁰

Lüksemburg Zirvesi sonuç bildirgesinde, Türkiye'ye adaylık statüsü verilmemiştir. Türkiye ile ilgili paragrafta, Türkiye'nin, diğer adaylardan beklenenlerin dışında özel bazı koşulları yerine getirmesi durumunda aday olmaya ehil olup olmadığına karar verileceği ifade edilmektedir. Bu zirvede Türkiye'ye dayatılan şartlar ilk kez liste haline getirilmiştir. Türkiye'nin, AB'de yürürlükte bulunan insan hakları normlarına ve uygulamalarına adapte olması gerekmektedir, azınlıkların haklarının korunması, Yunanistan ile sorunların çözümü için Uluslararası Adalet Divanı'na gidilmesi ve BM Güvenlik Konseyi Kararları çerçevesinde Kıbrıs sorununa politik bir çözüm için BM gözetiminde gerçekleştirilen müzakerelerde destek vermesi gerektiği dile getirilmiştir¹²¹.

Türkiye ile ilgili olarak söylenen ve yazılan bütün tenkit ve kararlar dikkatle incelendiği zaman aslında AB'nin Türkiye karşısına pek kısa zamanda tamamlanamayacak oldukça zor beş şart çıkardığı görülmektedir. Bunlar¹²²;

a. Kopenhag kriterlerine tam anlamıyla uyulması

¹¹⁹ Devrim Yiğit, **Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2006, s.107

¹²⁰ Beyhan Kadioğlu, **Türkiye Avrupa İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006, s.102

¹²¹ Balıkçı, **a.g.e.**, s.33-34

¹²² Akgönenç, **a.g.e.**, s.90

b. Kıbrıs'ın üyelik müzakerelerine Türk tarafının da katılmasının sağlanması ve BM kararları çerçevesinde olayların çözülmesine katkıda bulunulması

c. Yunanistan'la olan sorunların çözülmesi ve toprak anlaşmazlıkları için Lahey Adalet Divanı'na gidilmesi

d. Ekonomik ve politik reformların hızla gerçekleştirilmesi

e. İnsan haklarına ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması hususlarının gerçekleştirilmesidir.

Dolayısıyla, Kopenhag Kriterlerini yerine getirmekte Türkiye'den geride olan orta ve doğu Avrupa ülkelerine tam üyelik perspektifi verilirken, Türkiye'nin Konferansa daveti bile özel koşullara bağlanmıştır. Bu da AB'nin Türkiye'yi tam üye yapmaktaki siyasi irade eksikliğini gözler önüne sermiştir¹²³. Lüksemburg'ta Konsey, aday ülkeler arasına almadığı Türkiye'yi, Avrupa Konferansı'nın açılış toplantısına davet ederek teselli etmeye çalıştı. Bu konferansta katılımcılar genel sorunları tartışmanın yanısıra, dış politika, güvenlik, adalet ve içişlerinde işbirliği ve diğer ortak konularda işbirliğinin derinleştirilmesini görüşeceklerdi¹²⁴.

Türkiye, 1997 sonundan itibaren şöyle bir strateji izlemiştir¹²⁵;

- GB Anlaşması'nın gerekleri ve tamamlanması için işlemlere devam etmiş
- AB ile tüm diyalog kesilmiş ve AB'ye ait hiçbir kurum ile temasta bulunulmamış
- Avrupa Konferansı'na katılım reddedilmiş
- AB'ye karşı kullanılan söylemleri ölçülü fakat sert olmuş

¹²³ Özlem Demirkıran, Eda Çiçek, Havva Eltekin ve Melike Sarıçioğlu, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Son Dönem", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2010, s.60

¹²⁴ Yiğit, **a.g.e.**, s.108

¹²⁵ Akgönenç, **a.g.e.**, s.91

- Gerektiği zaman, Avrupa’da yaşayan ve çalışan soydaşlarımızı o ülkenin iç politikalarını etkileyecek şekilde yönlendirme ve teşvik yapılmıştır. AB yetkilileri Türkiye’nin sabır sınırlarını fazlasıyla zorladıklarını ve hatta aştıklarını gayet iyi anlamışlardır.

Bu gelişmeler ardından 15-16 Haziran 1998’te yapılan Cardiff Zirvesi’nde yayınlanan Başkanlık Sonuç Belgesi’nin genişleme ile ilgili bölümünde Türkiye’nin ‘üyelik için ehil’ olduğu tanımlaması yerine ‘üyelik adayı’ ifadesi kullanılmıştır. Böylece AB Komisyonunun her aday ülke için hazırlayacağı rapora Türkiye’de dâhil edilmiştir. Türkiye’yi tam üyeliğe hazırlayacak ‘Avrupa Stratejisi’ kabul edilmiştir. Fakat bu zirvede aday ülkeye yapılacak ekonomik yardımda Türkiye’nin adı geçmemiştir. AB Cardiff Zirvesi’nde Lüksemburg Zirvesiyle aynı çizgide devam etmiştir. AB, Türkiye’ye karşı siyasi tavrını değiştirmemiş fakat Türkiye için Avrupa Stratejisi’ni yürürlüğe konup uygulanacağını desteklemiştir¹²⁶. 11-12 Aralık 1998 tarihlerinde yapılan Viyana Zirvesi’nde Türkiye’nin tam üyeliğe hazırlanması için Avrupa Stratejisinin ilerletilmesi, bunun da Lüksemburg ve Cardiff sonuçları ile aynı çizgide uygulanmasının önemi vurgulanmıştır. Bu durum Türkiye’nin beklentilerini karşılamadığı için taraflar arasındaki ilişkilerin mevcut halini korumasına yol açmıştır¹²⁷.

2.5. HELSİNKİ ZİRVESİ

Türkiye’nin AB’ne üye adaylığı Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi’nde kabul edilmiştir. DHBK Helsinki açıklamasında, Türkiye’nin öteki aday ülkelerle aynı kriterlere tabi olduğu ve tam üyeliğe hazırlanmak üzere bir Katılım Öncesi Strateji ile reformlar yapması konusunda teşvik edileceği belirtilmiştir. Bu amaca yönelik olarak, Türkiye’nin AB ile ilişkilerini, öteki aday ülkelerle olduğu gibi, bir süre Katılım Ortaklığı çerçevesinde yürütmesi gerekli olmuştur¹²⁸. Bu kararın özellikle Türkiye’de dönüşümün fitilini ateşlemesinin temel nedeni, aday üyeliğin

¹²⁶ Kadioğlu, **a.g.e.**, s.102

¹²⁷ Ceren Uysal, “Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:1, 2001, s.149

¹²⁸ Canbolat, **a.g.e.**, s.284

tam üyeliğe dönüşebilmesi için Helsinki kararlarında belirtilen şartlara uygun olarak AB'ye uyumlu bir yapıya “dönüşmesini” bir “ön şart olarak” istemiş olmasıdır. Bu talepleri kısaca Türkiye'nin iç ve dış politikasında “Avrupalılaştırma talebi” şeklinde tanımlamak mümkündür¹²⁹.

1999 tarihindeki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin üyelik görüşmelerine başlanacağı açıklandığı zaman, her ne kadar Türkiye bu olayı bayram havası içinde kutlamışsada, Helsinki Zirvesi Sonuç Belgesi analiz edildiğinde, Türkiye'nin adaylığının bir çeşit koşulluk zeminine oturtulduğu görülmektedir. Türkiye'nin, AB üyeliği için diğer adayların uyması gereken Kopenhag Kriterlerine ek olarak, hem Yunanistan ile uyuşmazlıklarını ki bunlara sınır sorunları ve Ege sorunu da dahil olup, hem de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Kıbrıs sorununun çözmesi istenmektedir¹³⁰.

Helsinki zirvesinde Türkiye'ye ilişkin olarak alınan kararlar aşağıdaki maddelerdedir¹³¹;

“Madde 12- Avrupa Konseyi (AB Devlet/Hükümet Başkanları), Komisyon'un İlerleme Raporu'nda işaret edildiği üzere, Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlarla aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday devlettir. Diğer aday devletler gibi Türkiye de, mevcut Avrupa Stratejisi'ne istinaden, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejisinden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları ile 4 ve 9(a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog sözkonusu olacaktır. Türkiye, Topluluk programları ile ajanslarına ve katılım süreci bağlamında aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkanına da sahip olacaktır. Müktesebatın

¹²⁹ Ramazan Gözen, “Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:2, No:6, 2006, s.5

¹³⁰ Balıkcı, **a.g.e.**, s.38

¹³¹ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999) Türkiye ve Kıbrıs Paragrafları” <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 10.03.2014)

benimsenmesi için bir Ulusal Program'la birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir Katılım Ortaklığı belgesi, önceki Konsey Sonuçları temelinde oluşturulacaktır. Uygun izleme mekanizmaları kurulacaktır. Türkiye'nin mevzuatının ve uygulamasının müktesebatla uyumlaşmasını yoğunlaştırmak üzere, Komisyon, müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir süreç hazırlamaya davet edilir. Avrupa Konseyi, Komisyon'dan, katılım öncesi tüm AB mali yardım kaynaklarının koordinasyonu için tek bir çerçeve sunmasını talep eder.”

“Madde 4- Avrupa Konseyi, halen 13 aday devleti tek bir çerçevede içine alan katılım sürecinin kapsayıcı niteliğini yeniden teyit eder. Aday devletler katılım sürecine eşit bir temelde katılmaktadır. Avrupa Birliğinin Antlaşmalarla belirlenmiş değerlerini ve amaçlarını paylaşmak zorundadır. Bu bağlamda Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi uyarınca anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi ilkesini vurgular ve aday Devletleri, her türlü sınır sorunlarının ve ilgili diğer konuların çözümlenmesi için her türlü çabayı göstermeye davet eder. Bu sorunların çözülmemesi durumunda, aday Devletler makul bir süre içinde bu sorunu Uluslararası Adalet Divanına götürmelidir. Avrupa Konseyi, özellikle katılım sürecine etkileri bakımından ve en geç 2004 yılı sonunda Uluslararası Adalet Divanı aracılığıyla çözüme ulaştırılmasını sağlamak amacıyla, önemli anlaşmazlıklarla ilgili durumu gözden geçirecektir. Ayrıca Avrupa Konseyi, Kopenhag kriterlerine uyumun üyelik müzakerelerinin başlatılması için bir ön şart olduğunu ve Kopenhag kriterlerine uymanın Birliğe katılmanın temelini oluşturduğunu hatırlatır”.

“Madde 9- (a) Avrupa Konseyi, 3 Aralık 1999 tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnunlukla karşılar ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder. (b) Avrupa Konseyi, siyasi bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda Konsey, tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır.”

10 Aralık akşamı Helsinki Zirvesi'nde alınan kararı açıklamak üzere AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana ve AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Komiseri Günter Verheugen, Finlandiya Başbakanı Paavo Tapio Lipponen'in AB Dönem Başkanı sıfatıyla yazdığı mektupla birlikte Ankara'ya geldiler. Türkiye'nin 4, 9 ve 12. maddelere ilişkin endişelerini gidermek üzere kaleme alınan mektupta; *“AB Konseyi'nde taslak metin tartışılırken, 12. maddede Kopenhag ölçütlerine bir ilave yapılmadığını, 4 ve 9(a) maddelerine atıfta bulunmasını, tam üyelik ölçütleri ile değil, siyasi diyalogla bağlantılı olduğunu söyledim. Buna hiçbir itiraz olmadı. Katılma ortaklığı Konsey'in bugünkü kararları çerçevesinde çizilecektir.”* denilerek, Ege ve Kıbrıs sorunlarının çözümünün Türkiye'nin tam üyeliğinin önkoşulu olmadığı bir kez daha en yetkili ağızdan teyit ediliyordu¹³².

Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in imzasını taşıyan 10 Aralık 1999 tarihli cevap mektubunda ise; *“Bizim tarafımızdan bazı yanlış anlaşılmalara yol açan AB Başkanlık Konseyi sonuçlarına açıklık getiren nazik mektubunuzu aldığımı bilmenizi isterim. Mektubunuzdaki yapmış olduğunuz ve yanlış anlaşılmaları ortadan kaldıran açıklayıcı ifadelerinizi memnuniyetle karşılıyorum. Mektubunuz sonuç bildirinin ayrılmaz bir parçasıdır. Buna dayanarak, bu akşam hükümetimin Başkanlık Konseyinin sonuçlarıyla ilgili görüşlerini onaya koyan bir açıklama yapacağım, ardından da size bu açıklamanın metnini göndereceğim”* ifadelerini kullanmıştır¹³³.

Türkiye-AB ilişkilerinde çok önemli kabul edilen Helsinki Zirvesi, oldukça ayrıntılı bir şekilde Türkiye'nin adaylık sürecinin de çerçevesini belirlemiştir. Zirve metninde, Türkiye'nin, diğer aday ülkelere uygulanan kriterler çerçevesinde aday ülke olduğunun ilan edilmesinin yanı sıra, üyelik bakımından gerekli olan reformların gerçekleştirilmesine yönelik olarak AB tarafından Türkiye için bir katılım öncesi strateji geliştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca, katılım sürecinde,

¹³² Melek M. Fırat, “Helsinki Zirvesinden Günümüze Ab-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:4, No:1, 2004, s.56

¹³³ Karluk, a.g.e. s.133

Türkiye'nin de Topluluk programlarından faydalandırılacağı ve AB ile aday ülkeler arasında yapılacak toplantılara dahil edileceği ifade edilmiştir¹³⁴.

1999 Yılı Helsinki Zirvesi'nde alınan karar uyarınca Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi, Türkiye'yi geniş kapsamlı anayasal ve yasal reformlar yapma konusunda ciddi anlamda teşvik etmiştir. Avrupa işbirliği standartlarına uyum konusunda önemli kurumsal değişiklikler yapılmıştır. Türkiye, siyasi reformlar, insan hak ve özgürlüklerinin iyileştirilmesinden, ordu üzerindeki sivil denetimin artırılmasına kadar birçok alanda değişiklik getirmiştir¹³⁵. Öte yandan, aday ülkenin tam üyelik sürecinde yerine getirmesi gereken yükümlülükler ve ilgili ülkenin çalışmaları konusunda incelemede bulunarak raporlar hazırlayan Komisyon, Türkiye hakkındaki ilk detaylı raporunu (İlerleme Raporu) Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesinde AB Devlet/Hükümet Başkanları Konseyi (DHBK)'ya sunmuştur¹³⁶.

2.6. KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ VE ULUSAL PROGRAM

Bu bölümde Türkiye'nin tam üyelik stratejisini belirlediği Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ve Ulusal Program üzerinde durulmuştur.

2.6.1. Katılım Ortaklığı Belgesi

Helsinki Zirvesi'ni takiben başlayan adaylık sürecinde, diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de İlerleme Raporları hazırlanmıştır. 1999 yılında açıklanan İlerleme Raporu'nda yer alan değerlendirmeler, İlk KOB'nin de temelini oluşturmaktadır¹³⁷. Türkiye'nin, Helsinki Zirvesi'nde aday ülke ilan edilmesinin ardından, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanarak AB Konseyince onaylanan ve Türkiye'nin, AB müktesebatına uyum yükümlülükleri dahil olmak üzere Kopenhag Kriterlerine uyum çerçevesinde kısa ve orta vadeli öncelikleri ve sağlanacak mali

¹³⁴ Özer, *Avrupa Birliğine...*, s.54

¹³⁵ Poyraz, *a.g.e.*, s.59

¹³⁶ Canbolat, *a.g.e.* s.284

¹³⁷ Yılmaz Toktaş, *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi ve Olumsuz Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.39

yardımları içeren Katılım Ortaklığı Belgesi, 24 Mart 2001 tarihinde Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde yayımlanmıştır¹³⁸.

Katılım Ortaklığının amacı; “AB üyeliği yolunda Türkiye’nin kaydettiği gelişmeler hakkında Komisyonun 2000 İlerleme Raporu’nda saptanan ileriye yönelik çalışmaların öncelikli alanlarını, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye’ye sağlanacak mali imkânları ve bu yardıma ilişkin koşulları tek bir çerçeve altında toplamaktır. Katılım Ortaklığı, aday Devletlerin üyelik hazırlıklarına yardımda kullanılacak bir dizi politika aracının temelini oluşturur. Türkiye’nin, Katılım Ortaklığı temelinde, AB mevzuatına uyuma ilişkin Ulusal Programını bu yıl içinde benimsemesi beklenmektedir. Ulusal Program, Katılım Ortaklığının ayrılmaz bir parçası olmamakla beraber, belgenin kapsadığı öncelikler Katılım Ortaklığına uymalıdır” şeklinde ifade edilmiştir¹³⁹.

AB yetkililerinin açıklamalarına göre, Türkiye KOB ile AB’ye tam üyelik kriterlerinin nasıl yerine getirileceğini gösteren bir “yol haritası” elde etmiştir. Burada Türkiye’nin yapması gereken siyasal ve ekonomik reformlarla diğer uyum etkinlikleri konusundaki çalışmalar gündeme getirilmektedir. KOB’nde somut olarak, Türkiye’nin AB standartlarını ve hukuk mevzuatını kabul edip üstlenmeye yönelik neleri yapması gerektiği belirtilmektedir. Bu çerçevede siyasal, ekonomik ve hukuksal alanda çeşitli öncelikler vurgulanmıştır. Bunlar arasında mali sektörde ivedilikle uygulanması istenen reformlarda bulunmaktadır¹⁴⁰.

KOB’un özünü oluşturan “Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler” başlıklı bölümde ise katılım ortaklığının öncelikli hedefleri, kısa ve orta vadeli olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Kısa vadeli öncelikler, bir yıl içinde, diğer bir deyişle 2001 yılı sonuna kadar Türkiye tarafından tamamlanması ya da somut adımlar atılması beklenen konuları kapsamaktaydı. Orta vadeli hedefler ise kesin bir tarih öngörülmemekle birlikte, tamamlanması bir yıldan fazla sürebilecek ve olanaklar

¹³⁸ Özer, **Avrupa Birliğine...**, s.54

¹³⁹ Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı, 2001/235/AT

¹⁴⁰ Canbolat, **a.g.e.**, s.285

ölçüsünde çalışmaları, 2001 yılı içinde başlatılması beklenen konulardan oluşmaktaydı¹⁴¹.

KOB, 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki’de toplanan Avrupa Konseyi’nin Türkiye ile ilgili ilerleme ve birleşik kâğıtta belirtilen tavsiyelerini büyük ölçüde kabul ettiğini belirtmiştir. Helsinki Zirvesi’nde mevcut Avrupa stratejisi temelinde Türkiye’nin bir katılım öncesi stratejisinden faydalanacağı belirtilmiştir.¹⁴² Belge ile Yunanistan’ın da etkisiyle bir gecede Kıbrıs’ın kaderi çizilmiştir ve AK, KOB taslağını 8 Kasım 2000 tarihinde açıklamıştır. Bu belgede Kıbrıs konusu şöyle düzenlenmiştir: “*Kısa vade (2001): siyasi kriterler; siyasi diyalog çerçevesinde, BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin başarılı bir sonuca ulaştırılması yönündeki çabaların kuvvetle desteklenmesi gerekmektedir.*” Kıbrıs konusunun, kısa vadeli hedefler içerisinde yer alması ve bu durumun Türkiye’nin gerçekleştirilmesi gereken öncelikler sırasında başta yer alması beklentisi, Türk kamuoyu ve hükümetinde tepki doğurmuştur. AB sorunun çözümünü şart olarak belirlemekle kalmayıp ayrıca sorunun çözülmesinde de kendi önerdiği siyasi diyalog yönteminin kullanılmasının gerektiğini belirtmiştir. Bu da tabii ki tepkileri artırmıştır. Türkiye gösterdiği tepkiyi, dışişleri bakanlığının verdiği bir belgeyle ve hükümet açıklamasıyla dile getirmiştir. Türkiye bu açıklamalarda, Kıbrıs meselesine çözüm bulma arayışları ile AB adaylığı arasında hiçbir bağlantı görmediğini belirtmiştir.¹⁴³

2.6.2. AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı

KOB’a paralel olarak, AB müktesebatına uyum sağlanması için Türk mevzuatında yapılacak değişikliklerin ve yeni düzenlemelerin, uyum için gerekli beşeri ve mali kaynakların, AB müktesebatının üstlenilmesi için gerekli olan idari kapasitenin geliştirilmesinin, kısa ve orta vadeli öncelikler takviminin yer aldığı AB

¹⁴¹ Yiğit, a.g.e., s.125

¹⁴² Kadioğlu, a.g.e. s.104

¹⁴³ Havva Demirel, **Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üyeliği ve Kıbrıs Problemi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003s.168

Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (Ulusal Program) 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir¹⁴⁴.

Türkiye'nin Ulusal Programı, KOB ile büyük ölçüde paralellik taşımakla birlikte birebir örtüşmemektedir. Katılım Ortaklığı, aday ülkeler hakkında hazırlanan yıllık İlerleme Raporları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. İlerleme Raporları ise aday ülkenin, üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için önkoşul olan Kopenhag Kriterleri'ne uyumlarını ve eksikliklerini ifade eden raporlardır. Bu doğrultuda hazırlanan Katılım Ortaklığı, her ülkenin kendine özgü ihtiyacı olan reformlar doğrultusunda hazırlanmıştır¹⁴⁵.

Ulusal Program, AB Genel Sekreterliği (ABGS) tarafından Kopenhag kriterleri, Helsinki Zirvesi sonuçları, KOB, 2000 Yılı ilerleme Raporu ile 8. Beş Yıllık Kalkınma Plânı göz önünde tutularak hazırlanmıştır. Ulusal Program DPT tarafından ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının katkıları da alınarak tamamlanmış ve 29 Kasım 2000 tarihinde ABGS'ye teslim edilmiştir. Altı ana başlıktan oluşan Program 26 Mart 2001 tarihinde Dışişleri Bakanlığı tarafından Komisyonun genişlemeden sorumlu üyesine sunulmuştur¹⁴⁶.

Türkiye'nin 2001 yılı Ulusal Programında yer alan öncelikler doğrultusunda attığı ilk önemli adım geniş tabanlı siyasi iradenin bir sonucu olan ve 1982 Anayasası'nın 177 maddesinin beşte birinden daha fazlasında yapılan Ekim 2001 tarihli anayasa değişiklikleridir (Resmi Gazete, 17.10.2001). Bu çerçevede düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokrasi ve sivil otoritenin güçlendirilmesi, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği alanlarında yeni hüküm ve güvenceler

¹⁴⁴ Özer, **Avrupa Birliğine...**, s.54

¹⁴⁵ Yiğit, **a.g.e.**, s.132

¹⁴⁶ M. Akif Özer, "Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:66-67, 2007, s.68

getirilerek sivilleşme, demokratikleşme ve özgürlüklerin genişletilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır¹⁴⁷.

Ulusal Programın en fazla eleştirilen yönü, siyasi kriterlere ilişkin bölümünün ayrıntılara girilmeden ve sadece genel çerçeveyi belirleyen bir anlayışla hazırlanmış olusudur. Örneğin, KOB’da yer alan çeşitli konulara ilişkin olarak, Anayasa’nın ve diğer ilgili yasaların gözden geçirilmesinin öngörüldüğü ifade edilmekte ancak bu konulardaki eksiklerin ne olduğu ve hangi amaçla ve ne şekilde değişiklik yapılması planlandığı açıkça belirtilmemektedir¹⁴⁸.

Sonuç olarak KOB’nde dönüşümü, yeniden düzenlenmesi talep edilen her konu, her alan büyük oranda ve bizden istendiği biçimde Ulusal Programda düzenlemeye konu olmuştur¹⁴⁹. 1999 Helsinki Zirvesi ve Aralık 2000 KOB mutabakatı çerçevesinde 2001 yılında hükümet, Ulusal Program adı ile hazırladığı bir belgeyi Brüksel’e sunmuştur. 795 sayfalık belge Türkiye’nin Katılım Ortaklığı Belgesi’ndeki “mutabakat” çerçevesinde öngörülen “taahhütleri” kapsamaktadır¹⁵⁰. Türkiye AB ilişkileri çerçevesinde KOB’nde ileri sürülen gerekleri Ulusal Program çerçevesinde çözmeye çalışsa da halledilemeyen ve çözülmesi ötelenen bir takım sorunların varlığından da söz etmek mümkündür.

2.7. İLİŞKİLERDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere, AB’nin şimdye kadar oluşturmuş olduğu hukuki mevzuatın benimsenmesi ve aday ülkelerinin mevzuatlarını buna uyumlaştırmaları gerekmektedir. Tam üyeliğin şartları Türkiye açısından değerlendirildiğinde karşımıza bir takım sorunlar çıkmaktadır. Ancak AB ile ilişkilerinde Türkiye açısından etkili olan; açıkça ifade

¹⁴⁷ Baltacı vd., **a.g.m.** s.140

¹⁴⁸ Yiğit, **a.g.e.**, s.132

¹⁴⁹ Esmeray Alacadağlı, “Katılım Ortaklığı Belgesinden Ulusal Programa, Bu Yol Avrupa Birliği’ne Çıkar mı?”, **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Yıl2, Sayı:6, 2001, s.44

¹⁵⁰ Erol Manisalı, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe**, Derin Yayınları, İstanbul, 2007, s.139

edilmeyen bir başka konuda, Avrupa ülkelerinin yüzyıllardır Türkiye'ye yönelik sahip oldukları önyargılardır¹⁵¹.

Her şeyden önce; kuramsal çerçevede dile getirilen, siyasal sürecin, AB'nde belirgin biçimde varolduğu gözlenmiştir. İnsan topluluğunun ürettiği sorunlar ve talepler ile bunların karşılanmasına yönelik örgütlenmeleri içeren siyasal süreç; aslında AB'nin öncelikli etkinlik alanını oluşturmaktadır. Nitekim bu, Roma Antlaşması'nda belirtilmiştir. Siyasal süreç ve siyasal işlevle ilgili bir başka betimleyici faktör de otorite ve yaptırım gücüdür¹⁵².

Bilindiği gibi Türkiye'de, demokrasi ve insan hakları ihlalleri özellikle askeri yönetim döneminde, Topluluk tarafından sık aralıklarla gündeme getirilmişti. Hatta bu dönemde yaşanan ihlaller gerekçe gösterilerek, ilişkiler fiilen askıya alınmıştı. İnsan hakları ile ilgili olarak daha çok, Kürt sorunu, siyasi yasaklar, işkence, idam cezaları, Ermeni sorunu ve Kıbrıs gibi konularda yakınmalar gelmiş ve bu konularda beklenen düzenlemelerin en kısa zamanda yapılması istenmiştir¹⁵³. Özellikle demokratikleşme ve insan hakları ile ilgili nitelikleri ifade eden ve AB ile olan ilişkilerin en sorunlu alanını teşkil eden "Kopenhag Siyasi Kriterleri" kısa sürede ilerleme kaydedilmesi gereken bir alan olmuştur. AB ile üyelik müzakerelerinin başlayabilmesi bu siyasi kriterlere uyum ön koşuluna bağlanmış, diğer kriterlere (ekonomik kriterler ve Topluluk Müktesebatına Uyum Kriterleri) uyumun ise müzakereler süresince gerçekleşmesi öngörülmüştür¹⁵⁴.

Türkiye-AB ilişkileri kapsamında mali duruma ilişkin sorunlarda yer almaktaydı. Buna göre maliye politikası çerçevesinde, bütçe hazırlanması süreci ile ilgili yasal çerçevenin yeniden düzenlenmesi, modern bütçe sistemlerinin gerektirdiği kurumsal ve fonksiyonel işleyiş ve mekanizmaların sisteme dâhil edilmesi öngörülmekteydi. Ayrıca mali disiplinin sağlanması, kaynakların stratejik önceliklere göre dağıtılması ve etkin kullanılması gibi temel bütçesel sonuçların elde

¹⁵¹ Bozkurt, **a.g.e.**, s.314

¹⁵² Canbolat, **a.g.e.**, s.329

¹⁵³ Erdoğan, **a.g.e.**, s.122

¹⁵⁴ Baltacı vd., **a.g.m.**, s.140

edilmesinde önemli bir araç olan, mali saydamlığın yaygınlaştırılmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmesi gerekecektir. Bu anlamda, öncelikle muhasebe ve mali raporlama standartları geliştirilecek ve sisteme aktif bir şekilde dâhil edilmesi gibi çeşitli sorunlar yer almaktaydı¹⁵⁵. Kopenhag ekonomik kriterleri esas olarak iki temel ekonomik hususu kapsamaktadır; a. Ülkenin bütün kurum ve kuralları ile işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olması, b. Ülkenin Avrupa Birliği piyasalarında rekabet edebilme gücüne sahip olmasıdır¹⁵⁶.

Gelişen azınlık rejiminin ışığında AB içinde azınlıklar konusu dolaylı olarak ayrımcılığın önlenmesi ve bölgeselleşme konuları çerçevesinde gündeme gelmekle birlikte özellikle Birliğe adaylık sürecinde insan hakları ve azınlık hakları ile ilgili önemli yönlendirmelerde bulunmaktadır. Birlik içinde eşit haklara dayalı negatif koruma söz konusu iken, Birlik dışındaki ülkelere, özellikle de Kopenhag Kriterleri vasıtasıyla aday ülkelere yönelik olarak gündeme gelmesi eleştirilmektedir¹⁵⁷. Özellikle 2000’li yıllarda AB ülkelerinin dile getirdiği “azınlık” kavramı, Türkiye’de oldukça önemli rahatsızlık yaratmıştır. Çünkü iki taraf azınlık kavramından farklı şey anlamaktadır. AB’nin özellikle azınlıklara yönelik kendi dillerinde eğitim ve yayın yapma gibi talepleri Türkiye’yi uzun vadede böleceği yönünde korkutmuştur¹⁵⁸.

Türkiye AB ilişkilerinde sorunlu alanlar arasında en önemlilerinden biriside Kıbrıs sorunudur. 2001 ilerleme raporuna göre; Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulabilmesi için, BM gözetiminde ortaya çıkan görüşler, Kıbrıs hakkındaki İlerleme Raporunda incelenmiştir. “AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler” başlığında da belirtildiği üzere, bu Bölüm, Kıbrıs sorununun Türkiye ile güçlendirilmiş siyasi diyalog kapsamında incelenmesi ile sınırlı tutulmuştur. KOB’nde, “Helsinki Zirvesi sonuçlarına uygun olarak ve siyasi diyalog kapsamında, Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunmasını hedefleyen süreci sonuçlandırmak için, Helsinki Zirvesi

¹⁵⁵ DPT, **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003)**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2000, s.6

¹⁵⁶ Morgil, **a.g.m.**, s.92

¹⁵⁷ Şehnaz Bağcı, **Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Azınlıklar**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s.88

¹⁵⁸ Bozkurt, **a.g.e.**, s.317

Sonuçları 9 (a) maddesinde belirtildiği üzere, BM Genel Sekreteri tarafından gösterilen çabalara güçlü destek verilmesi gerektiği” ifade edilmektedir¹⁵⁹.

2002 yılı, Türkiye'nin AB ilişkileri açısından bakıldığında umutlu ancak bir o kadar da sıkıntılı günlerin yaşandığı bir süreç olarak hatırlanacaktır. Üç büyük reform paketini gerçekleştiren Türkiye, ilerleme raporu ve 12-13 Aralık'ta yapılacak Kopenhag zirvesinden müzakere tarihinin belirlenmesini beklerken bu arada Güney Kıbrıs'ın AB çatısı altında olabileceği pozisyonun yaratacağı olumsuz gelişmelerin sıkıntısını fazlasıyla yaşamıştır¹⁶⁰. Sonuç olarak Türkiye AB ilişkileri adeta takıntılı ve bir türlü yeni stratejiler üretemeyen, oldukça sabit bir yaklaşım tarzı ile yürütülmeye devam etmiştir. Türkiye değişen Avrupa şartlarına uygun yeni stratejiler ve orijinal fikir ve metotlarla, AB üyelerinin karşısına çıkmamıştır. AB uyum çalışmalarında gereken sürekliliği ve devamlılığı da sağlayamamış ve dışarıda yanlış algılamaların oluşumuna sebep olmuştur¹⁶¹. Neticede uzun bir süreç alan Türkiye, AB ilişkilerinde 2000'li yıllarla birlikte müzakere aşamasına geçebilmiştir.

---

¹⁵⁹ Avrupa Komisyonu, **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 İlerleme Raporu**, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, 2001, s.30

¹⁶⁰ Pınar Tansel, **Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği'ne Adaylık Süreçlerinin Karşılaştırılması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.41

¹⁶¹ Akgönenç, **a.g.e.**, s.93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TR-AB İLİŞKİLERİNDE 2002- 2012 DÖNEMİ VE MÜZAKERELERİN GELECEĞE ETKİSİ

3.1. TAM ÜYELİĞE GİDEN SÜREÇ

Daha öncede ifade edildiği gibi Helsinki kararlarına uygun olarak, Türkiye'nin "yol haritası" niteliğindeki KOB 4 Aralık 2000 tarihinde kabul edilmiştir. KOB ile Türkiye'nin tam üyelik statüsüne geçişine kadar, kısa ve orta dönemde yapması gerekenler belirtilmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin 26 Mart 2001'de Avrupa Komisyonu'na sunduğu Ulusal Program'da, Türk Mevzuatı'nın AB Müktesebatı ile uyumlu hale getirilmesine yönelik çalışmaların çerçevesi oluşturulmuştur¹⁶².

3.1.1. Kopenhag Zirvesi 2002

AB'ne giriş sürecinde engel olarak gösterilen bazı yasal düzenlemelerin ortadan kaldırılması amacıyla Ekim 2001'de yapılan Anayasa değişiklikleri, 14-15 Aralık 2001'de yapılan Laeken Zirvesi'nde, Türkiye ile müzakerelerin başlatılması yönünde önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Haziran 2002'de gerçekleştirilen Seville Zirvesi'nde ise; Türkiye'nin, Katılım Ortaklığı Belgesinde belirtilen önceliklerin tamamlanması konusundaki gayretlerinin desteklendiği, ayrıca siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesiyle Türkiye'nin AB'ye katılım ihtimalinin ortaya çıkacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin

---

¹⁶² Aydın, a.g.e., s.300

adaylığının bir sonraki aşaması ile ilgili kararın da Kopenhag Zirvesi'nde alınabileceği belirtilmiştir¹⁶³.

Söz konusu gelişmelerle birlikte Kopenhag Zirvesi, 12-13 Aralık 2002'de gerçekleşmiştir. AB Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde genişleme, Kıbrıs, Türkiye, AOGSP, Ortadoğu ve Irak, gündem konularını oluşturmuştur. Zirvede ayrıca bütçe ve mali konular, 12 Aralık 2002 Konsey Toplantısı Bildirisi, Ortadoğu ve Irak'a ilişkin bildirimler ek metinler olarak kabul edilmiştir¹⁶⁴. Kopenhag Zirvesi'ne Türkiye'den dönemin Başbakanı Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Ak Parti Lideri Recep Tayyip Erdoğan katılırken, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer AB'nin tarih vermeyeceğini ileri sürerek katılmama kararı almıştır. Diğer taraftan KKTC'de ise, Denktaş Kopenhag'a gitmeme konusunda kararlı davranarak, Dışişleri Bakanı Tahsin Ertuğruloğlu'nu yollamıştır¹⁶⁵. Bu siyasi gelişmeler çerçevesinde zirve sonuçlanmış ve bir sonuç bildirgesi yayınlanmıştır.

Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 18, 19 ve 20 No'lu Paragrafları doğrudan Türkiye'ye ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Zirve Sonuç Bildirgesi'nin 18 No'lu Paragraf'ında, AB Konseyi, Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer üye aday devletlere uygulanan kriterler kapsamında AB'ne tam üye olma eğiliminde olduğunun benimsendiği Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne atıf yapmaktadır¹⁶⁶. Aşağıda sonuç bildirgesinde Türkiye'ye ilişkin paragraflar verilmiştir.

Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi Türkiye'ye ilişkin paragraflar¹⁶⁷;

¹⁶³ Hüseyin Kocabıyık, **Avrupa Birliği Süreci ve Batı Avrupa Türklerinin Türk-AB İlişkilerine Etkileri**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.22

¹⁶⁴ Yasemin Telli, **Gümrük Birliğinden Sonra Türkiye-AB İlişkileri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s.67

¹⁶⁵ Fırat, **a.g.m.**, s.68-69

¹⁶⁶ Kamuran Reçber, "Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye Cumhuriyeti-Avrupa Birliği İlişkileri İtibarıyla Değerlendirilmesi", **İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:31, 2004, s.73

¹⁶⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)", <http://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa>

“18. Konsey, diğer aday devletlere uygulanan kriterler temelinde Türkiye'nin AB'ye katılması mukadder bir aday devlet olduğuna dair 1999'da Helsinki'de aldığı kararı hatırlatır. Konsey, Türkiye'nin, Kopenhag kriterlerini yerine getirme yolunda attığı önemli adımları ve özellikle Katılım Ortaklığı belgesinde belirtilen birçok önemli önceliği kapsayan son yasa paketleri ile bilahare benimsenen uygulama tedbirlerini büyük memnuniyetle karşılar. AB, yeni Türk hükümetinin reform yolunda ilave adımlar atma kararlılığını not eder ve siyasi kriterler alanında sadece mevzuat değil özellikle uygulama bağlamındaki tüm eksikliklerin süratle giderilmesini teşvik eder. AB, 1993 yılında Kopenhag'da kararlaştırılan siyasi kriterler uyarınca bir aday devletin üye olabilmesi için demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı ile bunların korunmasını güvence altına alan kurumlarının istikrara kavuşturulmuş olması gerektiğini hatırlatır.

19. AB, Türkiye'yi reform sürecini enerjik bir şekilde sürdürmeye teşvik eder. AB, Aralık 2004'te AB Komisyonu'nun rapor ve tavsiyesine dayanarak Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verdiği takdirde, Türkiye'yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağıdır.

20. Türkiye'yi AB üyeliği yolunda desteklemek amacıyla Türkiye için mevcut Katılım Stratejisi güçlendirilecektir. Komisyon, gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı önerisi sunmaya ve mevzuatın incelenmesi sürecini yoğunlaştırmaya davet edilir. Buna paralel olarak, Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği genişletilmeli ve derinleştirilmelidir. AB, Türkiye'ye katılım öncesi mali yardımını kayda değer ölçüde artıracaktır. Bu yardım, 2004'ten itibaren bütçe içinde “katılım öncesi harcamalar” başlığı altında finanse edilecektir.”

Yukarıdaki paragraflarda görüldüğü gibi AB yeni Türk Hükümeti'nin reform sürecini geliştirme konusundaki kararlılığını kabul ettiği ve siyasi kriterler alanında kalan mevcut eksikliklerinin bir an önce sadece mevzuatla değil aynı zamanda uygulama yoluyla da giderilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Bu bağlamda da 1993 Kopenhag'da kabul edilen siyasi kriterler uyarınca, üyeliğe aday ülkelerin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını

güvence altına alan kurumların istikrarını sağlaması gerektiği ifade edilmiştir¹⁶⁸. Ayrıca Kopenhag Zirve Sonuç Bildirgesi'nde, "Aralık 2004'teki Avrupa Konseyi, Komisyon'un raporu ve tavsiyesi üzerine, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse, AB'nin Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikme olmaksızın başlatacağı" ifade edilmiştir¹⁶⁹.

AB için önemli bir dönüm noktası olan Kopenhag Zirvesi'nde, 13 aday ülkeden Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve GKRY ile müzakereler sonuçlandırılmış, Katılım Antlaşması'nın yolu açılmış ve 1 Mayıs 2004'ten itibaren Birliğe üye olmaları kararlaştırılmıştır. Kararda ayrıca Kıbrıs ile ilgili olarak katılım müzakereleri tamamlandığından Kıbrıs'ın Avrupa Birliğine yeni üye olarak dâhil edileceği ancak "bütünleşmiş" bir Kıbrıs'ın AB'ye girmesini tercih edeceğini tekrar vurgulanmıştır.¹⁷⁰

2002 yılı Kopenhag Zirve Bildirgesinde Kıbrıs'la ilgili ise aşağıdaki paragraflar verilmiştir¹⁷¹:

"10. Yukarıdaki 3. paragraf uyarınca, Kıbrıs'la üyelik müzakerelerinin tamamlanmış olduğu dikkate alınarak, Kıbrıs AB'ye yeni bir üye ülke olarak kabul edilecektir. Bununla birlikte Konsey, birleşmiş bir Kıbrıs'ın AB'ye katılımını kuvvetle tercih ettiğini teyit eder. Bu çerçevede AB, Kıbrıs sorununa BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde 28 Şubat 2003'e kadar kapsamlı bir çözüm bulmaya yönelik olarak Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türklerin müzakereleri sürdürme taahhüdünü memnuniyetle karşılar. Konsey, bu önerilerin önümüzdeki haftalar içinde soruna çözüm bulmaya yönelik eşsiz bir fırsat sunduğuna inanır ve Kıbrıslı Rum ve Türk toplumlarının liderlerini bu fırsatı kullanmaya davet eder.

¹⁶⁸ Ramazan Gökbnar, Halit Yanıkkaya, Serkan Cura, **Avrupa Birliği'nin Türkiyeli Geleceği: Umutlar ve Korkular**, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2008, s.7

¹⁶⁹ Demirkıran vd., **a.g.m.**, s.66

¹⁷⁰ Sibel Baransel, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.99

¹⁷¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)", <http://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa>

11. Birlik, AB'nin kuruluş temellerinin dayandığı ilkelere uygun olarak bulunacak çözümün unsurlarını Katılım Antlaşması'na dahil etme niyetini hatırlatır. Bir çözüm durumunda, Konsey, Komisyon önerileri temelinde oybirliğiyle hareket ederek, Kıbrıs Türk toplumu açısından Kıbrıs'ın AB'ye katılımına ilişkin unsurların uyarlanması konusunda karar verecektir.

12. Çözüm sağlanamaması halinde Konsey Komisyon'un önerileri temelinde oy birliğiyle aksine karar verilinceye değin müktesebatın Ada'nın kuzey kesiminde uygulanmasını askıya almayı kararlaştırmıştır. Bu arada Konsey, Komisyon'u, Kıbrıs hükümetiyle bilistişare, Kıbrıs'ın kuzey kesiminin ekonomik kalkınmasını sağlayacak ve AB'ye yaklaştıracak yolları değerlendirmeye davet eder.”

Avrupa parlamentosu, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türklerin BM Genel Sekreteri'nin önerisi temelinde müzakereleri 28 Şubat 2003 tarihine kadar sürdürme yönündeki kararlarını memnuniyetle karşılamıştır. Kıbrıs'ın AB'ne yeni üye olarak alınmasını olumlu karşılamakta, ancak Avrupa Konseyi'nin, adanın bir bütün olarak tam üyeliği yönündeki tercihinin katılmaktadır. Bu doğrultuda Avrupa Konseyi ve Komisyonu'nu müzakerelerin kolaylaştırılması, 28 Şubat 2003 tarihinde tamamlanması ayrıca her iki tarafta da diyalog ve barış için çalışan kesimler ile sivil toplumun somut bir biçimde desteklenmesi için gerekli tüm çalışmaları yürütmeye davet etmiştir¹⁷².

Fakat Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin dışlanan ülke olması, katılım Antlaşması imzalayan 10 ülkeden birinin Kıbrıs olması nedeniyle 10 Mart 2003'te Türkiye ve KKTC yetkileri bir araya gelerek toplantıda anlaşmayı imzalamama kararı almıştır¹⁷³. Diğer taraftan Denктаş ve çevresi “güven artırıcı önlemler” kapsamında Maraş'ın ve Lefkoşa havaalanının açılmasından söz etmekteydiler. Fakat bu siyasetin ne Rumlara ne dünya kamuoyuna yönelik olmayıp Türkiye kamuoyunun

¹⁷² Karluk, a.g.e., s.916

¹⁷³ Enver Bozkurt ve Havva Demirel, **Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004, s.215-216

gözünü boyamaktan başka bir anlama gelmediği ise bizzat KKTC'deki muhalefetten anlaşılabilir¹⁷⁴.

Sonuç olarak Kopenhag Zirvesi'nde de AB, daha önceki zirvelerde olduğu gibi Türkiye'ye ayrımcı davranmıştır. Helsinki'de adaylığı kabul edilmesine ve Türkiye'ye farklı bir işlemde bulunmayacağı taahhüt edilmiş olmasına karşın, müzakerelere başlama tarihi verilmemiştir. “Demokles'in kılıcı gibi” uygulamayı da görelim gibi esnek bir koşul öne sürülmüştür. Ayrıca 2004 Mayıs'ından sonraya tarih vererek Türkiye'nin 25 (15+10) ülkeyi ikna etmesi ve resmen tanımadığı GKRY ile muhatap olması istenmiştir¹⁷⁵. Diğer taraftan AB Türkiye için Gözden Geçirilmiş KOB düzenlemesini tavsiye etmiştir.

3.1.2. Katılım Ortaklığı Belgesi 2003

Kopenhag Zirvesi sonrası Türkiye'nin AB üyeliğine yardımcı olmak amacıyla, Türkiye'nin katılım stratejisinin güçlendirilmesi kararlaştırılmış ve bu doğrultuda Komisyon, gözden geçirilmiş bir KOB için öneri sunmaya ve yasal inceleme sürecini güçlendirmeye çağırılmıştır¹⁷⁶. AB Komisyonu, 26 Mart 2003 tarihinde Türkiye için Gözden Geçirilmiş KOB'ni açıklamış, Konsey kararına yönelik bir Komisyon önerisi olarak sunulan taslak metin, Konsey tarafından 19 Mayıs 2003 tarihinde görüşülerek kabul edilmiştir. 19 Mayıs 2003 tarih ve 2003/398/EC sayılı Konsey kararı, 12 Haziran 2003 tarih ve 1.145 sayılı AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanarak geçerlilik kazanmıştır. Gözden Geçirilmiş KOB, Türkiye'nin 2003-2004 döneminde siyasi ve ekonomik kriterler ile müktesebat uyumu alanlarında yerine getirmesi gereken yükümlülükleri içermektedir¹⁷⁷.

Gözden Geçirilmiş KOB; Komisyonun Türkiye'nin AB'ye katılım yönünde kaydettiği ilerlemelere ilişkin 2002 yılı ilerleme raporunda belirlenen ilâve çalışma gerektiren öncelikli alanları, Türkiye'nin söz konusu öncelikleri uygulamasında

¹⁷⁴ Masis Kürçügil, “Sunuş”, Der: Masis Kürçügil, **Kıbrıs Dün ve Bugün**, İthaki Yayınları, 2003, s.11

¹⁷⁵ Karluk, **a.g.e.**, s.957

¹⁷⁶ Demirkıran vd., **a.g.m.**, s.66

¹⁷⁷ Yiğit, **Avrupa Birliği**, s.108

yardımcı olacak mali imkânları ve bu yardımın tâbi olacağı şartları tek bir çerçeve altında ortaya koymaktadır. Kopenhag Zirvesinde, son dönemde çıkartılan uyum paketleri ile 2001 yılı KOB'nde belirtilen birçok önceliğin yerine getirildiği belirtilmiştir. 2001 yılında Konsey tarafından kabul edilen Türkiye için KOB ile karşılaştırıldığında Komisyonun önerisi, son iki yılda meydana gelen gelişmeleri tamamıyla dikkate almakta ve öncelikli eyleme ihtiyaç duyulan alanlara odaklanmıştır¹⁷⁸.

Gözden geçirilmiş KOB, katılım öncesi yardımın programlanması için temel olup; yardıma ilişkin öncelikler İlerleme Raporları ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı da dikkate alınarak belirlenmektedir. Bu raporlarda siyasi kriterlere özel önem verilmiştir. Hâlihazırda göçü de içerecek şekilde adalet ve içişleri, deniz güvenliği, çevre, sağlık, tarım ve kırsal kalkınma gibi öncelikli alanlar tespit edilmiştir¹⁷⁹. Türkiye'nin KOB temelinde AB müktesebatının kabulüne ilişkin gözden geçirilmiş bir Ulusal Program hazırlaması, gerekli tedbirleri kabul etmesi ve uygulaması beklenmiştir¹⁸⁰.

3.1.3. Atina ve Selanik Zirveleri

16 Nisan 2003 tarihinde Atina Zirvesinde 10 ülke¹⁸¹ ile Katılım Antlaşması imzalanmıştır¹⁸². Atina Zirvesi'nden önce 9 Nisan 2003 tarihinde Türk basınında çıkan bir haber, Türkiye-AB ilişkilerinde şok etkisi yaratmıştır. Danimarkalı bir gazetecinin belgesel niteliği taşıyan haberinde, 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nden önce yapılan toplantılarda Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in

¹⁷⁸ DPT, **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (14 Nisan 2003 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai Metin)**, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.1

¹⁷⁹ Yasemin Telli Üçler, "Gümrük Birliğinden Sonra Türkiye AB İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:14, Sayı:27, 2014, s.222

¹⁸⁰ Yiğit, **Avrupa Birliği**, s.108

¹⁸¹ Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

¹⁸² Sinan Ayhan, **Avrupa Birliğinde Kişilerin Serbest Dolaşımı ve Türkiye İçin Müzakere Süreci**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004, s.5

ağzından çıkan “Türkleri önce uyutalım sonra unutalım” sözü kafalarda soru işareti yaşatmıştır¹⁸³.

AB Dönem başkanlığının Yunanistan’dan İtalya’ya devredildiği Avrupa Konseyi, 19-20 Haziran 2003 tarihlerinde Selanik’te gerçekleşmiştir. Aday ülkelerin gözlemci olarak katıldıkları Zirve’de Türkiye’yi Başbakan Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül temsil etmiştir¹⁸⁴. AB Selanik Zirvesi’nde Türkiye ve Kıbrıs’a ilişkin kararlar aşağıdaki gibidir.

Türkiye’ye ve Kıbrıs’a yönelik paragraflarda¹⁸⁵;

“AB Konseyi, Türk Hükümeti’nin başta geri kalan mevzuat çalışmalarını 2003 yılı sonuna kadar tamamlamak üzere reform sürecini ileri götürme taahhüdünü memnuniyetle karşılamakta ve Hükümet’in Birlik’le katılım müzakerelerine başlamak için Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme yönünde halen sürdürmekte olduğu çabalarını desteklemektedir. Şimdiye değin kaydedilen gelişmeler dikkate alındığında, bu amaca yönelik olarak hala daha fazla önemli gayret sarfedilmesi gerekmektedir. Türkiye’nin bu amaca ulaşmasına yardımcı olmak amacıyla Konsey, Türkiye’nin yerine getirmesi gereken öncelikleri belirleyen ve miktarı önemli ölçüde artırılmış katılım öncesi mali yardımla desteklenen gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı belgesini zahiren kabul etmiş bulunmaktadır. Helsinki Sonuçları uyarınca, bu önceliklerin yerine getirilmesi Türkiye’ye AB üyeliği yolunda destek olacaktır. Katılım Ortaklığı belgesi, özellikle Aralık 2004’te AB Konseyi’nce alınacak karar ışığında, Türkiye-AB ilişkilerinin temel taşı teşkil etmektedir.”

“Kıbrıs’ın Birliğimize katılımı, iki toplumun Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulmaları için elverişli koşullar yaratmaya başlamıştır. Bu amaçla Birliğimiz, BM Genel Sekreteri’nin iyiniyet misyonununun 1475 / 2003 sayılı karar dahil ilgili Güvenlik Konseyi kararları uyarınca sürdürülmesini kuvvetle desteklemektedir.

¹⁸³ Yiğit, **Avrupa Birliği**, s.108

¹⁸⁴ Telli Üçler, **a.g.m.**, s.222

¹⁸⁵ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Selanik Zirvesi (19-20 Haziran 2003) Türkiye ve Kıbrıs Paragrafları”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/selanik-zirvesi-19-20-haziran-2003.tr.mfa> Erişim Tarihi: 10.03.2014

Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki temaslar ve iletişim bağlamındaki kısıtlamaların kısa süre önce hafifletilmesi olumlu olmuş ve iki toplumun Birlik içinde yeniden birleşmiş bir ada üzerinde birarada yaşayabileceklerini göstermiştir. Ancak, aynı zamanda, Birliğimiz mevcut durumu kapsamlı bir çözümün ikamesi olarak görmemektedir. Bu itibarla AB Konseyi, başta Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin liderleri olmak üzere tüm ilgili tarafların BM Genel Sekreteri'nin çabalarını güçlü bir şekilde desteklemeleri ve bu çerçevede görüşmelerin BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde yakın zamanda yeniden başlatılması çağrısında bulunmaktadır. AB Konseyi, bu amaçla, Kıbrıs sorununa, BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarıyla uyumlu olacak adil, yaşayabilir ve işleyebilir bir çözüm bulunması amacıyla gayretlerini sürdürecektir. Birliğimiz, AB'nin üzerine inşa edildiği ilkelerle uyumlu bir çözümün unsurlarını uyarlamaya hazır olduğunu hatırlatır. Bu bağlamda AB Konseyi, Komisyon'un AB müktesebatı çerçevesinde hızlı bir şekilde çözüme varılması yönündeki istekliliğini memnunlukla karşılamaktadır. AB Konseyi, ayrıca, Komisyon'un Kıbrıs'ın kuzey kesiminin ekonomik kalkınmasının teşvik edilmesine ilişkin bildirimini memnuniyetle karşılamakta ve bu önlemlerin Kopenhag Zirvesi kararları ve Kıbrıs Hükümeti'yle bilistişare uygulamaya konmasını beklemektedir.”

Zirve sonucunda Türkiye ile ilgili olarak ise, AB Konseyi, Türk Hükümetinin reform sürecini devam ettirme ve özellikle geriye kalan yasal düzenlemeleri 2003 sonuna kadar tamamlama yönündeki kararlılığını memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye'nin, AB'ye üyelik müzakerelerinin başlaması amacıyla Kopenhag siyasi Kriterlerini yerine getirme çabalarının desteklendiği vurgulanmıştır. Kaydedilen ilerlemelere rağmen daha çok çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin Gözden Geçirilmiş KOB'ndeki önceliklere uyumunun AB üyeliği yolunda ilerlemesine yardımcı olacağı vurgulanmıştır. Özellikle Avrupa Konseyi'nin Aralık 2004'te alacağı karar göz önüne alındığında KOB'un, Türkiye-AB ilişkilerindeki önemli bir dönüm noktasını oluşturduğunun altı çizilmiştir¹⁸⁶.

Selanik Zirvesi'nin ekindeki 10 Numaralı Prolokol'e göre AB, Kıbrıs'ı tam üyeliğe kabul ederken, AB müktesebatının Kıbrıs'ın her tarafında uygulanamayacağını kabul etmiştir. Protokolün 2. maddesinde KKTC egemenlik

¹⁸⁶ Yiğit, *Avrupa Birliği*, s.153-154

alanıyla (Güney) Kıbrıs Hükümeti'nin etki alanındaki topraklar arasındaki sınır çizgisi, 10. Protokole göre dış sınır kabul edilmiştir. AB, Ada'da bir çözüme ulaşılanaya kadar Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik kalkınmasının sağlanması, kuzey ve güney arasındaki ticari ilişkilerin düzenlenmesi ve kuzeyle AB arasında bir bağ oluşması amacıyla bir takım geçiş düzenlemeleri tasarlamaya başlamıştır. Bu amaçla Komisyon, 3 Haziran 2003 tarihinde “Kıbrıs'ın Kuzeyinin Ekonomik Kalkınmasının ve Birliğe Yakınlaşmasının Desteklenmesine İlişkin” bir öneri paketi hazırlayarak Konsey'e, Parlamento'ya ve ilgili komitelere sunmuştur¹⁸⁷.

3.1.4. Ulusal Programın Son Şekli

Türkiye Nisan 2003'te onaylanan Gözden Geçirilmiş KOB'ni de dikkate alarak Ulusal Programı'nı güncelleştirmiş, yeni program 24 Temmuz 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Yeni Ulusal Program kapsamında, AB müktesebatının üstlenmesine yönelik yasal, idari ve kurumsal düzenlemeler somut takvimlere bağlanmış, anılan düzenlemelere ilişkin finansman ihtiyaçları da ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda kısa vadede yani 2004 sonuna kadar 70 adet yeni kanun çıkarılması, 30 kanunda değişiklik yapılması, 190 adet idari düzenlemede değişiklik gerçekleştirilmesi öngörülmüştür¹⁸⁸.

Ulusal Programın giriş bölümünde, “*Türkiye'nin esenliğini belirleyecek hedeflere ulaşmasını sağlayacak en önemli proje, Avrupa Birliği'ne tam üyeliğidir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme emeli, her vatandaşımızın bugününü ve yarınını temelden etkileyen toplumsal bir dönüşüm projesidir*” açıklaması yapılmaktadır¹⁸⁹. Giriş bölümü haricinde Ulusal Program, beş ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerine uyum için yerine getirilecek çalışmalar, AB mevzuatının 29 başlığı altında Türk mevzuatının

¹⁸⁷ Haydar Efe, “Türkiye'nin Değişmeyen Dış Politika Gündemi Olarak Kıbrıs ve Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi”, **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, Edit: Osman Bahadır Dinçer vd., USAK Yayınları, Ankara, 2010, s.122

¹⁸⁸ Enver Bozkurt, Mehmet Özcan, Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 3. Baskı, Asil Basım Yayın, Ankara, 2006, s.394

¹⁸⁹ Yiğit, **Avrupa Birliği**, s.155

uyumu için yapılacak çalışmalar, mali programlama ve idari kapasitesinin geliştirilmesi için yapılacak çalışmaları içermektedir¹⁹⁰.

Ulusal Program, AB Komisyonu tarafından, KOB’da yer alan birçok önceliği ele alan geniş çaplı bir doküman, alınacak tedbirlere ilişkin yararlı bir envanter olarak değerlendirilmiştir. KOB’nin AB tarafından kabul edilmesini müteakip kısa sürede hazırlanan “çarpıcı bir belge” olarak nitelenen Ulusal Program özellikle 2001 İlerleme Raporu’nda bazı eleştirilere konu olmuştur. Ulusal Program’da geçmişe dönük ifadelerin gereğinden fazla yer aldığına işaret eden Komisyon, Ulusal Programın geleceğe dönük bir program olduğunu, yapılacak işlerin açık takvimlere bağlanması halinde Program’ın işlevini daha iyi yerine getireceğini düşünmektedir¹⁹¹. Aynı zamanda program 2004 yılı sonunda üyelik müzakerelerinin başlamasını hedefleyen bir siyasi taahhüt niteliği de taşıyacaktır. Program, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılması öngörülen düzenlemeleri de içermektedir¹⁹².

3.2. TAM ÜYELİK SÜRECİ

Türkiye KOB ve Ulusal Program dâhilinde gerek yasal alanda gerek ekonomik alanda düzenlemeleri hızlandırmıştır. Söz konusu gelişmelerle birlikte bu başlıkta tam üyelik süreci kapsamındaki gelişmeler üzerinde durulmuştur.

3.2.1. Uyum Yasaları

17-18 Haziran 2004 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi’nde genişleme ile ilgili olarak, Türkiye-AB ilişkileri, Zirve’nin Sonuç Bildirgesinde; Türkiye’nin AB Müktesebatına uyma yolunda gösterdiği çabaların takdirle karşılandığı, Türk Hükümeti’nin Kopenhag Kriterlerini karşılama yolunda ki kararlı çabalarından

---

¹⁹⁰ Telli, **a.g.e.**, s.222

¹⁹¹ Bozkurt vd., **a.g.e.**, s.393

¹⁹² Yiğit, **Avrupa Birliği**, s.157

memnuniyet duyulduğu ve bu alanlardaki çalışmaların uygulamaya yansıtılmasının önemli olduğuna dikkat çekilmiştir¹⁹³.

Zirve Sonrası bildirgede¹⁹⁴;

“...AB Konseyi, Türkiye’ye özellikle, yargının işlevi ve bağımsızlığının güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasındaki genel çerçeve (dernek, ifade ve din), kültürel haklar, asker-sivil ilişkilerinin Avrupa uygulamalarına göre düzenlenmesi ve Güneydoğu’daki durum konularına ilişkin hazırlıklarında ve katılım öncesi stratejisinin tam olarak uygulaması çalışmalarında Türkiye’ye yardım etmeye devam edecektir.

Birlik, Aralık 2004’te AB Konseyi’nin, Komisyon’un raporu ve tavsiyeleri temelinde, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği yönünde karar vermesi halinde, AB’nin Türkiye’yle katılım müzakerelerine başlama taahhüdünü yinelemektedir...” şeklinde ifadeler yer almıştır.

Bu doğrultuda insan haklarına yönelik mevzuatını AB ile uyumlaştırmaya çalışan Türkiye, Ulusal Programlarda belirtilen taahhütlerin büyük bir kısmını, 06.02.2002 ve 14.07.2004 tarihleri arasında yasalaştırılan dokuz adet uyum paketi ile yerine getirmiştir¹⁹⁵. Bütün bu uyum paketlerinde düşünce ve ifade özgürlüğünü, dernekleşme, toplantı, basın özgürlüklerini kısıtlayan hükümler yasalardan ayıklanarak bu özgürlükleri güvence altına alan hükümler getirilmiştir. Anadilde yayına ve eğitime olanak ve işlevsellik kazandırılmıştır¹⁹⁶.

Reform sürecinde kaydedilen somut ilerlemeyi takiben, AB Komisyonu, 6 Ekim 2004 tarihinde, Türkiye’nin Kopenhag kriterlerine uyum yönünde kaydettiği aşamaların ve mevcut eksikliklerin saptandığı İlerleme Raporu’nu açıklamıştır.

¹⁹³ Fadime Kapusuz, **Avrupa Birliği Uyum Sürecinin Türkiye Ekonomisine Etkileri: (1980-2006)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s.30

¹⁹⁴ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Brüksel Zirvesi (17-18 Haziran 2004)”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/selanik-zirvesi-19-20-haziran-2003.tr.mfa> Erişim Tarihi: 10.03.2014

¹⁹⁵ Haydar Efe ve Seyfi Han, “AB Uyum Yasalarının Türkiye’deki İnsan Haklarının Gelişimine Katkıları”, **KAÜ İİBF Dergisi**, Cilt:3, Sayı:4, 2012, s.152

¹⁹⁶ Bozkurt vd., **a.g.e.**, s.393

Komisyon bu Rapor'da, önceden belirlenmiş düzenlemelerin yürürlüğe girmesi koşuluyla Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığını belirtmiş ve katılım müzakerelerinin açılması önerisinde bulunmuştur¹⁹⁷.

3.2.2. Brüksel Zirvesi 2004

Yukarıda da ifade edildiği gibi 17-18 Haziran 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen AB Brüksel Zirvesi'nde, Mayıs ayında gerçekleştirilen kapsamlı Anayasa değişikliği de dâhil olmak üzere, Türkiye'nin reform sürecinde bugüne kadar kaydettiği ilerlemenin memnuniyetle karşılandığı ve Türk Hükümetinin bu yöndeki çabalarının desteklendiği belirtilmiştir. AB kamuoyundaki bu olumlu tavrı destekleyen diğer önemli bir gelişme de Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin, 22 Haziran 2004 tarihinde Türkiye üzerindeki denetim sürecinin kaldırılmasına karar vermesi olmuştur. Parlamenterler Meclisi'nin bu kararı vermesinde, Türkiye'nin son iki yılda gerçekleştirdiği reformların etkili olduğu belirtilmiştir¹⁹⁸.

16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel'de icra edilen AB Zirvesi sonrasında yayınlanan Sonuç Bildirgesi; "Genişleme", "Terörizm", "2007-2013 Mali Çerçeve: Prensip ve Ana Hatlar", "Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanları: 2005-2012 AB Uyuşturucu Stratejisi (EU Drugs Strategy), "Dış Olaylar", "Diğer Sorunlar" başlıkları altında düzenlenmiştir¹⁹⁹.

Genişleme başlığı altında Türkiye ile ilgili maddeler aşağıdaki gibidir²⁰⁰;

"17. AB Konseyi, Helsinki'de, Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday ülke olduğu üzerinde mutabık kaldığını ve bilahare Aralık 2004'teki toplantısında, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin Komisyon'un hazırladığı bir

¹⁹⁷ Kapusuz, a.g.e., s.31

¹⁹⁸ M. Akif Özer, "Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, 2009, s.97-98

¹⁹⁹ Murat Kılıç, **Türkiye Avrupa Birliği Siyasi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi (1951-2005)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.78

²⁰⁰ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "16-17 Aralık 2004 Avrupa Birliği Konseyi Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi", <http://www.abgs.gov.tr/?p=300&l=1> (Erişim Tarihi: 15.04.2014)

rapor ve tavsiyeye dayanarak kararlaştırması halinde, Avrupa Birliği'nin Türkiye'yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağına ilişkin olarak Türkiye hakkında kabul ettiği geçmiş sonuç bildirimlerini göz önünde bulundurdu.

18. AB Konseyi, Türkiye'nin geniş kapsamlı reform sürecinde kaydettiği belirleyici ilerlemeyi memnuniyetle karşıladı ve Türkiye'nin reform sürecini devam ettirmesine olan güvenini ifade etti. Konsey ayrıca, Türkiye'nin Komisyon tarafından belirlenen altı yasal düzenlemeyi yürürlüğe koyma yolundaki çabalarını etkin bir şekilde sürdürmesini bekler. Siyasi reform sürecini geriye dönülmez kılmayı ve özellikle temel özgürlükler ve insan haklarına tam saygı açısından reformların tam, etkin ve kapsamlı olarak bir uygulanmasını teminat almak amacıyla, bu süreç, işkence ve kötü muameleye karşı sıfır hoşgörü politikasının uygulanması da dâhil, Komisyonun 2004 rapor ve tavsiyesinde endişe kaynağı olarak belirlenen tüm noktaları ele alarak Konsey'e düzenli olarak rapor sunmayı sürdürmeye çağrılan Komisyon tarafından yakından izlenmeye devam edilecektir. Avrupa Birliği, reform sürecindeki öncelikleri ortaya koyan Katılım Ortaklığı temelinde siyasi reformlardaki ilerlemeyi yakından izlemeye devam edecektir.

19. AB Konseyi, Birliğe on yeni üye devletin katılmış olduğunu göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin, Ankara Antlaşması'nın uyarlanmasına yönelik Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladı.

AB Konseyi bu bağlamda, "Türk Hükümeti, müzakerelerin fiilen başlamasından önce ve Avrupa Birliği'nin mevcut üyeliğine dair uyarlamalar üzerinde anlaşmaya varılarak sonuçlandırıldıktan sonra, Ankara Antlaşması'nın uyarlanmasına ilişkin Protokolü imzalamaya hazırdır" şeklinde Türkiye tarafından yapılan beyandan da memnuniyet duydu.

20. AB Konseyi, iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılık ihtiyacını vurgulayarak, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde kaydedilen iyileşmeyi ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak, henüz çözümlenmemiş sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmesine yönelik olarak ilgili üye ülkelerle çalışmaya devam etmeye hazır olmasını memnuniyetle karşıladı. AB Konseyi, önceki Sonuçlara, özellikle bu konudaki Helsinki Sonuçlarına uygun olarak, henüz çözümlenmemiş sorunlara ilişkin durumu gözden geçirdi ve bu amaca yönelik istikşafı görüşmeleri memnuniyetle karşıladı. Konsey, bununla irtibatlı olarak,

katılım süreci üzerinde yansımaları olan çözülmemiş anlaşmazlıkların gerektiği takdirde çözüm bulunması amacıyla Uluslararası Adalet Divanına getirilmesi gerektiğine dair görüşünü teyit etti. AB Konseyi, uygun gördüğü şekilde gözden geçirmek üzere, kaydedilen gelişmelerden haberdar edilecektir.

21. AB Konseyi Avrupa Parlamentosu'nun 15 Aralık 2004 tarihinde kabul edilen kararını not eder.

22. AB Konseyi, Komisyon tarafından belirlenen altı Kanunun Kabul edilmesinden memnuniyet duydu. Yukarıda yazılanlar ile Komisyon raporu ve tavsiyesi ışığında, Komisyon tarafından belirlenen altı kanunu yürürlüğe koyması şartıyla, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini müzakereleri açmak için yeterli ölçüde karşıladığına karar verdi.

AB Konseyi, Komisyonu, 23. paragraf temelinde Türkiye'yle müzakerelerin çerçevesi hakkında bir öneri sunmaya davet etti. 3 Ekim 2005 tarihinde müzakereleri açmak üzere, Konsey'i bu müzakere çerçevesi üzerinde anlaşma sağlamaya çağırırdı.”

17 Aralık tarihli AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Bildirisi uyarınca Komisyon'a iki ana belge hazırlanması görevi verilmiştir. Müzakerelerin Çerçeve Belgesi (MÇB) Siyasi ve Kültürel Diyalog (Sivil Toplum Diyalogu) hakkında bildirim olarak sıralamak mümkündür²⁰¹. Bu belgelerden MÇB aşağıdaki bölümde incelenecektir. Diğer taraftan sonuç bildirgesi genişleme başlığı altında Türkiye ile ilgili maddeler yukarıda verilmiştir. Zirve sonucu Türkiye'de iki farklı düşünce ortaya çıkarmıştır. Birincisi Zirve'den çıkan Türkiye'nin müzakere başlama tarihi almasını başarı olarak görenler, ikincisi ise sonuç bildirgesi maddelerine göre Türkiye ve Kıbrıs konusunda büyük tavizler istendiğini düşünenlerdir.

Yukarıdaki durum Rapordaki kritik konuların ayrı ayrı ele alındığı çok sayıda haber ve köşe yazısına da yansımıştır. Sadece tarım ve Türkiye'nin AB'ye getireceği mali yük hesapları başta olmak üzere ekonomik sorunlar, Radikal gazetesinde azınlık hakları yoğun olmak üzere insan hakları ve yine ağırlıklı olarak Radikal gazetesinde

²⁰¹ Servet Çetin, “AB-Türkiye İlişkisinin Tarihsel Süreci”, 2010, <http://avrupanaliz.wordpress.com/tag/bruksel-zirvesi/> (Erişim Tarihi: 15.04.2014)

nüfusa bağlı olarak serbest dolaşım, Avrupa Parlamentosu'nda temsil gibi meseleler konu edilmiştir. Zaman gazetesinde İlerleme Raporu'ndaki kritik başlıklar bağlamındaki en ağırlıklı vurgu ise, Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik önemi ile dış politika ve güvenlik konusundaki başarısı olmuştur. Bu, Zaman gazetesinin Ak Parti'ye verdiği desteğin açık bir göstergesidir. Çünkü Ak Parti hükümetinin AB üyeliği konusundaki en önemli kozu strateji ve güvenliktir²⁰².

Genel olarak bakılacak olursa Sonuç Bildirgesi Türkiye maddelerine göre üyelik sürecinin ucu açık, garanti edilemez, üyelik gerçekleşmezse AB kurumlarına çıpılanma ifadesiyle yeni bir üyelik tanımı görülmektedir. Bunların yanı sıra GKRY'nin Türkiye'nin AB'yle temel hukuksal ilişki belgesi Ankara Anlaşması'na yeni on üyeye dâhil edilmesi, fiili tanıma talebi gibi başlıklar Türkiye ile doğrudan ilgili paragraflarda işaret edilirken, asıl önemli konular, diğer paragraflarda belirtilen AB'nin temel stratejisinde kendini ortaya koymuştur²⁰³.

AB yukarıdaki 17. maddeye karşın, Türkiye dışındaki hiçbir aday ülkeye uygulanmayan serbest dolaşım, yapısal politikalar ve tarım sektörüne dönük kalıcı (permanent) sınırlamaların koşul olarak getirmesi nedeniyle, Türkiye'nin AB içinde yararlanabileceği en temel haklardan mahrum bırakılmasını sağlamıştır. Kalıcı kısıtlamalar (derogasyonlar) dışında, Kıbrıs, eşitlik ilkesi, açık uçlu müzakere ve referandum konuları ile tam üyeliğe yönelik önemli sınırlamalar getirilmiştir²⁰⁴. Diğer aday ülkelere uygulanmayan bazı yöntemlerin Türkiye'ye ayrı bir konumda uygulanması şaşırtıcıdır.

Zirve kararlarınının 19. maddesi ile Türkiye'den; “Müzakerelerin başlamasından önce Ankara Antlaşması'nın 10 yeni AB üyesini kapsayacak şekilde

²⁰² D. Beybin Kejanlıoğlu ve Oğuzhan Taş, “Türk Basınında AB-Türkiye İlişkilerinin Sunumu: 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi”, **Kültür ve İletişim Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2009, s.48

²⁰³ Deniz Tansi, “AB Stratejileri Açısından Türkiye”, **Avrupa Birliği Dersleri Ekonomi Politika Teknoloji**, Edit: İrfan Kalaycı, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2006, s.270

²⁰⁴ TMMOB, **Avrupa Birliği –Türkiye İlişkileri ve TMMOB**, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayını, Ankara, 2005, s.67

güncelleştirilmesi” istenmiştir²⁰⁵. Kararın 20. maddesine göre Ege sorununun iki ülke arasında değil, sonuçta Uluslararası Adalet Divanında çözüleceğini göstermiştir. 17 Aralık kararı ile Kopenhag Kriterleri arasında olmayan ve daha önce koşul olarak öne sürülmeyeceği belirtilen Kıbrıs konusu ön koşul haline getirilmiştir. 3 Ekim’e kadar Kıbrıs Rum Kesimi’nin tanınması halinde görüşmelerin ucu açık bir şekilde başlayacağı duyurulmuştur. Kararın 19. maddesinin içeriğine göre devlet bakanı düzeyinde yazılı taahhütte bulunulmuştur²⁰⁶.

Netice olarak 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel’deki AB Konseyi Zirvesi’nde de, Avrupa Komisyonu’nun 6 Ekim 2004’te hazırladığı rapor ve tavsiye kararı doğrultusunda Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlamasına oybirliğiyle karar verilmiştir. Müzakerelerde ele alınacak konular bakımından da Türkiye’ye farklı bir uygulama getirilmiştir. Daha önce 31 olarak uygulanan konu başlıkları Türkiye bakımından 35 olarak belirlenmiştir²⁰⁷. Aşağıda müzakere süreci ve başlıkları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3.3. MÜZAKERE SÜRECİ

2000’li yılların başında yoğun bir şekilde sürdürülen reformlar, meclisten geçirilen uyum paketleri ile Kopenhag kriterlerini yeterince karşıladığı kabul edilen Türkiye’ye nihayet 2004’teki Brüksel Zirvesi’nde müzakerelerin başlaması için 3 Ekim 2005’e tarih verilmişti²⁰⁸. Bu gelişme kimi kesimler tarafından eleştirilirken, kimi kesimler tarafından başarı olarak algılanmıştır. Başarı olarak algılayanların düşüncesi müzakere sürecinin hızlı ilerleyeceği yönündeydi. Fakat günümüzde halen devam eden müzakere süreci aşağıdaki gelişmelere sahne olmuştur.

²⁰⁵ Muharrem Güneş, **Yunanistan-Avrupa Birliği-Türkiye Üçgeni: Yunanistan’ın Türkiye Politikası (1990- 2006)**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2008, s.77

²⁰⁶ TMMOB, a.g.e., s.67

²⁰⁷ Timuçin Kodaman, Selim Kanat, Esmé Saraç, Mustafa İlboğa ve Bahadır Eser, “Avrupa Birliği Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi: Isparta İli Örneği”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 17, 2008, s.210

²⁰⁸ Aynur Lahî, “Beşinci Yıldönümünde Türkiye-AB Müzakereleri: Tamam mı Devam mı?”, **21. Yüzyıl**, Sayı:23, Kasım, 2010, s.5

Türkiye'nin Brüksel Zirvesi'nde AB ile müzakerelere başlama kararını çıkartmasının ardından, 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında kararın onaylanması ve resmîlik kazanması ile birlikte, 1950'lerden itibaren somut bir şekilde başlatılan Türkiye-AB ilişkilerinde en önemli ve tarihi karar alınmıştır²⁰⁹. Brüksel Zirvesi'ndeki raporların diğeri olan müzakere çerçevesi aşağıdaki gibiydi;

“23. AB Konseyi, aday ülkelerin her biriyle yürütülecek katılım müzakerelerinin, bir müzakere çerçevesine dayalı olacağını kararlaştırdı. Beşinci genişleme sürecinin deneyimleri ve gelişmekte olan müktesebatı göz önünde bulundurularak, Komisyon'un önerisi üzerine, Konsey tarafından oluşturulacak olan her bir çerçeve, aday ülkenin kendine özgü durumları ve nitelikleri ile meziyetlerine göre, aşağıda kayıtlı hususlara hitap edecektir.

Geçmişte yapıldığı üzere, bütün üye ülkeler ile ilgili aday ülkenin katılımıyla kararların oybirliğiyle alındığı Hükümetlerarası Konferans tarafından yürütülecek olan müzakerelerin içeriği, her biri ayrı özgün bir alanı kapsayacak şekilde bir dizi fasıla bölünecektir. Komisyon'un önerisi üzerine oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey, her fasılın geçici olarak kapatılması ve uygun olacak durumlarda her bir fasılın açılması için gerekli performans kriterleri belirleyecektir. Bu performans kriterleri ilgili fasıla bağlı olarak, yasal uyum ve Müktesebatın uygulamasında tatmin edici bir sicil ile Avrupa Birliği'yle akdi ilişkilerden kaynaklanan yükümlülüklerle alakalı olacaktır.

Uzun geçiş süreleri, derogasyonlar ve özgün düzenlemeler ile daimi koruma tedbirleri, yani korunma tedbirlerine temel teşkil etmek üzere daimi olarak elde tutulan hükümler, düşünülebilir. Komisyon bu tedbirleri uygun bir şekilde kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım gibi alanlarda her bir çerçeve için yapacağı önerilere dahil edecektir. Ayrıca, kişilerin serbest dolaşımının zaman içinde tesisiyle ilgili karar alma süreci, her bir üye devletin azami bir rol oynamasına cevaz vermelidir. Geçici düzenlemeler veya koruma tedbirleri, rekabete ve iç pazarın işleyişine olan etkileri açısından gözden geçirilmelidir.

---

²⁰⁹ Özer, “Temel Belgeler”, s.81

Bir aday ülkenin katılımının mali veçhelerine, uygulanabilir Mali Çerçeve de yer verilmelidir. Bu nedenle, mali reformu gerekli kılacak şekilde katılımı kayda değer mali sonuçlar doğurabilecek adaylarla henüz başlatılmamış olan müzakereler, ancak 2014'ten sonraki dönemi kapsayacak Mali Çerçevenin oluşturulmasından sonra ve bundan doğacak olası mali reformlarla tamamlanabilir.

Müzakerelerin ortak hedefi katılımdır. Bu müzakereler, sonucu önceden garanti edilemeyen açık uçlu bir süreçtir.

Bütün Kopenhag kriterlerini gözönünde bulundurarak, şayet bir aday ülke üyelik yükümlülüklerinin tümünü tam olarak üstlenmek durumunda değilse, ilgili aday ülkenin mümkün olan en güçlü şekilde Avrupa yapılarına tam olarak bağlı kalması sağlanmalıdır.

Birliğin temelini oluşturan, özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin bir aday ülkede ciddi ve devamlı bir biçimde ihlal edilmesi halinde, Komisyon, kendi inisiyatifi veya Üye Devletlerin üçte birinin talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye eder ve ileriki bir dönemde tekrar başlatılması için şartlar önerir. Konsey, böyle bir tavsiye üzerine, aday ülkeyi dinledikten sonra, müzakerelerin askıya alınıp alınmayacağını ve tekrar başlatılması şartlarını nitelikli çoğunlukla kararlaştırır. Üye Devletler Hükümetlerarası Konferans'ta, oybirliği genel kuralına halel getirmeksizin, Konsey kararına uygun hareket edeceklerdir. Avrupa Parlamentosu bilgilendirilecektir.

Müzakere sürecine paralel olarak Birlik, her bir aday ülkeyle, yoğun bir siyasi ve kültürel diyalog içine girecektir. İnsanları bir araya getirerek karşılıklı anlayışı geliştirme amacıyla bu kapsayıcı diyalog, aynı zamanda sivil toplumu da kapsayacaktır.”

Daha öncede ifade edildiği gibi 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin yükümlülüklerini yeterince yerine getirdiği kanaatine varan AB'nin 25 üye devletinin hükümet ve devlet başkanları, en üst siyasi organ olarak Türkiye'nin

AB'ye tam üyeliğini gerçekleştirmek amacıyla 3 Ekim tarihinde tam üyelik müzakere sürecinin başlatılacağını beyan etmişlerdir²¹⁰.

Bu kapsamda 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'ta yapılan Hükümetler Arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Aynı gün Türkiye için MÇB yayınlanmıştır²¹¹. MÇB'nde müzakerelerin nihai hedefinin nasıl ifade edileceği merak konusu olmuştur. Çünkü Valery Giscard d'Estaing, Angela Merkel, Nicolas Sarkozy gibi önemli siyasî figürler, Hristiyan Demokrat Partileri bünyesinde barındıran Avrupa Halkları Partisi ve Avusturya hükümeti Türkiye'ye üyelik yerine imtiyazlı ortaklık önerilmesini savunuyordu. Bu taleplere karşılık Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen ülkelerin ve AB Komisyonu'nun pozisyonu müzakerelerin nihai hedefinin üyelik olduğunun müzakere çerçeve belgesinde ifade edilmesiydi. Merkel ve Sarkozy gibi Türkiye'nin üyeliğine şiddetle itiraz eden siyasî aktörlerin henüz iktidarda olmadığı karar gecesi en önemli itiraz Avusturya'dan geldi. Avusturya müzakere sürecinin üyelik dışında bir alternatif ile sonlanabileceğinin müzakere çerçeve belgesinde açıkça ifade edilmesinde ısrar etmiştir²¹². Fakat kabul edilen MÇB incelendiğinde tüm tarafları memnun etmeye çalışan bir belge olduğu görülmektedir.

AB Komisyonu'nun 2005 yazında sunduğu ve 3 Ekim'de AB ve Türkiye arasında kabul edilen MÇB, aslında AB Konseyi'nin 16–17 Aralık 2004 Zirvesi'nde alınan kararlara dayanmaktadır²¹³. Yayınlanan MÇB'nin 2. maddesinde; *“Aralık 2004 tarihli Zirvede kararlaştırıldığı gibi, bu müzakereler AB Antlaşmasınının 49'uncu maddesine dayanmaktadır. Müzakerelerin ortak hedefi üyeliktir. Bu müzakereler, sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık bir süreçtir. Birliğin absorbe etme kapasitesi de dâhil, tüm Kopenhag kriterleri göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek dununda olmaması halinde Avrupa*

²¹⁰ Gökbunar vd., **a.g.e.**, s.8

²¹¹ Hakan Keskin, **Doğru Sayılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s.135

²¹² Erhan İçener, “Türkiye'nin AB Yolculuğunda Hedef/Süreç İkilemi”, **Heinrich Böll Stiftung, Perspectives**, Sayı:6, Ekim, 2013, s.62

²¹³ Cemal Karakaş, “Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:3, No:9, 2007, s.3

yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanmalıdır.” ifadesi yer almıştır²¹⁴.

Fakat yayınlanan MÇB'nin 20. maddesinde; “*Tarama ve tarama sonrasında gerçekleştirilecek müzakereler için müktesebat, her biri belli bir siyasi alan ilgilendiren bir takımı fasıllara bölünecektir. Sözkonusu fasılların listesi ektedir. Müzakerelerin belli bir faslı hakkında Türkiye ya da AB tarafından ifade edilen herhangi bir görüş, hiçbir surette diğer fasıllarda benimsenebilecek tutumu etkilemeyecektir. Keza, müzakereler sırasında, bütün fasıllar üzerinde anlaşmaya varılmadan, kısmi olanlar olsa bile belli fasıllar üzerinde anlaşmaya varılmış olması, bunların sonuçlandırıldığı anlamına gelmeyebilir*” ifadesi yer almaktadır²¹⁵. Bu ifadeden yola çıkarak AB daha önceki üye ülkelere 31 başlık altında sınırlama yaparken Türkiye ile başlayan müzakere sürecinde bu sayı, geniş kapsamlı bazı konuların bölünmesi suretiyle 31'den 35'e çıkarılmıştır.

Türkiye, stratejik çıkarları ve önceliklerinden, egemenlik haklarından vereceği “ödün”lerle bir stratejik çıkarını dengeleyemeyeceği yargısına vardığı anda izlemekte olduğu politikalarında değişikliğe gidebilir; bu da işbirliği ortamını ve “istikrar”ı bozucu bir sonuç yaratır. Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumu açısından da benzer kaygılar vardır. Eğer Türkiye üzerinde baskılar yoğunlaşırsa Türkiye bu süreçten dışlanabilir ve yeniden “tehdit” unsuru haline gelebilir. Bu nedenle, bağımlılık ve koşul dayatma ilişkisi doğuran AB üyeliği konusunda Türkiye'nin herhangi bir kopuş sürecine girmemesine özellikle dikkat etmek gerekir²¹⁶. Yukarıda verilen MÇB'nin 2. Maddesi'nde de bu kaygıları giderme çabası görülebilmektedir.

²¹⁴ DPT, **Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2005, s.3

²¹⁵ Avrupa Birliği Konseyi, **Müzakere Çerçeve Belgesi**, Tercüme: Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2005, s.5

²¹⁶ Fuat Aksu, “Türkiye-Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs ve Ege Uyuşmazlıkları”, **Türkiye- AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Der: Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, Alp Yayınları, Ankara, 2007, s.28

MÇB'ye göre Türkiye'nin AB'ye girebilmesi için iki koşulu yerine getirmesi gerekmektedir²¹⁷:

a) Ankara, GB çerçevesinde 2006'nın sonuna kadar deniz ve hava limanlarını Kıbrıs'a açmalı ve katılım müzakerelerinde Kıbrıs'ı tanımalıdır. Öne sürülen bu koşulun aslında haklı bir nedeni mevcuttur. Şöyle ki aday bir ülkenin, AB üyesi bir ülkeyle çatışma içinde olduğu sürece AB'ye giremeyeceği AB kurucu antlaşmalarında açıkça belirtilmiştir.

b) Türkiye'nin AB'ye olası bir katılımı ancak, 2014 sonrasına ilişkin mali perspektiflerin kabulünden sonra mümkün olacaktır. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin AB'ne katılımı en erken 2014-15'de mümkün olacaktır.

Görüldüğü gibi bu yeni süreçte üyeliğin ve müzakerelerin niteliği Türkiye açısından koşulların daha da ağırlaştığını göstermektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin AB ile yürüteceği müzakere süreci Türkiye'nin Kıbrıs ve Ege uyuşmazlıklarına ilişkin dış politikasını zora sokmaktadır. AB'nin Türkiye için öngördüğü üyelik müzakerelerinin başarıyla sonuçlanması, ekonomik ve siyasi diğer koşullarla beraber bu konularda da ilerleme sağlanmasına, hatta çözüme ulaşılmaya bağlı olacaktır²¹⁸.

3.4. MÜZAKERELERİN DURUMU

Aday ülke ile AB arasındaki müzakereler, Hükümetlerarası Konferans'ın toplanmasıyla başlar. Hükümetlerarası Konferanslar, müzakereler süresince en az toplanan heyettir. Hükümetlerarası Konferans, aday ülkenin Baş Müzakerecisi ile AB üyesi Hükümet Temsilcileri arasında yapılır. Müzakereler süresince çıkan ve müzakerelerin kesilmesi gibi önemli sorunları çözen en üst heyet olarak işlev görür. Hükümetlerarası Konferans çok gerekmedikçe toplanmaz. Gerçi, sık toplanmasına

²¹⁷ Karakaş, *Türkiye'nin...*, s.3

²¹⁸ Aksu, *a.g.m.*, s.25

gerek de yoktur²¹⁹. Her aday ülke ile sürdürülmesi zorunlu müzakereler günümüzde tam üyelik sürecinde olan Türkiye ile de sürdürülmektedir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müzakerelerinin uluslararası bir boyutu olduğu kadar ulusal bir boyutu da vardır. Her ne kadar ilişkiler devlet ve hükümet başkanları ile bunun yanında bakanlar düzeyinde ve delegelerle yürütülüyor olsa da AB ve Türkiye ilişkilerinin toplumsal boyutu da vardır. Zaten AB de geliştirdiği politikalar, dönem dönem yaptığı araştırmalar ve kamuoyu yoklamaları ile toplumların kaynaşmasını ayrıca bir AB vatandaşlığı fikrinin zihinlere yer etmesini arzuladığını her fırsatta vurgulamaktadır²²⁰. Bu durumda Türkiye gibi çok farklı bir yapıya sahip ülkenin müzakere süreci hep merak konusu olmuştur. Günümüzde sürdürülen müzakere sürecinde ise aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1: Katılım Sürecinde Müzakere Fasılları

Fasıl 1- Malların Serbest Dolaşımı	Fasıl 13- Bahççılık	Fasıl 27- Çevre
Fasıl 2- İşçilerin Serbest Dolaşımı	Fasıl 14- Taşımacılık Politikası	Fasıl 28- Tüketici ve Sağlığın Korunması
Fasıl 3- İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	Fasıl 15- Enerji	Fasıl 29- Gümrük Birliği
Fasıl 4- Sermayenin Serbest Dolaşımı	Fasıl 16- Vergilendirme	Fasıl 30- Dış İlişkiler
Fasıl 5- Kamu Alımları	Fasıl 17- Ekonomik ve Parasal Politika	Fasıl 26- Eğitim ve Kültür
Fasıl 6- Şirketler Hukuku	Fasıl 18- İstatistik	Fasıl 31- Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası
Fasıl 7- Fikri Mülkiyet Hukuku	Fasıl 19- Sosyal Politika ve İstihdam	Fasıl 32- Mali Kontrol
Fasıl 8- Rekabet Politikası	Fasıl 20- İşletmeler ve Sanayi Politikası	Fasıl 33- Mali ve Bütçesel Hükümler
Fasıl 9- Mali Hizmetler	Fasıl 21- Trans-Avrupa Ağları	Fasıl 34- Kurumlar
Fasıl 10- Bilgi Toplumu ve Medya	Fasıl 22- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	Fasıl 35- Diğer
Fasıl 11- Tarım ve Kırsal	Fasıl 23- Yargı ve Temel Haklar	

²¹⁹ Cumhur Mumcu, "Türkiye ve Avrupa Birliği Müzakere Süreci", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:4, Sayı:8, 2005, s.175

²²⁰ Kodaman vd., **a.g.m.**, s.210

Kalkınma Fasıl 12- Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı	Fasıl 24- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik Fasıl 25- Bilim ve Araştırma	
--	---	--

Kaynak: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Katılım Sürecinde Müzakere Fasılları**, Ankara, 2013, s.vi

Yukarıdaki tabloda Türkiye'nin katılım sürecindeki toplam sayısı 35 olan müzakere fasılları verilmiştir. Aşağıda görüleceği gibi Haziran 2012 itibariyle 35 müzakere başlığından 13'ü açılmış olup, sadece biri geçici olarak kapatılmıştır. Türkiye ile aynı tarihte müzakerelere başlayan Hırvatistan ise 2011 yılında müzakere sürecini tamamlamıştır²²¹. Türkiye'nin müzakere süreci ise halen devam etmektedir. Bu gelişmelerle birlikte ne AB Türkiye'nin tam anlamda kopmasına karşı çıkıyor nede Türkiye AB'den tam olarak kopacak gücü elinde bulundurabiliyor. Aşağıda Türkiye'nin müzakere başlıklarının detaylı incelemesine yer verilmiştir.

3.4.1. Ek Protokolün Tam Olarak Uygulanması Şartına Bağlı Olarak Açılmayan Fasıllar

Türkiye 2012 yılı itibariyle 13 müzakere başlığı açıp bunların sadece bir tanesini (Bilim ve Araştırma) tamamlayabilmiştir. Kıbrıs sorunu ve Fransa'nın tam üyeliğe karşı çıkması sebebiyle en az 8 müzakere başlığı askıya alınmıştır²²². Aşağıdaki 8 fasıl Türkiye'nin Ankara Anlaşması'na Ek Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi şartına bağlı olarak açılmamaktadır. Aynı karar çerçevesinde hiçbir fasıl da kapatılmamaktadır. AB'nin 11 Aralık 2006 tarihli Kararı çerçevesinde resmi olarak askıya alınan 8 fasıl aşağıdaki gibidir²²³;

a-) Malların Serbest Dolaşımı: Fasılın tanıtıcı tarama toplantısı 16-20 Ocak 2006 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 20-24 Şubat 2006 tarihinde yapılmıştır. Komisyon tarafından hazırlanan ve Konsey'de onaylanan Tarama Sonu Raporu kapsamında, fasılın müzakerelere açılabilmesi için 17 Ekim 2007

²²¹ Senem Aydın-Düzgüt, "Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası", **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği'ne Giriş**, Yay. Haz. Ayhan Kaya, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2013, s.70

²²² Remzi Kaçöz, **Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa'ya (Tarihten Günümüze Avrupa Süreci)**, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2012, s.278

²²³ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye-AB Katılım Müzakereleri**, Ankara, 2013, s.18-19

tarifli Portekiz D6nem Başkanlığı mektubu ile T6rkiye'ye 4 adet teknik açılış kriteri bildirilmiştir.

b-) G6mr6k Birliği: Faslın tanıtıcı tarama toplantısı 31 Ocak - 1 şubat 2006 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 13-14 Mart 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 11 Mayıs 2007 tarihli Almanya D6nem Başkanlığı mektubu ile 1 adet teknik açılış kriteri bildirilmiştir. GB faslındaki y6k6ml6l6klerimiz esas olarak, 6lkemiz ile AB arasındaki GB'ni tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'ndan doğmaktadır. Bu nedenle T6rkiye'nin bu fasıldaki uyum durumu oldukça y6ksektir.

c-) Balıkçılık: Faslın tanıtıcı tarama toplantısı 24 şubat 2006 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 31 Mart 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Tarama Sonu Raporu, Konsey'de hen6z onaylanmamıştır.

d-) Taşımacılık Politikası: Faslın tanıtıcı tarama toplantısı 26-29 Haziran 2006 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 25-28 Eyl6l 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Tarama Sonu Raporu, Konsey'de hen6z onaylanmamıştır.

e-) Dış İlişkiler: Faslın tanıtıcı tarama toplantısı 10 Temmuz 2006 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 13 Eyl6l 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Tarama Sonu Raporu hen6z Konsey tarafından onaylanmamıştır.

f-) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi: Faslın tanıtıcı tarama toplantısı 21-22 Kasım 2005 tarihlerinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 19-20 Aralık 2005 tarihlerinde yapılmıştır. Komisyon tarafından hazırlanan ve Konsey'de onaylanan Tarama Sonu Raporu kapsamında, faslın m6zakerelere açılabilmesi için 31 Ekim 2007 tarihli Portekiz D6nem Başkanlığı mektubu ile T6rkiye'ye 1 adet teknik açılış kriteri bildirilmiştir.

g-) Mali Hizmetler: Faslın tanıtıcı tarama toplantısı 29-30 Mart 2006 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 2-3 Mayıs 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Mali Hizmetler Faslı'nda T6rkiye'nin uyum d6zeyi faslın açılmasına izin verecek 6l6de yeterli bulunmuş ve 25 Haziran 2007 tarihli Almanya D6nem Başkanlığı mektubunda fasla ilişkin herhangi bir teknik açılış kriteri belirtilmemiştir. Mali Hizmetler Faslı'nda T6rkiye'nin uyum d6zeyi oldukça y6ksektir.

h-) Tarım ve Kırsal Kalkınma: Faslin tanıtıcı tarama toplantısı 5-8 Aralık 2005 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 23-26 Ocak 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 24 Ocak 2007 tarihli Almanya Dönem Başkanlığı mektubu ile 5 adet teknik açılış kriteri bildirilmiştir.

Yukarıda da görüldüğü gibi 3 Ekim 2005'te başlayan müzakere görüşmeleri Türkiye'nin kendisinden beklenenleri yerine getirmemesi dolayısıyla Aralık 2006 zirvesinde 8 başlıkta askıya alınmıştır. Zirvenin sonuç bildirgesinde, Türkiye konusuna genişleme başlığı altında değinilmiş, Bildirgede, "Avrupa Birliği Konseyi, dışişleri bakanları tarafından 11 Aralık Pazartesi günü alınan kararı onaylar" denilmiştir. Bu tarihte Dışişleri bakanları, AB Konseyi'nin "Türkiye limanlarını Rumlara açmadıkça müzakerelerin 8 başlıkta askıya alınması, diğer başlıkların ise kapatılmaması" yönündeki tavsiye kararına destek vermiştir²²⁴.

3.4.2. Bazı Üye Devletler Tarafından Tek Taraflı Bloke Edilen Fasıllar

Yukarıdaki fasıllar dışında bazı üye devletler tarafından tek taraflı bloke edilen fasıllar bulunmaktadır. Bu fasıllardan beş tanesi Fransa tarafından bloke edilmiştir. Ayrıca Kıbrıs sorunu ile bağlantılı ve tamamen siyasi olarak bloke edilen farklı fasıllarda yer almaktadır. Bu blokajların en fazlası ise GKRY tarafından gerçekleşmiştir.

Fransa 2007 yılında, beş faslin müzakereye açılmasına, bu fasılların üyelikle doğrudan ilgili olması gerekçesiyle izin vermeyeceğini açıklamıştır. Bu fasıllar aşağıda belirtilmiştir²²⁵:

- Tarım ve Kırsal Kalkınma
- Ekonomik ve Parasal Politika

²²⁴ Mustafa Yıldız, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Müzakere Sürecinde Tarım ve Kırsal Kalkınma**, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2014, s.55

²²⁵ Nail Alkan, **Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı**, Konrad-Adenauer-Stiftung, Ankara, 2013, s.7

- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

- Mali ve Bütçesel Hükümler:

- Kurumlar

Yukarıdaki fasıllardan “Tarım ve Kırsal Kalkınma” faslı AB’nin 11 Aralık 2006 tarihli Kararı çerçevesinde resmi olarak askıya alınan 8 fasıldan biridir²²⁶. Diğer taraftan Fransa, Nicholas Sarkozy Başkan olduktan sonra, 2007 baharında “üyelikle doğrudan ilişkili” olduğu gerekçesi ile bloke ettiği beş fasıldan biri olan “Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu” (22. fasıl) faslı üzerindeki blokajını 12 Ocak 2013 yılında kaldıracağını açıklamıştır²²⁷. Fransa söz konusu fasıl dışında diğer dört fasıl olan “Ekonomik ve Parasal Politika, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Mali ve Bütçesel Hükümler ve Kurumlar” fasıllarını bloke etmeye devam etmektedir.

Aralık 2009’da yapılan Avrupa Birliği Konseyi toplantısı sonrasında ise GKRY yaptığı tek taraflı bir açıklamayla altı fasılın açılmasını engelleyeceğini beyan etmiştir. Bu fasıllar aşağıdaki şekildedir²²⁸:

-İşçilerin Serbest Dolaşımı

-Enerji

-Yargı ve Temel Haklar

-Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

-Eğitim ve Kültür

²²⁶ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye-AB Katılım Müzakereleri**, s.23

²²⁷ Nilgün Arısan Eralp, Fransa’nın “Bölgesel Politika” Faslında Blokajı Kaldırması Katılım Müzakerelerini “Güvenilir” Kılar Mı?”, **Değerlendirme Notu**, TEPAV, Ankara, 2013, s.2

²²⁸ Alkan, **a.g.e.**, s7

-Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları

GKRY'nin açık tehditleri ile engellenen bir iyi niyetli AB girişimi de “Doğrudan Ticaret Tüzüğü”nün onaylanması idi. Tüzük, Avrupa Parlamentosu ve AB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilirse hem Kıbrıs sorununun çözümü, hem de Türkiye'nin AB katılım müzakereleri önündeki engellerin kaldırılması yolunda önemli bir adım olacaktı. Ama maalesef AB, GKRY'nin baskıları sonucunda Parlamento'daki Tüzük görüşmelerini 18 Ekim 2010'da hukuk servislerinin görüşlerini bahane ederek askıya aldı. Oysa hukuk servislerinin görüşlerinin bağlayıcı olmadığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu gelişmenin de AB'nin “suçluluk duygusu”nu artırarak müzakerelerin tamamen askıya alınması yönünde alınacak bir kararı engellediği düşünülebilir²²⁹.

3.4.3. Açılan ve Açılması Muhtemel Fasıllar

Türkiye 20 Ekim 2005 tarihinde müzakere sürecinin ilk aşaması olan tarama toplantılarına başlayıp, bir başlıkta müzakere faslı açılarak fiili müzakere sürecine başlamıştır. Türkiye, müzakere sürecinin ilk toplantısına müzakere heyetinin 5 daimi üyesini oluşturan kurumların yanı sıra ilgili bakanlık ve kurumların temsilcilerinden oluşan bir heyetle katıldı. “Eğitim ve Kültür” başlığındaki tarama toplantısı ise 26 Ekim'de gerçekleşti. Her iki toplantıya da birlikte katılan Türk ve Hırvat heyetlerine ilgili başlıklardaki müktesebat konusunda AB yetkilileri tarafından bilgi verildi²³⁰. 12 Haziran 2006'da “geçici olarak” kapatılıp diğer başlıklarda da benzer uygulamalarla yeni fasıllar açılarak, müzakereler fiili olarak askıya alma şeklinde durdurulmasa da pek ilerleme kaydedilememiştir. Zira AB Komisyonu, Türkiye'nin limanlarını Rumlara açmadığı sürece, hiçbir müzakere başlığının kapatılmamasını

²²⁹ Nilgün Arısan Eralp, “Türkiye Açısından Beyhude Bir AB Zirvesi Daha...”, **Değerlendirme Notu**, TEPAV, Ankara, 2010, s.3

²³⁰ Bozkurt vd., **a.g.e.**, s.414

kararlařtırmıřtır²³¹. Bilindiği gibi Türkiye'nin adaylık süreci çok uzun bir sürede tamamlanmıştır. Tam yelik ve müzakere sürecinde de benzer bir uzamanın varlığı görülmektedir.

Hâlihazırda bilim ve araştırma ile birlikte müzakereye açılmış olan 13 fasıl bulunmaktadır. Bunlar müzakereye açılış tarihine göre şu şekilde sıralanmaktadır²³²:

-20'inci Fasıl: İşletme ve sanayi politikası -29 Mart 2007

-18'inci Fasıl: İstatistik – 26 Haziran 2007

-32'nci Fasıl: Mali Kontrol – 26 Haziran 2007

-21'inci Fasıl: Trans Avrupa ağları – 19 Aralık 2007

-28'inci Fasıl: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması – 19 Aralık 2007

-6'ncı Fasıl: şirketler hukuku – 17 Haziran 2008

-7'nci Fasıl: Fikri mülkiyet hukuku – 17 Haziran 2008

-4'nc Fasıl: Sermayenin serbest dolaşımı – 19 Aralık 2008

-10'uncu Fasıl: Bilgi toplumu ve medya – 19 Aralık 2008

-16'ncı Fasıl: Vergilendirme – 30 Haziran 2009

-27'nci Fasıl: evre – 21 Aralık 2009

-12'nci Fasıl: Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı – 30 Haziran 2010

²³¹ Remzi Kaz, **Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa'ya (Tarihten Günümüze Avrupa Süreci)**, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2012, s.278

²³² İKV, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakerelerinde Son Durum", İktisadi Kalkınma Vakfı, 2013, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/muzakerelerde_son_durum%281%29.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2014)

Yukarıdaki açılan fasılların sayısına ve ilerlemesine bakıldığında Türkiye'nin müzakere sürecinin yavaş ilerlediği görülmektedir. Fakat bu durumun birçok nedeni vardır. Bunlardan biri Kıbrıs sorunudur. Türkiye, Kuzey Kıbrıs'a uygulanan izolasyonların kalkması karşılığında Ankara Anlaşması Ek Protokolü'nü, yani GB'ni, GKRY'ne uygulayacağına dair taahhütte bulunmuştur. Ancak AB'nin, özellikle de Avrupa Komisyonu'nun, izolasyonların kalkmasına ilişkin çabalarının GKRY tarafından bloke edilmesi sonucu Türkiye de bu taahhüdün gereğini yerine getirmemiştir²³³.

Ayrıca 2006 yılında Komisyon müzakere çerçeve belgesi hakkında birliğin öncelikle özümseme kapasitesini genişletmesi gerektiği doğrultusunda görüş bildirmiştir. Bir başka ifadeyle Komisyon, Türkiye'nin birliğe katılımından önce, Avrupa Anayasası'nın onaylanmış olmasını (hepsi olmasa da bir kısmının) önermektedir. 2006 yılının başında Avrupa Parlamentosu da bu mantıklı öneriyi benimsediğini belirtmiştir²³⁴. AB ile müzakere sürecinde iyi başlamış görünen ilişkiler iyi devam etmemiştir. Sonraki gelişmeler yine Türk tarafını karamsarlığa itecek yöndeydi. Türkiye'deki genel seçimler nedeniyle AB konusu ikinci planda kalmıştır. Sonuçta müzakereler beklendiği gibi başlamamıştır. 2006 yılında AB tarafı Türkiye'yi üyelik motivasyonunu kaybettiğine dair sürekli eleştirmiştir²³⁵.

Avrupa Komisyonu'nun ekonomik ve parasal işlerden sorumlu üyesi Olli Rehn Komisyon adına açıklamasında; *“Türkiye yükümlülüklerini yerine getirmedikçe 8 müzakere başlığının açılmayacağını”* vurgulamıştır²³⁶. Dönemin Avusturya Dışişleri Bakanı Ursula Plassnik, askıya alma kararının müzakereler için apaçık bir kopma anlamına geldiğini söyleyerek, tam üyelik yerine özel bir ortaklığın daha gerçekçi bir seçenek olduğunu öne sürmüştür²³⁷.

²³³ Aydın-Düzgit, **a.g.m.**, s.71

²³⁴ Karakaş, **Türkiye'nin...**, s.3

²³⁵ Keskin, **a.g.e.**, s.137

²³⁶ Kaçöz, **a.g.e.**, s.278

²³⁷ Yanarışık, **a.g.e.**, s.61

Türkiye ile müzakereler devam ederken 2007 yılında ise Romanya ve Bulgaristan da birliğe katılmışlardır. Böylelikle birlik üye sayısı 27'ye ulaşmıştır²³⁸. Diğer taraftan 2007 yılı sert geçen müzakereler, AB'nin bitmeyen istekleri ve Avrupa'dan yükselen Türkiye aleyhtarı sesler nedeniyle Türkiye-AB ilişkileri açısından büyük ölçüde duraklama dönemi olarak değerlendirilebilir²³⁹. Fakat Türkiye'nin AB ilişkileri açısından müzakere sürecinin daha zorlu geçeceği açık bir şekilde ortadadır.

Bu gelişmeler haricinde ilk olarak 2001 ve 2003 yılları sonrasında Türkiye için KOB, AB Konseyi tarafından 23 Ocak 2006 ve 2007 tarihinde güncellenmiştir. 2007 KOB'a göre Türkiye'nin kısa vadeli (2 yıl) öncelikleri: Siyasi kriterlerle ilgili yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, sivillerin askeri konulardaki denetim yetkisinin artırılması, yolsuzlukla mücadele, azınlıkların korunması, ceza kanunlarında AB ve AİHS normlarının uygulanması, işkence ile mücadele, cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi, Kıbrıs sorununun çözümünde ilerleme, Ankara Anlaşması'na ek protokolü Kıbrıs dâhil yeni üye ülkeleri içine alacak şekilde genişletilmesi gibi konulara değinilmiştir²⁴⁰. Sonuç itibarıyla Türkiye'nin 2005 yılında tarama toplantılarıyla başlayan müzakere süreci, çeşitli siyasi engeller nedeniyle önemli ölçüde yavaşlamış ve durma noktasına gelmiştir. Hâlihazırda 35 fasıldan 13'ü siyasi nitelikli engellemeler nedeniyle bloke edilmiş durumdadır.

3.5. 2002-2012 YILLARI ARASINDA AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLERLEME RAPORLARI

AB Aralık 2001 yılında yayınladığı ilk ilerleme raporu sonrasında düzenli olarak her yıl ilerleme raporu yayınlamıştır. Bu raporlar aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır.

a) 2002 İlerleme Raporu

²³⁸ Kodaman vd., **a.g.m.**, s.206

²³⁹ Gökbunar vd., **a.g.e.**, s.12

²⁴⁰ Havva Börekçi ve Mehmet Onur Yurdakul, **Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılım Sürecinde MASAK**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara, 2011, s.141-142

Türkiye'nin üyelik yolunda esaslı değişiklikleri AB tarafından da yakından izlenmekteydi. 9 Ekim 2002 tarihinde yayınlanan 2002 İlerleme Raporu'na göre, gerçekleştirilen reformlar, Türk siyasilerinin AB'nin değerleri ve normlarını benimseme konusundaki kararlılığını ortaya koymaktaydı. Özellikle 3. Uyum Paketi ile yapılan düzenlemelerin çok geniş kapsamlı olduğunun altı çizilmiştir²⁴¹. Ayrıca İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin siyasi kriterleri henüz tam anlamıyla yerine getirmediği belirtilmekte, Türk hükümetinin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik çaba göstermesi istenmektedir. Siyasi kriterlere uyum çağrısında AB, kendi sisteminin işlerliğine yönelik kaygılarla hareket ediyor olabilir, bu doğrudur. Fakat Türkiye'nin meseleye bakışı daha farklı ve kendine özgü bir görüntü vermektedir. Temelde, AB ve Türkiye arasında öncelikler ve ana yönelimler açısından belirgin farklılığın olduğu dikkat çekmektedir. Burada değişik türden karşılıklı önyargılar ile AB'nin, tam üyelik konusunda diğer üye adaylarıyla karşılaştırıldığında, Türkiye'ye yönelik siyasi, kültürel ve ekonomik yaklaşımlı bir ayrımcılığına ya da dışlayıcılığına tanık olunmaktadır²⁴². İlerleme Raporundaki önemli bir detay ise AB'nin Kıbrıs konusunda uluslararası antlaşmalar (Londra ve Zürih Antlaşmaları) ile kendi ilkelerine ters bir tutum içinde olduğunu söylemek mümkündür.

b) 2003 İlerleme Raporu

5 Kasım 2003 tarihinde açıklanan Altıncı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi'nde Türkiye'nin uygulama konusunda bazı eksikliklerin olduğunun altı çizilmiştir. 2003 yılı Raporu'nun "Siyasi Kriterler ve Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog" başlıklı bölümünde yer alan eleştiriler esas olarak, uygulamadaki eksikliklere ve bazı yasal düzenlemelere yoğunlaşmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda yayınlanan İlerleme Raporları ile karşılaştırıldığında, 2003 Raporu'nda eksiklik olarak sıralanan hususların giderek daha dar bir alanı kapsadığı göze çarpmaktadır. Buda Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyumu konusunda kaydedilen gelişmenin tespiti açısından önemli bir göstergedir²⁴³. Ayrıca İlerleme Raporunda, 19-20 Haziran tarihli AB Selanik Zirvesi sonuçları doğrultusunda, özellikle Türkiye ve Kıbrıs Türk liderliği

²⁴¹ Çalış, a.g.e., s.453

²⁴² Canbolat, a.g.e., s.307

²⁴³ Karluk, a.g.e., s.890

başta olmak üzere, ilgili taraflara Annan Planı çerçevesinde görüşmelere en kısa zamanda yeniden başlamaları çağrısında bulunulmuştur²⁴⁴.

c) 2004 İlerleme Raporu

AB Komisyonunun hazırladığı 7. İlerleme Raporu 6 Ekim 2004’de açıklanmıştır. İlerleme raporu ile birlikte, 2002 Kopenhag Zirvesi’nde sözü edilen tavsiye belgesi ve Türkiye’nin AB üyeliğinin yaratabileceği etkilere ilişkin 52 sayfalık etki raporu da yayınlanmıştır. İlerleme raporunda Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi’ne atıfta bulunulmuştur²⁴⁵. 2004 yılı İlerleme Raporu ve 6 Ekim 2004 tarihli tavsiye metni çerçevesinde Komisyon Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli derecede karşıladığına kanaat getirip, Türkiye ile müzakerelerin başlamasını önermiştir²⁴⁶. Bu İlerleme Raporu ayrıntılı olarak incelendiğinde diğer ilerleme raporlarından çok farklı olduğu göze çarpmaktadır. Gerek önceki, gerekse sonraki ilerleme raporlarından da farklı bir yere sahip 2004 İlerleme Raporu’ndan 2002-2012 yılları değerlendirilmesi bölümünde ayrıca bahsedilecektir.

d) 2005 İlerleme Raporu

AB Komisyonu tarafından 9 Kasım’da açıklanan İlerleme Raporu’nda “Türkiye’nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşılamaya devam ettiği” tespiti raporun öncelikli vurgulanması gereken yönünü oluşturmaktadır. Raporda yer alan, değişim hızının 2005 yılında düştüğüne ilişkin uyarının, reformların sürdürülmesi ile müzakere süreci arasındaki sıkı bağlantı göz önüne alındığında önemle dikkate alınması gerekiyor. AB Komisyonu’nun açıkladığı Türkiye’ye yönelik 2005 yılı İlerleme Raporu ve KOB’nin siyasi ve ekonomik kriterleri ile 2005 Genişleme Strateji Belgesi’nin Türkiye ile ilgili bölümleri incelendiğinde, iki belgenin de sürpriz unsurlar taşımadığı, gerek üslup, gerek içerik açısından büyük ölçüde dengeli

²⁴⁴ Harun Arıkan, “Avrupa Birliğinin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:3, 2004, s.4

²⁴⁵ Karluk, **a.g.e.**, s.891

²⁴⁶ Börekçi ve Yurdakul, **a.g.e.**, s.156

ve gerçekçi olduğu görülüyor²⁴⁷. 2005 ilerleme raporunda Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak Türk hükümeti, çeşitli vesilelerle, BM Genel Sekreterinin iyi niyet misyonunun devamı suretiyle Kıbrıs Sorununa kapsamlı bir çözüm bulunmasına yönelik çabaları desteklediği bildirilmiştir. Diğer taraftan AB'nin, 21 Eylül'de, Türkiye'nin Kıbrıs Deklarasyonu'nun tek taraflı olduğunu, Protokol'ün bir parçası olmadığını ve Türkiye'nin Protokol'ün imzalanmasından doğan yükümlülüklerine herhangi bir hukuki etkisi olmayacağını belirten karşı bir deklarasyonu kabul etmiştir²⁴⁸.

e) 2006 İlerleme Raporu

8 Kasım 2006 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporu Türkiye'nin üyeliğe hazırlanma yönünde yaptığı ilerleme hakkındaki bu rapor, büyük ölçüde daha önceki raporlardaki aynı yapıyı takip etmektedir. Raporda ilerleme, alınan kararlar, fiilen kabul edilen mevzuat ve uygulanan tedbirler temel alınarak değerlendirilmiştir. Kural olarak, hazırlık veya Meclis onayı gibi değişik aşamalarda bulunan mevzuat veya tedbirler dikkate alınmamıştır. Bu yaklaşım, tüm raporlara eşit muamelede bulunulmasına ve nesnel bir değerlendirme yapılmasına olanak tanımaktadır²⁴⁹. 2006 İlerleme Raporu'nda ise 2005 İlerleme Raporu'nda da belirtilen Kıbrıs Havayolları ve diğer taşımacılık şirketlerinin Türk hava sahasını kullanımı ile ilgili getirilen kısıtlamalar ve Türk-Kıbrıs Havacılık yetkilileri arasındaki iletişime getirilen sınırlamaların kaldırılmasında bir ilerleme kaydedilmediği bildirilmiştir. Diğer taraftan yine 2005 İlerleme Raporu'nda konu edilen Türkiye ile GKRY arasında malların serbest dolaşımının sağlanması için Türkiye liman ve havaalanlarının bu ülkenin taşıtlarına açılması ile ilgili ilerleme kaydedilmediği bildirilmiştir²⁵⁰. Bir anlamda 2006 yılı İlerleme Raporu Kıbrıs sorunu konusunda 2005 yılı raporunun devamı niteliği taşımaktadır.

²⁴⁷ Yiğit, a.g.e., s.174-175

²⁴⁸ Ömer Fazlıoğlu, **2005 Yılı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgelerinin Siyasi Kriterler Açısından Ön Değerlendirmesi**, TEPAV Yayını, Ankara, 2005, s.38

²⁴⁹ Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2006 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmî Tercüme), Brüksel, 2006, s.3

²⁵⁰ İpek Aydın vd, **Türkiye 2006 Yılı İlerleme Raporu'nun Müktesebat Başlıklarına Göre Genel Değerlendirilmesi**, TEPAV Yayını, Ankara, 2006, s.2

f) 2007 İlerleme Raporu

6 Kasım 2007 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporunda, Türkiye'nin üyeliğe hazırlanma yönünde yaptığı ilerleme hakkındaki bu rapor, büyük ölçüde daha önceki raporlardaki aynı yapıyı takip etmektedir. Türkiye ile katılım müzakereleri devam etmiştir. Hazırlayıcı analitik evrede son aşamaya gelinmiştir. Bu aşamada her bir fasılda müzakerelere başlamak için hazırlık seviyesi, tarama raporları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Toplam 33 rapordan beş tanesi Komisyon tarafından AB Konseyi'ne sunulmayı beklemekte ve 6 tanesi Konsey'de görüşülmektedir²⁵¹. 2007 ilerleme raporu Türkiye'nin, Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokol'ü tam olarak ve ayrımcılık gözetmeden uygulanmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle Konsey, Aralık 2006'da; Komisyon, Türkiye'nin taahhütlerini yerine getirdiğini teyit edene kadar, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyetine ilişkin kısıtlamalarıyla ilişkili sekiz başlıkta katılım müzakerelerinin açılmamasına ve hiçbir başlığın geçici olarak kapatılmamasına karar vermiştir. Konsey aynı zamanda 21 Eylül 2005 deklarasyonu ile kapsanan konulardaki ilerlemeyi gözden geçirmeye karar vermiş ve Komisyon'u bu konuda özellikle 2007, 2008 ve 2009 yıllarında rapor sunmaya davet etmiştir²⁵².

g) 2008 İlerleme Raporu

5 Kasım 2008 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporunda; hükümetin, kent konseylerini güçlendirmek için çaba göstermesi, hesap verebilirlik ve şeffaflığı güçlendirmesi önerilmiştir. Kabul edilen yerel yönetim yasalarının hayata geçirilmesi ve yerel yönetimler lehine âdem-i merkeziyetçiliğin güçlendirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Kamu hizmeti sistemi modernize edilmeli ayrıca yargının, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin mevzuat yorumlamaları AİHS içtihadı, AİHM içtihadı ve T.C. Anayasası'nın 90. maddesiyle uyumlu olması önerisinde bulunulmuştur. Adalet Bakanlığı sivil toplum dâhil olmak üzere ilgili tüm aktörlerle istişarelerini

²⁵¹ Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2007, s.3

²⁵² "2007 Türkiye İlerleme Raporunda Kıbrıs", <http://www.quickwasp.com/kab/KibrisBolumTR.pdf> (Erişim:15.04.2014)

sürdürmeli, genişletmeli ve strateji için gerekli geniş desteği oluşturmalıdır şeklinde ifadeler yer almıştır²⁵³. 2008 yılı İlerleme Raporu'nda, Türk Hükümeti'nin, Kıbrıs sorununun BM şemsiyesi altında kapsamlı bir çözüme ulaştırılmasına bağlı bulunduğunu ifade etmeye devam etmektedir. Türkiye, Eylül ayında BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde iki Kıbrıs toplumunun lideri arasında kapsamlı müzakerelerin başlatılmasını memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye'nin, kapsamlı çözüm için uygun bir ortam yaratılmasına katkı sağlamak amacıyla somut adımlar atması gerektiği ifade edilmiştir²⁵⁴.

h) 2009 İlerleme Raporu

14 Ekim 2009 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporunda demokratikleşme beklentileri açısından, siyasi partilerle ilgili mevzuatın, Avrupa standartlarına uygun hale getirilmesi dile getirilmiştir. Personel sistemine yönelik olarak tutarlı bir personel politikası çerçevesi oluşturmak için bir kamu yönetimi reformunun yapılması ve kamu hizmetinin modernleştirilmesi konusunda önemli çalışmaların yapılması dile getirilmiştir²⁵⁵. 2009 yılı İlerleme Raporu kapsamında AB Türkiye'den GKRY'ne yönelik taşımacılık alanındaki kısıtlamalar da dâhil olmak üzere, malların serbest dolaşımı konusunda geriye kalan tüm kısıtlamaları kaldırmasını talep etmiştir. Türkiye'nin, ithalat lisansları, AB'de serbest dolaşımda olan üçüncü ülke mallarının ithalatı üzerindeki kısıtlamalar, devlet yardımları, fikri mülkiyet haklarının etkili biçimde uygulanması ve korunma tedbirlerinin

²⁵³ Uysal Kerman, Oğuzhan Özaltan ve Fahrettin Burak Yerlikaya, "Avrupa Birliği'nin Türk Kamu Yönetiminden Demokratikleşme Beklentileri: İlerleme Raporları Üzerinden Bir Analiz (1998-2012)", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, 2013, s.94

²⁵⁴ Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2008 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2008, s.28

²⁵⁵ Kerman vd., **a.g.m.**, s.92

kullanılması gibi ticarete yönelik teknik engellerin kaldırılması yönünde verdiği bir dizi taahhüt hâlâ yerine getirilmemiştir. Türkiye'nin, uzun süreden beri devam eden canlı büyükbaş hayvan, sığır türü ve diğer hayvan ürünleri üzerindeki ithalat yasağı konusunda ilerleme kaydedilmemiştir²⁵⁶.

i) 2010 İlerleme Raporu

2010 Yılı İlerleme Raporunda genel olarak anayasa değişikliği ve ordunun siyasete müdahalesi konusu olumlu karşılanırken, ifade ve düşünce özgürlüğü konusunda eleştiriler yer almaktadır. AB Komisyonu, ilerleme raporunda Türkiye ile müzakerelerde kritik bir aşamaya gelindiği ifade ediyor ve yapısal reformlara devam çağrısı yapmıştır. Genelkurmay Başkanı'nın açıklamaları dışında ordunun siyasete müdahalesinin azalması ve anayasa değişikliği raporda olumlu gelişmeler olarak sıralanmıştır. Komisyon, Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK)'nun üyelerinin sayılarının artırılması, kadın ve çocuk haklarının genişletilmesi konusunda da ciddi ilerlemeler kaydedildiğine dikkat çekilmiş, buna karşın ifade ve düşünce özgürlüğü konusunda sıkıntılar olduğu belirtilmiştir. Ergenekon davasında tutukluluk süreleri ve iddianamedeki gecikmelerin kaygı verici olduğu ifade edilmiştir. Raporda, Kürt açılımının mutlaka hayata geçirilmesi gerektiğine de vurgu yapılmıştır²⁵⁷.

2010 yılı İlerleme Raporu'nda Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak; *“Türkiye, BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde iki toplum lideri arasındaki müzakerelere yönelik açık desteğini beyan etmeyi sürdürmüştür. Müzakere Çerçeve Belgesi'nde ve Konsey bildirimlerinde vurgulandığı gibi, Türkiye'nin, ilgili BMGK kararları ve AB'nin üzerine kurulduğu ilkeler doğrultusunda, Kıbrıs sorununa BM çerçevesinde adil, kapsamlı ve sürdürülebilir bir çözüm getirilmesini hedefleyen müzakereleri aktif olarak desteklemesi beklenmektedir. Türkiye'nin kapsamlı bir çözüme somut anlamda bağlılığı hayati önemi haizdir. Konsey ve Komisyon'un müteaddit çağrılarına rağmen, Türkiye, Avrupa Topluluğu ve üye devletlerin 21*

²⁵⁶ Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2009 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2009, s.5

²⁵⁷ Tuncay Özgür, **Türkiye-AB Süreci: Dönüm Noktaları ve Kırılmalar**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s.164

*Eylül 2005 tarihli deklarasyonunda ve Aralık 2006 ve Aralık 2009 tarihli sonuç bildireleri dâhil, Konsey sonuç bildirelerinde belirtilen yükümlülüklerini hâlâ yerine getirmemiştir” denilmektedir.*²⁵⁸

j) 2011 İlerleme Raporu

AB’nde ekonomik kriz yaşanırken Türkiye’nin ekonomisi ise 2011 İlerleme Raporunda ele alınmıştır. 2011 Türkiye İlerleme Raporunun ekonomi bölümünde açık piyasa ekonomisinin varlığı, kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya sahip olduğu ve mali sektörün iyi regüle edildiği dile getirilmektedir. Raporda 2011 yılının ilk yarısında Türkiye ekonomisinin yüzde %10,2 büyümekle birlikte, cari işlem açığının arttığına dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda raporda Türkiye ekonomisinin kırılganlığın iyileştirilebilmesi için mali ve parasal politikaların daha iyi koordine edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunların yanı sıra raporda 2008 tarihindeki Dünya ekonomik krizinde, Türkiye’nin ekonomisindeki performansının da başarılı olduğu da dile getirilmiştir.²⁵⁹

2011 ilerleme raporunda Türkiye Kıbrıs sorununa, iki toplumun liderleri arasında BM Genel Sekreterinin iyi Niyet Misyonu çerçevesinde adil, kapsamlı ve sürdürülebilir bir çözüm bulmayı amaçlayan müzakerelere açık desteğini ifade etmeye devam etmiştir. Bu durum, BM Genel Sekreterinin Kıbrıs müzakerelerinin durumuna ilişkin Mart 2011 Değerlendirme Raporu’nda kabul edilmiştir. Ayrıca AB Türkiye’den GKRY’ne yönelik taşımacılık alanındaki kısıtlamalar da dâhil, malların serbest dolaşımı ile ilgili süregelen tüm kısıtlamaları kaldırmasını ve GB’ni tam olarak uygulamasını talep etmiştir.²⁶⁰

k) 2012 İlerleme Raporu

²⁵⁸ Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2010 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2010, s.38

²⁵⁹ Balıkcı, **a.g.e.**, s.90

²⁶⁰ Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2011 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2011, s.43

10 Ekim 2012 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporu, Türkiye'nin 15. ilerleme raporudur. İlk rapor 1998 yılında yayımlanmıştı ve tüm ekleri dâhil 57 sayfa idi. O raporun ekinde Türkiye'nin nüfusu 63 milyon; enflasyon %85,7; ihracat 26 milyar dolar; ithalat 46 milyar dolar; çocuk ölüm oranı binde 40; işsizlik rakamı %6,4 idi. 2012 yılı raporu ise 94 sayfa olarak yayımlandı. Raporda nüfus 74 milyon; yıllık enflasyon %6,5; ihracatı 135 milyar dolar; ithalatı 240 milyar dolar; çocuk ölüm oranı binde 12,6; işsizlik rakamı %8,8 idi. 1998'de 70 milyon TL olan GSYİH, 2011 yılı sonu itibarıyla 1.294 milyar TL'ye yükselmişti²⁶¹.

Raporda özellikle Türk yargı sistemine eleştiriler göze çarpmakta, aynı zamanda geçtiğimiz Mayıs ayında kaçak göç alanında AB ile yapılan anlaşmaya rağmen Türkiye'nin yeterli işbirliğinde bulunmadığı eleştirisinde bulunmaktadır. AB 2012 Türkiye İlerleme Raporu'nda ekonomik açıdan Türkiye'yi överken, politik açıdan Türkiye'ye sert eleştiriler getirmektedir. 2012 yılının ikinci yarısında Türkiye, AB Dönem Başkanlığı ile ilişkileri dondurma ve GKRY AB Dönem Başkanlığı'nın başkanlık ettiği toplantılara katılmama kararı almıştır. Türkiye GB tam olarak uygulamamaktadır ve hâlâ GB kapsamındaki taahhütlerini ihlal eden mevzuat mevcuttur. Savunma hakkı, yargılama öncesi tutukluluk sürelerinin uzunluğu ile fazlasıyla uzun ve çok kapsamlı iddianameler bakımından endişeler devam etmiş olup, bu durum, söz konusu yargılamaların hukuka uygunluğunun kamuoyu tarafından kayda değer ölçüde sorgulanmasına yol açmıştır²⁶².

2002 ve 2012 yılları arasındaki İlerleme Raporları genel olarak analiz edildiğinde en önemli eleştiri noktalarının siyasi kriterler başlıkları altında işlendiği ve genel olarak insan hakları, azınlıklar, hukuk ve Kıbrıs sorunu gibi temel meselelerle yönelik olduğu görülmektedir. Fakat Türkiye'nin AB'ne yeni üye olmuş ülkelerden daha detaylı bir şekilde birçok konuda ilerleme kaydettiğini söylemek mümkündür. Ekonomik alandaki gelişmelerin ise sadece son döneme ilişkin Raporlarda değinildiğini söylemek mümkündür. AB'nin siyasi kriterler noktasında

²⁶¹ Melih Önsöz, İlerlemenin Matematiği, İKV Değerlendirme Notu, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2012, s.2

²⁶² İZTO, "AB 2012 Türkiye İlerleme Raporu Değerlendirmesi", İzmir Ticaret Odası 2012, <http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2012/11/ab2012tr.pdf> (Erişim Tarihi:15.04.2014)

ve Kıbrıs noktasında ise taraflı olmadığını söylemek açık bir şekilde Raporlarda görülmektedir.

2002 ve 2012 yılları arasındaki İlerleme raporlarında Türkiye'nin Ek Protokolü, Kıbrıs'ı da kapsayacak şekilde tam olarak uygulaması; Kıbrıs ile ikili ilişkilerin normalleştirilme çağrısı tekrarlanmaktadır. Rum ve Yunan ikilisi bu suretle Türkiye'yi kısıpaca aldıklarını ve adanın tamamının meşru hükümetiymiş gibi, Türkiye tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınmayı ummaktadırlar²⁶³. Görüldüğü gibi ilerleme raporlarının hemen hemen hepsinde Kıbrıs konusunda Türkiye'nin verdiği taahhütlere vurgu yapılmıştır. GKRY'nin bu noktada AB'ne baskılarını arttırdığı söylenebilir.

Netice itibariyle 2002-2012 yılları arasında iki dönemden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi müzakerelerin başladığı dönem, ikincisi müzakere süreci sonrası dönemdir. Nitekim Türkiye kendi mevzuatında, AB mevzuatına uygun olması için hukuki değişiklikler yapmıştır. 2002 ile 2004 yılları arasındaki dönem reformların hızlı olduğu yıllar olmuştur. Ancak 2005 yılından günümüze değin Türkiye'nin reform çalışmalarının yavaşladığı yönünde AB'den eleştiriler gelmektedir. AB, Türkiye'nin hem hukuki hem de uygulamalar alanında daha fazla yol kat etmesi gerekliliğini 2005 sonrası döneme ait ilerleme raporlarında sıkça dile getirmiştir²⁶⁴.

3.6. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM SÜRECİNDE 2002-2012 YILLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde 2002-2012 yıllarının değerlendirilmesi farklı başlıklar altında ele alınmıştır.

3.6.1. Müzakerelerin Başlamasına Kadar Olan Süreç

²⁶³ Mor, **a.g.m.**, s.1020

²⁶⁴ Balıkcı, **a.g.e.**, s.38-39

Türkiye'nin AB'ne katılım sürecinde 2002-2012 yıllarının değerlendirilmesinde 2002 yılında önemli gelişme olarak AB büyükelçisi Karen Fogg'a ait bir elektronik posta iletisinin Doğu Perinçek tarafından yayınlanması olayı ile başlamak doğru olacaktır. Birçok gazeteci-yazar ile e-mailleri deşifre edilen Fogg'la ilgili olarak Türk hükümeti "olayın kabul edilemez olduğunu" vurgulayarak büyükelçiye sahip çıkmıştır. Diğer taraftan AB yetkilileri olayla ilgili Türk Hükümeti'ni adeta baskı altına almıştır²⁶⁵. AB'nin baskıları meyvelerini vermiş olacaktı ki dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem gazetecilere yaptığı açıklamada, AB Komisyonu Türkiye Temsilcisi Karen Fogg'un kişisel e-postalarının elde edilerek açıklanmasıyla ilgili olarak "*Fevkalade çirkin bir olay, bunun da ötesinde bir suç. Gerekli girişimleri yaptık. Suçluların en kısa sürede adalet önüne çıkarılmasını umuyorum*" demiştir. Bununla birlikte Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı da konuyla ilgili bir inceleme başlatmıştır²⁶⁶.

Yukarıdaki olayla bağlantılı AB'nin baskıcı tutumları içerisine sıkıştırılmış bir söylem adeta ileride yaşanacakların habercisi gibiydi; Günter Verheugen "AB genişleme takvimini değiştirecektir. 2002 sonuna dek Kıbrıs'ta çözüme ulaşılsın ya da ulaşılmaz, Birlik kararını verecektir. Kıbrıs'ı üye almak için çözüm beklemeyeceğiz..." ifadesini kullanmıştır²⁶⁷. Fakat Verheugen, Rumların 2004 yılında Annan Planı'na "hayır" demelerini hiç beklenmeyen bir durummuş gibi değerlendirip, Rumlar tarafından "kandırıldığını" beyan edecektir. Bütün bir süreç ve bu süreç içerisinde sergilenen tutumlar birlikte değerlendirildiğinde, asıl şaşılacak husus Verheugen'in bu trajikomik şaşkınlığıdır²⁶⁸. Zaten olayların gidişatı 2002 yılı sonundaki Kopenhag Zirvesinde doruk noktasına ulaşmıştır.

Daha önce ifade edildiği gibi Zirve'nin sonuç bildirgesi kimilerine göre başarı olarak görülürken, kimi kesim için Türkiye açısından olumsuz sonuçların başlangıcı niteliğindedir. Aslında ikinci kesimin haklı çıkacağını kimse bilmiyordu. Çünkü Zirve'de, 10 ülke ki bunlardan birisi GKRY'nin 1 Mayıs 2004'ten itibaren AB'ye

²⁶⁵ Akgönenç, a.g.e., s.108

²⁶⁶ <http://www.ayintarihi.com/arabic/date/2002-02-18> (Erişim: 15.04.2014)

²⁶⁷ Akgönenç, a.g.e., s.108

²⁶⁸ Mor, a.g.m., s.1016

üye olmaları kararlaştırılmıştır. Türkiye'ye içine adeta susma payı olarak, 2004 Yılı İlerleme Raporu ve tavsiyesi doğrultusunda, eğer başarabilirse Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılandığının belirlenmesi halinde gecikmeksizin katılım müzakerelerine başlanması kararlaştırılmıştır.

Zirve Sonrası dönemin başbakanı Abdullah Gül; “*Artık AB ile ilişkiler geri dönülemez bir noktaya geldi. Müzakere ile ilgili kesin bir tarih ortaya kondu. Hükümetimizin gayretleri, AB yolunda atılan adımlar çok büyük takdirle karşılandı. Daha önceden Türkiye-AB ilişkileri söz konusu olduğunda, özellikle mali ilişkiler söz konusu olduğunda, adaylık statüsünde gösterilen Türkiye, bütçelerden alacağı paylar itibarıyla müzakereye başlayan ülkeler bölümüne alındı. Bunlar, önemli adımlardır*” şeklinde açıklama yapmıştır²⁶⁹. Açıklamadan öyle anlaşılıyor ki Zirve Sonuçları dönemin hükümet yetkilileri tarafından bir başarı gibi algılanmıştır.

Araştırmacı yazar Atila Eralp döneme ilişkin görüşlerini “*Kopenhag Zirvesinde Avrupa Birliği de, Türkiye de çok önemli bir fırsatı kaçırdı. Bunun altını çizmek isterim. Kopenhag’da Kıbrıs sorununun çözümü, ortak Kıbrıs’ın Avrupa Birliği’ne üyeliği ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle ilişkilerinde 2004 Mayısından önce bir tarih alması mümkündü. Bu fırsatı ne yazık ki Avrupa Birliği ve Türkiye birlikte kaçırdı. Böyle bir çözüm, söylediğim çözüm olsaydı, bundan bütün aktörler kazanım içinde çıkacaklardı. Şimdi ise, değişik aktörlere değişik maliyetlerin olduğu bir dönem yaşayacağız*” şeklinde dile getirmiştir²⁷⁰. Eralp’in düşüncesinde ise her iki taraf içinde kayıp olduğu görüşü dile getirilmektedir. Fakat ileride yaşanacak gelişmelerin AB ve GKRY için hiçte kayıp olduğu söylenemez. Çünkü 2004 yılındaki Kofi Annan planının Kıbrıs’ta tarafların halkoylamasına sunulması sonrasındaki sonuçlarına göre GKRY toplumu bir kez daha hırçın olduğunu göstermiştir.

²⁶⁹ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “Kopenhag Zirvesi ve Kıbrıs TBMM Gündeminde”, 2002, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=21155&l=1> (Erişim: 15.04.2014)

²⁷⁰ Atila Eralp, “Kopenhag Zirvesi Işığında Türkiye-AB İlişkileri”, **Perşembe Konferansları**, Aralık, 2002, s.16

Öte yandan, zirve döneminde Türkiye'nin bütün gündemini Irak sorunu ile ilgili gelişmelerin oluşturması ve Kıbrıs gelişmeleri, ne yazık ki Türkiye'nin AB gündeminin yeterince sağlıklı değerlendirilmemesini ve atılması gereken adımların ikinci plana itilmesi sonucunu doğurmuştur. 2004 tarihi Türkiye açısından çok önemlidir. Çünkü somut bir müzakere tarihinin konuşulması ve kapının aralanması ile hem AB hem de Türk kamuoyunda önemli bir adım atılmıştır²⁷¹. Döneme ilişkin bir başka önemli gelişme ise 6 Ekim 2004 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporu'dur.

2004 İlerleme Raporu'nda Komisyon Türkiye'yle müzakerelere başlanmasını tavsiye etmiş ve buna istinaden de AB liderleri Türkiye ile 3 Ekim 2005'te tam üyelik müzakerelerinin başlayabileceği kararını vermişlerdi²⁷². Fakat önemli nokta İlerleme Raporu ile birlikte "AB Tavsiyeler Raporu" ve "AB Meseleler ve Etkiler Raporu" olarak eklenen iki raporun detaylarıdır. Özellikle Rapora ek olarak sunulan Tavsiye Raporu hazırlanmakta olan bazı temel kanunların yürürlüğe girmesi koşulu öne sürülmüştür. Ayrıca Tavsiye Raporu'na göre, Türkiye'nin müzakere süreci sonu açık bir süreç olarak nitelendirilmiş, müzakere sürecinin 3 temel madde²⁷³den oluşan bir strateji kapsamında ele alınacağını açıklamıştır²⁷⁴.

²⁷¹ Yiğit, **Avrupa Birliği...**, s.145

²⁷² Erhan Akdemir, "Kronik: 2006 AB İlerleme Raporu ve Türkiye-AB İlişkileri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:61, Sayı:4, 2006, s.293

²⁷³ 1. Kopenhag siyasi kısıtlarının gerçekleştirilmesinin devamını sağlamak amacıyla işbirliğinin güçlendirilmesi hedefleniyor. Bu bağlamda AB Komisyonu ilk olarak 2005 yılı sonunda reform sürecinin gidişatını değerlendiren bir rapor hazırlayacak. Bu değerlendirme AB Komisyonu'nun 2005 baharında açıklayacağı gözden geçirilmiş KOB temelinde yapılacak. Reform sürecindeki ilerlemeler müzakerelerin gidişatını belirleyecek. Müzakereler sürecinde demokrasi, insan haklarına saygı, hukuk devleti ve temel özgürlükler alanında sürekli ihlallerle karşılaşılırsa, AB Komisyonu müzakerelerin askıya alınmasını önerebilecek.

2. İkinci madde Türkiye ile müzakerelere nasıl yaklaşılacağını belirliyor. Müzakere edilen her müktesebat başlığının geçici olarak kapatılabilmesi, gerekli görülen bazı hallerde müzakereye açılabilmesi için, müktesebata uyum ve uygulama alanında AB Konseyi'nin belirleyeceği eşiklerin geçilmiş olması gerekecek. Katılım müzakerelerinde Devletlerarası Konferanslarda uygulanan oybirliğiyle karar alma yöntemi kullanılacak. AB Konseyi müzakerelere başlama kararını aldıktan sonra müzakerelerin nasıl yapılacağına dair kesin parametreler belirlenecek.

3. Kültürel ve siyasi diyalogun arttırılması için AB üyesi ülkelerin ve Türk halkının bir araya getirilmesi. Bu bağlamda sivil toplum örgütlerinin önemi vurgulanıyor. AB Komisyonu bu diyalogu nasıl destekleyeceğine dair bir öneride bulunacak.

²⁷⁴ Dilek İftar Ateş ve Meltem Çakır, "AB Komisyonu 2004 Türkiye İlerleme Raporu ve Tavsiye Kararı", **Türk Sanayici ve İşadamları Derneği Avrupa Temsilciliği Bülteni**, Ekim, 2004, s.1

Türkiye, Avrupa Komisyonu'nun katılım müzakerelerine başlanması tavsiye kararını memnuniyetle karşılamıştır. Hükümet açıklamasında “*Komisyon'un tavsiyesini tarihi bir adım olarak görüyoruz*” şeklinde yorum yapmıştır. Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül tarafından açıklanan “Hükümet Bildirisi”nde “*AB Komisyonu tavsiyesinde Türkiye'nin gerçekleştirdiği reformların başarısının teslim ve tescil edildiği*” belirtilmiştir²⁷⁵. Fakat arka planda tutulup, ilk etapta pek göze çarpması istenmeyen hususlar ana İlerleme Raporu içinde değil ona ilave olarak verilen iki küçük raporun içine yerleştirilmiştir. Bu küçük raporların içine yerleştirilen hususlar ise temelde Türkiye için ileriki yıllarda çok tehlikeli olabilecek tuzaklara ve kötü sonuçlara zemin hazırlayabilecek nitelikteki hususlardır²⁷⁶.

2004 İlerleme Raporu'nda ilk dikkat çeken nokta AB'nin GAP ve su sorununa yaklaşımıdır. AB Komisyonu'nun 06 Ekim 2004'te sunduğu Etki Değerlendirme Raporu'nda Uluslararası konular başlığı altında su ifadeye yer verilmişti: “*Ortadoğu'da su önümüzdeki yıllarda giderek artan biçimde stratejik bir konu haline gelecektir. Türkiye'nin AB'ye katılımıyla beraber su kaynaklarına ve altyapılarına (Fırat ve Dicle nehirleri havzaları üzerindeki barajlar ve sulama sistemleri, İsrail ve ona komşu ülkeler arasında su alanında sınır ötesi işbirliği) uluslar arası yönetimin AB için önemli bir mesele haline gelmesi beklenebilir*”²⁷⁷. Görüldüğü gibi rapor bir süre sonra dikkat çekmeye başlamış, raporu orijinal metinden okuyanların beyan ve baskıları ile bu konular sonunda TBMM'de ve medyada dile getirilmeye başlanmıştır. Bu sual ve protestolar karşısında hükümet yetkilileri bu bölümde yazılanlarla sadece çevre temizliği ile ilgili olarak yapılmak istenen bir kontrol mekanizmasının kast edildiği ifade edilmiştir. Ne var ki 2005 AB Türkiye İlerleme Raporu'nda bu konu, aynen 2004 gibi tekrarlanmış ve hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Çevre koruma ile ilgili hiçbir şeyde söylenmemiştir²⁷⁸. Nitekim dönemin Çevre ve Orman Bakanı Osman Pepe, adeta AB'nin isteği doğrultusunda,

²⁷⁵ Telli, **a.g.e.**, s.79

²⁷⁶ Akgönenç, **a.g.e.**, s.115

²⁷⁷ Eray Acar, “Avrupa Birliği'nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı: 4, 2006, s.90

²⁷⁸ Akgönenç, **a.g.e.**, s.122

“suyun havza bazında yönetimini ve planlamasını yapabilecek, suyu her yönüyle bütüncül bir anlayışla yönetebilecek güçlü bir yapıya ihtiyaç olduğunu” vurgulamıştır²⁷⁹. Bu bilgiler ve açıklamalar doğrultusunda AB raporundaki ifadeler tamamen GAP havzasının su kaynaklarının uluslararası kontrolde olması gerektiği noktasındadır.

2004 İlerleme Raporu’nda bir diğer önemli husus olarak Ankara Anlaşması Ek Protokolü’nün imzalanması karşımıza çıkmaktadır. Protokol’ün imzalanması, 3 Ekim’de müzakerelerin başlatılabilmesi için AB tarafından bir ön şart olarak öne sürülmüştü. Türkiye, Protokol metnine mutabakatını bildiren mektubu 29 Mart 2005 tarihinde Brüksel’e ilemiş, metin, AB üyesi ülkelerin Brüksel’deki Daimi Temsilcilerinden oluşan COREPER tarafından 10 Haziran’da kabul edilmişti. Ek Protokol’ün imzalanmasının GKRY’nin fiilen tanınması anlamına gelebileceği kaygısıyla imza sürecinin ne şekilde gerçekleştirileceği konusu taraflar arasında sorun yaratmıştır²⁸⁰. Bu soruna ilişkin çözüm bulunmuş ve Ek Protokol Türkiye tarafından imzalanmıştır. Fakat bu imzanın ileride ne gibi sorunlar açacağı düşünülmemiştir.

Ek protokol ile Türkiye, AB’nin 2003 genişlemesinden sonra birliğe üye olan GKRY dahil tüm yeni Avrupa üyelerini tanımış, kabul etmiş ve dolayısıyla hepsine eşit muamele yapma yükümlülüğü altına girmiş olacaktır. Bu protokolle, Türkiye tüm Türk liman ve hava alanlarını Rumlara açmaya mecbur kalacaktır²⁸¹. Çünkü Ek Protokol karma mahiyette bir uluslararası kamu hukuku işlemi de olsa, nihayetinde Türkiye, bu Protokol ile Ankara Anlaşması’nın uygulama alanını hukuken GKRY’ni içerecek şekilde genişletmektedir. Her ne kadar, Ek Protokol’ün imzalanmasından sonra yayımlanan bir deklarasyon ile Kıbrıs Cumhuriyeti’nin tanınmadığı Türkiye tarafından ilan edilse de, bu süje ile bir uluslararası kamu hukuku işlemi akdedilmiş

²⁷⁹ Necati Akgül, “Dicle ve Fırat Kürdistan’a mı?”, Milli Çözüm Dergisi, Aralık, 2007; <http://www.millicozum.com/mc/aralik-2007/dicle-ve-firat-kurdistanami>

²⁸⁰ Rıdvan Karluk, “Güney Kıbrıs’ın Gümrük Birliği’ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:2, 2006, s.74-75

²⁸¹ Akgönenç, **a.g.e.**, s.124

olmaktadır²⁸². Çünkü AB GKRY’ni bünyesine kattığı ve GB anlaşmasına dahil ettiği için Türkiye açısından her türlü üyeliğin yolu GKRY’nin tanınmasından geçmektedir. Diğer taraftan Annan Planı’na hayır diyen bir GKRY’ni bünyesine kattığı tarihle, referandum tarihlerinin aynı yıl olması manidar olduğu kadar, AB’nin KKTC’ye yönelik söylemler dışında olumlu bir yapı içerisine girmemesi de tarafsızlığın olmadığına kanıtı sayılabilir.

2004 İlerleme Raporu doğrultusunda bir başka önemli husus olarak karşımıza azınlık hakları ve vakıflar çıkmaktadır. Bu konuda İslam özgürlüğünün de ele alınacağı düşüncesiyle AB destekçileri hüsrana uğramıştır. Çünkü Raporda sadece Hristiyan ve Musevi dini azınlıkları korumaya matuf hükümler olup Müslüman hakları ile ilgili her hangi bir iyileştirme konusu ele alınmamıştır. Diğer taraftan 2004 İlerleme Raporu doğrultusunda Türkiye’ye dayatılmak istenen bir başka husus Heybeliada Ruhban Okulu’nun açılmasıdır. Bir diğer önemli konu ise Fener Patriği’nin “ekümenlik” sıfatının kabul edilmesidir²⁸³.

2004 İlerleme Raporu Sözde Ermeni Soykırım’ı geçmese de sınır komşuları ile ilişkilerin düzeltilmesi istenmektedir. Rapor’a göre; Türkiye’nin üyeliği ile AB’nin Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile sınır olacağı ve Türkiye aracılığıyla AB’nin Güney Kafkasya’da istikrarı sağlayıcı bir etki yapabileceği belirtilmekte, bundan dolayı Türkiye’nin katılımdan önce komşularıyla olan anlaşmazlıklarını çözmesini istemektedir. Bunun için AB, Türkiye’nin Ermenistan’la diplomatik ilişkilerini kurması ve kapalı olan kara sınırını açmasını talep etmektedir. Raporda 1915-1916 olaylarından bahsedilmemektedir²⁸⁴. Rapor’un açıklandığı Avrupa Parlamentosu’nda Rapora ilişkin yorumlarda özellikle Sol Birlik Grubu (Wurtz); “*Türkiye’nin AB’ye katılımı uygundur. Diğer yandan Kıbrıs ve Sözde Ermeni Soykırımı gibi sorunların çözülmesi gerekmektedir*”. Diğer bazı komisyon üyeleri ise

²⁸² Kamuran Reçber, Ek Protokol’ün Türkiye Tarafından Onaylanmamasının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Açısından Yarattığı Veya Yaratacağı Sorunlar”, **2011 Yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Fırsatlar ve Tehditler**, Edit: Soyalp Tamçelik, EkoAvrasya Yayınları, Ankara, 2012, s.15

²⁸³ Akgönenc, **a.g.e.**, s.131-132

²⁸⁴ Serap Yolcu, **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Entegrasyon Unu Engelleyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008, s.123

“*Ermeni soykırımının tanınması gereklidir. Bu konu hakkında Türkiye uyarılmalıdır*” şeklinde yorum yapmışlardır²⁸⁵. Diğer taraftan birçok AB (Örn. Fransa, İsviçre) ülkesi Sözde Ermeni Soykırımı’na yönelik tarihsel bilgi edinmeden parlamentolarında çeşitli kararlar almış ve bu konuda soykırımın olmadığını söyleyenleri tutuklayacak derece ileri gitmişlerdir. Türkiye raporda sözü edilen sınırların açılması konusu dahil bir çok noktada dayatmalara maruz kalmıştır.

Müzakereler öncesi dönemin diğer kritik konulardan bahsedecek olursak yukarıda ifade ettiğimiz durumlar dışında özelleştirme, yabancılara toprak satışları, tarımı olumsuz etkileyecek politikalar, Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili konular ve referandumdan bahsedilebilir. Bu konulardan özelleştirme ekonomik anlamda ülkeye fayda sağlasa da kritik önem taşıyan ve kârlı tesislerin yabancılara satışları ülke güvenliği açısından olumsuzluk oluşturabilmektedir. Tarım ve hayvancılık konusunda ise kendine yetebilen bir ülke konumundan medyada rastladığımız görüntülerden hatırlanacağı gibi dışarıdan canlı hayvan ithal eden bir konuma gelmiştir. Nitekim Türkiye bu olumsuzluklar içerisinde 2005 yılı için müzakerelere başlamıştır.

3.6.2. Müzakereler Sonrası Yaşanan Süreç

2004 İlerleme Raporu öneriler eki doğrultusunda 16-17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi ile GKRY’nin AB üyesi olduğu bir sürece girmiştir. Aynı Zirve’de Türkiye’ye ise 2005 için müzakerelere başlama tarihi verilmiştir. Brüksel Zirvesi neticesinde Türkiye’nin aday ülke olması ile ilgili mutabakat sağlanmış, Başbakan Erdoğan mutabakata imza atmıştır. Ardından 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakereleri resmen başlamıştır. 2004 Brüksel zirvesinin öncesi ve sonrasında Türk kamuoyu AB tam üyelik süreci ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle iç politikada oldukça fazla referans

---

²⁸⁵ Aysun Küçükıymazlar, “2004 İlerleme Raporu’nun Açıklandığı Avrupa Parlamentosu’nda Yapılan Bazı Önemli Yorumlar”, **Avrupa Birliği Bülteni**, Sayı:25, 2004, s.1

noktası olarak görülen tam üyeliğe, ilk başlarda Türk halkı oldukça büyük ilgi göstermiştir. Fakat yaşanan süreçte bu ilginin azaldığı da bilinen bir gerçektir²⁸⁶.

Nitekim 13. aday ülke olan Türkiye müzakere için Aralık 2004 AB Zirvesi'ni beklerken; Haziran 2004'te yapılan AB Zirvesi'nde, üyelik başvurusunu bir önceki yıl yapan Hırvatistan'la müzakerelerin 2005 yılında başlatılması kararı alındı. Hem de bu ülkenin Kopenhag siyasi kriterleriyle temelden çelişen uygulamalarından dolayı Lahey Adalet Divanı'nda yargılanmasının söz konusu olduğu bir dönemde; AB'nin böyle bir karar alması, aday ülkeler arasında nasıl bir ayrımcılık yapıldığının göstergesidir²⁸⁷. GKRY'nin üyeliğindeki taraflı yaklaşım sonrası böyle bir uygulamanın Türkiye'nin karşısına çıkması ve daha sonraki olumsuz gelişmeler için AB Türkiye için ne düşünüyor? sorusunu, diğer taraftan Türkiye daha ne kadar taviz verecek? sorunu da akla getirmiştir.

AB Komisyonu, Türkiye'nin 3 Ekim 2005'de başlayacak olan müzakerelerinin çerçevesini belirleyen bir "Müzakere Çerçevesi Belgesi" kabul etmiştir. Yani 17 Aralık'ta Türkiye'ye sadece müzakerelere başlayabileceği sözü verilmiş ama bunun nasıl ve hangi şartlara göre olacağı sonradan verilen belgelerle belirlenmiştir. İlk başlayacak olanda müzakereler olmayıp (ilk defa) ön taramalardır. Çerçeve belgesinde ilk belirtilen konu, "müzakerelerin gidişatının Türkiye'nin kendi yetenekleri ve üyelik için gerekli koşulları karşılamasına bağlı olduğu" olmuştur²⁸⁸. Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Türkiye'ye iletilmesi ve Türkiye'nin belgeye onay vermesi sırasında iktidar ve muhalefet arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. AK Parti Hükümeti alınacak kararın siyasi bir sorumluluk yüklemiş olduğunu ileri sürerek konuyu TBMM gündemine getirmek yerine parti organlarına taşımayı tercih etmiştir. Bu durum TBMM'de konu görüşülürken sert tartışmalara neden olmuştur²⁸⁹. Türkiye ile yürütülecek müzakerelerin açık uçlu bir süreç oluşturduğunu vurgulayan Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 2. maddesi Türkiye açısından bir

²⁸⁶ Kodaman vd., **a.g.m.**, s.202

²⁸⁷ Muzaffer Dartan, "AB Türkiye-İlişkileri: Quo Vadis?", **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Edit: Oğuz Kaymakçı, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2005, 246

²⁸⁸ Akgönenç, **a.g.e.**, s.163

²⁸⁹ Bu konudaki tartışmalar için bkz.; "Hesap Veremedi", **Cumhuriyet**, 6 Ekim 2005, ss. 1-4; "Çerçeve'den Kavga Çıktı", **Radikal**, 6 Ekim 2005, s.6; Akt; Aksu, **a.g.m.**, s.31

güvensizlik sorunu yaratmıştır. 2004 İlerleme Raporu, Müzakere Çerçeve Belgesi, 2005 İlerleme Raporu gibi belgelerde Türkiye'nin birçok alanda köşeye sıkıştırılmaya çalışıldığı açıkça görülmüştür.

29 Kasım 2006'da AB Komisyonu, Türkiye'nin Ek Protokolünü reddederek GKRY gemilerine limanlarını açmadığını gerekçe göstererek üyelik müzakerelerinin kısmi olarak askıya alınmasını önermiştir. Söz konusu öneri sonrasında 11 Aralık 2006 tarihinde AB Dışişleri Bakanları, 35 müzakere faslından sekizinin askıya alınmasına karar vermişlerdir²⁹⁰. Bu fasıllar müzakerelerle ilgili bölümde de bahsedildiği gibi; Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler olmak üzere toplam sekiz tanedir. Fakat öne sürülen bu koşulun aslında haklı bir nedeni mevcuttur. Şöyle ki aday bir ülkenin AB üyesi bir ülkeyle çatışma içinde olduğu sürece AB'ye giremeyeceği AB kurucu antlaşmalarında açıkça belirtilmiştir. Fakat AB zaten daha önce bahsettiğimiz gibi Kıbrıs Sorunu'nun çözümünü noktasında ne yazık ki tarafsız olamamış GKRY'ni sorunsuzmuş gibi üyeliğe almıştır.

2006 yılı Aralık ayında yapılan AB Liderler Zirvesi'nden çıkan kararlar büyük hayal kırıklığına uğrayan Türkiye için, AB serüveninin önemini yitirmeye başladığı ifade edilmiştir. Kimileri “Türkiye için AB macerası bitti” derken, kimileri ise “Türkiye patinaj yapıyor” diyordu. Çünkü sekiz müzakere başlığı fiilen durmuştu²⁹¹.

Her ne kadar iki taraf da Türkiye'nin, AB üyeliğinden faydalanacağını vurgulasa da, müzakerelerin belli alanlarda askıya alınması ağır bir krize yol açmış ve üyeliğe alternatif olabilecek uygulama ve senaryolar üzerine olan tartışmaları güçlendirmiştir²⁹². Aslında bu durum 2004 ilerleme Raporu'nda önemsenmeyen ek Raporların bir sonucuydu. Çünkü Tavsiyeler Raporu 2. maddesinde “*Müzakere edilen her müktesebat başlığının geçici olarak kapatılabilmesi, gerekli görülen bazı*

²⁹⁰ Karakaş, **Türkiye'nin...**, s.3

²⁹¹ A. Akif Poroy, **Türkiye-AB Medeniyetler Çatışması**, Truva Yayınları, İstanbul, 2008, s.209

²⁹² Cemal Karakaş, “Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün mü? Türkiye'nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:4, Sayı:16, 2008, s.25

hallerde müzakereye açılabilmesi için, müktesebata uyum ve uygulama alanında AB Konseyi'nin belirleyeceği eşiklerin geçilmiş olması gerekecek..." şeklinde ifadeler 2006 yılında gerçek oluyordu. Kıbrıs sonunu ile ilgili olarak AB Konseyi'nin 8 faslın açılmaması ve hiçbir faslın geçici olarak kapatılmaması kararına giden süreçte iki metin büyük önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin AET ile Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokoldü imzalarken yapmış olduğu deklarasyon ve buna karşı AB'nin deklarasyonudur. Bu iki deklarasyon Türkiye ve AB'nin birbirine karşı tutumlarını ortaya koymaktadır. Nitekim "İşletmeler ve Sanayi Politikası" ile "Trans-Avrupa Ağları" başlıklı fasıllar teknik olarak kapatılmaya hazır durumda olmalarına rağmen, Ek Protokol nedeniyle kapatılamamaktadır.

Daha öncede bahsedildiği gibi Fransa 2007 yılında; Tarım ve Kırsal Kalkınma, Ekonomik ve Parasal Politika, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, Mali ve Bütçesel Hükümler ve Kurumlar olmak üzere toplam beş faslı bloke etmiştir. Fransa, Sarkozy yönetiminde müzakereleri bloke etme konusunda elinden geleni ardına koymamıştı. Hatta Fransız yetkililer, AB dışişleri bakanlarının hazırladığı Türkiye ile ilgili genişleme strateji metninde, "katılım" ve "üyelik" kullanılmasını engellemeyi, büyük bir zafer olarak gördüler²⁹³.

Dönemin Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Testimony adlı kitabında Türkiye'nin AB üyeliğine neden karşı olduğunu temel parametrelerini açıklamıştır. Öncelikle Türkiye'nin topraklarının % 98'inin Avrupa kıtası dışında olduğunu savunan Sarkozy, üyelik durumunda Türkiye'nin AB üyeleri arasında en yüksek nüfus oranına sahip olacağını savunmaktadır. Nüfus yoğunluğunun ötesinde ise AB bünyesine İslam kültürünün girmesinin, AB'nin kurucu babalarının siyasi birlik kurma fikrine zarar vereceği görüşündedir. Bu noktada Sarkozy, Türklere AB'ye üye olamayacaklarını söylemekte geç kalındığı takdirde bunun nezaket sınırlarını aşacağını da belirtmektedir. Sarkozy, AB'nin hacminin daha fazla artmasına karşı çıkmaktadır, çünkü Türkiye gibi geniş coğrafyaya yayılmış ve yoğun nüfuslu bir

---

²⁹³ Yanarışık, a.g.e., s.62

ülkenin üyeliği sonrasında Fransa'nın gücünü kaybedeceğinden endişe duymaktadır²⁹⁴.

Diğer taraftan Türkiye bütün gerekenleri yapsa bile, GKRY'ni resmen tanımadığı ve bir çözüm olmadan da tanımayacağı yönündeki beyanlarının, AB tarafından benimsenmediği de açıkça ifade edilmiştir. GKRY'nin adanın tamamına yönelik olarak AB'ne girmesi işlerini daha da kolaylaştırmıştır²⁹⁵. Nitekim Aralık 2009'da yapılan Avrupa Birliği Konseyi toplantısı sonrasında ise GKRY yaptığı tek taraflı bir açıklamayla; İşçilerin Serbest Dolaşımı, Enerji, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Eğitim ve Kültür ile Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları olmak üzere altı faslin açılmasını engellemiştir. Bunlardan Enerji, Eğitim ve Kültür ve Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları fasılları, açılış kriteri koyulmayan; yani blokajın kalkması halinde kısa sürede açılacak fasıllardır. Kıbrıs sorunu AB'nin hemen hemen tüm ilerleme raporlarında yer almıştır. Bu durum daha öncede bahsedildiği gibi 2004 ilerleme raporu ve Ek Protokol'ün imzalanması sonrasında meydana geleceklerin habercisiydi. Bu kapsamda GKRY yukarıdaki fasılları bloke etmiştir.

İç politikada 10 Ocak 2007'de Dışişleri Bakanlığı ve AB Genel Sekreterliği yetkilileri ile dönemin Başmüzakereci Ali Babacan'ın gerçekleştirdiği toplantı sonucunda 2007-2013 dönemini kapsayacak şekilde oluşturulacak yıllık planlar ile her kurumun ne yapması gerektiği konusunda çıkarılacak yol haritasının, 31 Ocak'ta kamuoyuna duyurulacağı ilan edilmişti. Ne yazık ki daha sonra 31 Mart olarak değiştirildi. Oysa Türkiye'nin en geç 2014 yılına kadar AB'ye hazır olacağını söyleyen Başmüzakereci Ali Babacan, "*Bizim onların müzakereleri açıp, kapamasını bekleyecek vaktimiz yok*" diyerek; Türkiye'nin reform sürecini, belli ki dışarıdan bir baskı olmaksızın tamamlayabileceğini AB'ye göstermek istemişti²⁹⁶. Bütün bu gelişmeler zaten AK Parti hükümetinin AB ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini de

²⁹⁴ Esra Lagro, "Why is President Sarkozy Actuaaly Against Turkish Accession to the EU? Facts and Challenges", **Perceptions**, Spring-Summer 2008, s 72, Akt; Aslıhan P. Turan, "Fransız Dış Politikası ve Türkiye'nin AB Üyeliği", 27 Eylül 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/766/-fransiz-dis-politikasi-ve-turkiye%E2%80%99nin-ab-uyeligi/#.VFIBI2chtiQ>

²⁹⁵ Akgönenç, **a.g.e.**, s.165

²⁹⁶ Poroy, **a.g.e.**, s.209

belirliyordu. AK Parti hükümeti Türkiye için karşı karşıya kaldığı sorunlarda AB'den destek aldı. Aynı şekilde AB'de Türkiye üzerinden taleplerinde, alabileceğinin fazlasını AK Parti hükümeti döneminde takır takır elde etmeye başladı²⁹⁷.

2010 Haziran'ında açılan "Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası", Türkiye için toplam 35 fasıldan açılabilen on üçüncü ve son müzakere faslı oldu. Birçok müzakere başlığının bloke edilmesi ve kalanların da çok yavaş açılması sebebiyle, zaten önceki örneklere göre çok daha yavaş ilerleyen Türkiye'nin AB katılım süreci, 2012 yılı itibariyle durmuş vaziyettedir. Üyelik müzakerelerinin akıbetinin ne olacağını hiç kimse kestiremiyor. Şu ana kadar gelinen nokta ise tek bir gerçeği olanca çıplaklığıyla haykırıyor; Türkiye üyelik müzakereleri sürecinde, diğer bütün aday ülkelerden farklı olarak, üvey kardeş muamelesi görüyor²⁹⁸.

Müzakere sürecinde incelenen 33 fasılda ilerleme kaydedilen başlıklar olduğu gibi ilerleme kaydedilmeyen ve sınırlı sayıda ilerleme kaydedilen başlıklarda bulunmaktadır. Sonuç itibariyle 2002-2012 yılları arasındaki dönem, Türkiye-AB ilişkileri açısından değerlendirildiğinde AB'nin istediği doğrultuda ilerlemiştir. Türkiye ise sadece izlemekle yetinen ve verilen ödevleri yerine getiren bir öğrenci gibi görülebilir.

3.6.3. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde 2002-2012 Yılları Arası Siyasi İktidarın Değerlendirilmesi

Türkiye'de 2002-2012 yılları arasında Ak Parti iktidarı yer almıştır. Ak Parti'nin 2002 Kasım seçimleri sonrasında iktidara gelişi, bir yandan ekonomik istikrar beklentisini artırmış, diğer yandan siyasetin toplum nezdinde kaybettiği itibarın iadesine vesile olacağına dair umutları beslemiştir. Bu doğrultuda Ak Parti iktidarı, toplumun geniş bir kesimi tarafından kabullenilmiştir. Ak Parti'nin iktidara geldikten sonra dönemin Başbakanı Abdullah Gül'ün ağzından açıkladığı Hükümet Programı yanında, bir yandan Türkiye'nin AB'ne üyeliği konusunda harcadığı yoğun

²⁹⁷ Manisalı, **a.g.e.**, s.219

²⁹⁸ Yanarışık, **a.g.e.**, s.64

çaba, diğer yandan ekonomik kriz ortamının yarattığı tahribatların iyileştirilmesi noktasındaki girişimleri ve ortaya koyduğu sosyal politikalar, Ak Parti'ye dönük desteği canlı tutmuştur²⁹⁹.

2002 Kopenhag zirvesine giderken yeni kurulan Ak Parti hükümeti, büyük ölçüde bürokratların yönlendirmesiyle Türkiye'nin 'üzerine düşeni yaptığını', kriterleri yerine getirdiğini, dolayısıyla AB'nin müzakere tarihi vermesi gerektiğini yönünde bir diplomasi yürütmüştü³⁰⁰. Bu doğrultuda 2004 yılında AB Komisyonu Ankara'nın Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar vermiş ve Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlama kararı almıştı³⁰¹. Bu karar Türkiye'de Ak Parti taraftarları tarafından büyük bir zafer olarak algılandı. Buna birçok aydın, yazar vb. kesim eşlik etmiştir. Bu konuda eleştiren kesimden de söz edilebilir. Onlar ise AB'nin Türkiye'nin milli çıkarlarına karşı tarafı politikalar uygulayacağını düşünenlerdi. Netice itibarıyla Türkiye'de AB'ne bakış üyeliği destekleyenler ve desteklemeyenler olarak iki kutupluydu.

Ak Parti iktidarı AB ile müzakere sürecine başlamadan önemli gelişmelere imza atmıştır. Özellikle Ak Parti 30 Kasım 2002 tarihinde 23 yıllık olağanüstü hal uygulamasına son vermiştir. Böylece Doğu ve Güneydoğu illeri uzun süren olağanüstü rejimin baskısından kurtulmuş ve sosyal ve kültürel hayat normalleşmeye başlamıştır. AB ilerleme sürecinde gerçekleştirilecek reformlara ağırlık veren hükümet, insan hakları reformlarının uygulanmalarını desteklemek amacıyla Eylül 2003'de Reform İzleme Grubu oluşturmuştur. Çocuk haklarının korunmasına dair uluslararası mevzuatın bir parçası olan Çocuk Haklarına İlişkin

²⁹⁹ Fahrettin Altun, "Değişim ve Statüko Kıskaçında Ak Parti", **SETA Analiz**, Sayı:6, Mart, 2009, s.5

³⁰⁰ İhsan D. Dağı, "Avrupa Birliği ve Türkiye: Nedenler ve Sonuçlar Üzerine", **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye**, Ed. Erdinc Yazıcı, Çelik-İş Yayınları, Ankara, 2005, s.61

³⁰¹ Efe Çağman ve Kenan Dağcı, "Avrupa Birliği - Türkiye İlişkilerinde Türk ve Türkiye İmajı", **International Joint Conference, 10th (Int.) Knowledge Economy and Management Congress**, İstanbul, 08-10 November, 2012, s.1100

Sözleşmesi/Çocukların Müdahil Oldukları Silahlı Çatışmalara İlişkin İhtiyarı Protokolü Türkiye tarafından Ekim 2003’de onaylanmıştır³⁰².

AB üyeliği sürecine başlarken özellikle Kıbrıs konusunda Ak Parti Hükümeti yeni bir konsept ve yeni bir uygulama başlatmıştır. Klasik Türk Kıbrıs politikası değişmeye başladı. O zamana kadar ayrı bir konu olarak ele alınan “Kıbrıs konusu” hatalı bir tutum sonucunda adeta AB üyeliği ile birlikte çözülmesi gereken bir olay konumuna getirildi ve bu iki olay birbirine bağlanmış oldu. Bu olay büyük bir diplomasi taktik hatası olarak siyasi tarihte yerini almıştır³⁰³. Bu durum müzakere sürecinde Türkiye’nin sürekli önüne getirilecek bir olayında başlangıcı niteliğindedir.

3 Ekim 2005’te AB ile fiili müzakerelere başlayan Türkiye, 35 fasılda tarama sürecini 13 Ekim 2006’da tamamladı. Ancak Türkiye, Ekim 2006’ya kadar olan sürede taraması sona eren fasıllardan sadece bilim ve araştırmada müzakereyi tamamlayabildi. Tarama sürecinde Türkiye’yi en çok zorlayan unsur, Mart ayında Fransa’nın eğitim ve kültür faslının açılması için siyasi kriterlere atıfta bulunulması talebi oldu. Türkiye, müzakere davet mektubundan bu unsurun çıkartılmasında başarılı olsa da, Fransa ve Rum Kesimi’nin bu fasıla yönelik vetosu sürmektedir³⁰⁴.

AK Parti, 2002-2005 arasında çok aktif bir AB üyelik politikası izledi ve birbiri ardına gerçekleştirdiği reformların sonucunda elde edilen tam üyelik müzakerelerine başlama heyecanı ile 2006 yılında da iyi bir mesafe kat etti. Ancak cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin tartışmalarla başlayan iç politikadaki sürtüşmeler AB, demokratikleşme, normalleşme ve hukuk devleti konularını gündemden düşürüverdi³⁰⁵. AB, 2008 tarihli KOB’nde “Ayrımcılığa Karşı Politikalar” başlığı altında yasal anlamda da bu yönde güvence sağlanmasını tavsiye etmiştir. Yine 2009 yılı İlerleme Raporu’nda ayrımcılıkla mücadele ile ilgili olarak

³⁰² Selvet Çetin, “10 Yıllık Reform Döneminde İnsan Hakları: Gelişmeler ve Beklentiler”, Edit: Murat Yılmaz, **Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz**, Ocak, Ankara, 2013, s.12, <http://www.sde.org.tr/Files/Others/84affc65be5cc6a3.pdf> (Erişim Tarihi:17.08.2014)

³⁰³ Akgönenç, **a.g.e.**, s.128

³⁰⁴ M. Murat Erdoğan, **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005**, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 2006, s.304

³⁰⁵ Talip Küçükcan, “Çözüm AB Sürecini Hızlandırmakta...”, Zaman Gazetesi, 03 Temmuz 2009, <http://arsiv.setav.org/> (Erişim Tarihi: 15.12.2014)

AB, Ak Parti hükümetinin attığı adımları olumlu bulmakla birlikte yasal çerçevenin AB müktesebatıyla yeteri kadar uyumlu olmadığını belirtmiştir³⁰⁶.

Sonuç olarak Ak Parti döneminin AB ilişkilerinde en önemli etkisi müzakere sürecinin başlamasıdır. Fakat müzakereler Ak Parti hükümetinin yanlış Kıbrıs politikası sayesinde içinden çıkılmaz bir konuma gelmiştir. Bu kapsamda müzakere fasılların açılmasında ve kapanmasında en önemli etken Kıbrıs konusudur. Türkiye'nin, GKRY'ne limanlarını açmak istememesi ve AB'nin de Kıbrıs'ı bir bütün olarak görmesi ana sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzakere sürecinin 6 faslının açılmasında Kıbrıs kriteri, diğer fasılların ise kapanma kriteri olarak yine Kıbrıs sorunun ortaya çıkması bu sorunun önemini ortaya koymaktadır. Fakat GKRY, Yunanistan'ın da desteğiyle birlikte müzakere sürecinde zaten birçok başlığı bloke etmiş durumdadır. Yinede Türkiye'nin AB'ye girme yolunda bazen sekteye uğramalar olsa da önemli adımların Ak Parti döneminde atılmış olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu önemli adımların yanında önemli stratejik hatalarda yapıldığı da unutulmamalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye AB ilişkilerinde 2002- 2012 dönemi ve müzakerelerin geleceğe etkisi kronolojik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda AB Zirve sonuçları, Katılım Ortaklığı Belgeleri ve Türkiye'ye verilen dokümanlar temel alınmıştır. Ayrıca Türkiye AB ilişkilerinde 2002- 2012 dönemine ilişkin yapılmış araştırmalar

³⁰⁶ Cemal Baltacı, Erdal Eke ve Mücahit Avcı, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Türk Anayasal Demokrasisi Üzerine Etkisi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, 2012, s.144

incelenmiştir. Söz konusu incelemeler 2002 yılı sonrasında müzakere sürecine kadar olan süreç ve müzakerelerin başlamasından sonraki süreç olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye AB ilişkilerinde 2002 yılından müzakerelerin başlamasına kadar olan süreç tam üyelik süreci olarak incelenmiştir. Tam üyeliğe giden süreç 21-22 Haziran 2002'de Sevilla Zirvesi ile başlamıştır. Zirvenin sonucunda Avrupa Konseyi, Türkiye'de uygulamaya konulan reformları memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir. Ayrıca Konsey, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı belgesinde belirtilen öncelikleri yerine getirme yönünde sarfettiği gayretlerini teşvik etmekte ve tümüyle desteklemekte olduğunu ifade etmiştir. Yine Sevilla Zirvesi sonuç bildirgesinde Kıbrıs'la ilgili AB'nin tercihi, birleşmiş bir Ada'nın üyeliği yönünde olduğu, BM Genel Sekreteri'nin çabalarına tam destek verildiği ve katılım müzakerelerinin sonuçlanmasından önce gerçekleşmesi temennisiyle kapsamlı bir çözüme kavuşturulması istenmiştir. AB aynı temennileri 24-25 Ekim 2002'de gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi sonuç bildirgesinde de tekrarlamıştır.

AB Zirveleri'nden bu sonuçlar çıkarken Türkiye farklı tartışmaların odağında yer almaktaydı. Özellikle, hükümeti yıpratma girişimleri ve koalisyon hükümetinin Türkiye'de yürümeyeceği fikri açıkça konuşulmaktaydı. "Anayasa Fırlatma krizi" gibi olaylar neticesinde yeni seçimlerin yapılması gerektiği fikri kabul görüp, yaygınlaşmaya başlamıştı. Diğer taraftan Ortadoğu'daki bir takım gelişmeler yaşanacağı fısıltıları yayılmaktaydı. ABD'nin Irak'a müdahalesi gündemde ilk sırayı almaktaydı.

Sonuç olarak, koalisyon hükümetinin döneminin bitmesine 18 ay kala ülke seçim havasına sokulmuş ve 3 Kasım 2002'de erken seçime gidilmiştir. Seçim sonucunda birçok parti seçim barajının altında kalmış, TBMM'nde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) birinci, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise ana muhalefet olarak yer almıştır.

Ak Parti iktidarında başlayan yeni dönemde ise ilk AB ilişkileri 12-13 Aralık 2002 Kopenhag'da gerçekleştirilen AB Konseyi Zirve toplantısı ile başlamıştır. Bu zirve sonrası, Avrupa komisyonu raporu ve önerisi doğrultusunda Türkiye, “Kopenhag Kriterlerini yerine getirirse 2004 Aralık ayında düzenlenecek olan Konsey toplantısında müzakerelere başlanacaktır” kararıyla karşılaşmıştır. Bu doğrultuda Katılım Ortaklığı Belgesi gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından gözden geçirilen Katılım Ortaklığı Belgesi 12 Haziran 2003 tarihinde AB resmi gazetesinde yayınlanmıştır. Gözden geçirilen KOB'ne karşılık Türkiye'de Ulusal Programında değişiklik yapmış ve 24 Temmuz 2003 tarihinde resmi gazetede yayınlanmıştır.

6 Ekim 2004 tarihinde Avrupa Komisyonu, 2004 ilerleme raporunun yanında bir de tavsiye belgesi yayınlamıştır. Bu belgeye göre Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirdiği teyit edilmiş ve katılım müzakerelerine başlanması tavsiye olunmuştur. 2004 İlerleme Raporu dikkatle incelendiği zaman diğer raporlardan farklı bir içeriğe sahip olduğu görülebilir. Çünkü Rapor ilerleyen yıllarda AB'nin bu rapor doğrultusunda bir kıyaslama yapacağını sinyallerini vermektedir. 2004 İlerleme Raporu ile birlikte verilen dokümanlara bakıldığında ise ileride çok daha ciddi durumlara yol açacağı net olarak görülmektedir. 2004 İlerleme Raporu ile birlikte verilen tavsiye raporunda adeta Türkiye'nin AB ile geleceğinin çizildiği görülmektedir. AB Meseleler ve Etkiler raporu ise belgelerine baktığımızda ise kısacası AB ülkelerinin tüm istek ve arzularını dile getirdiğini söylemek mümkündür.

Yukarıda ifade edilen belgelerin geleceğe yönelik analizi yapılacak olursa aslında bu belgelerin Türkiye'nin elini kolunu bağlayacak nitelikte olacağı görülmektedir. 2012 yılına kadar bu belge üzerinden gönderme yapacak AB bir anlamda Türkiye'yi bu belgeler ile köşeye sıkıştırmıştır. 2004 yılının bir başka önemli gelişmesi ise Annan Planı'na göre daha farklı bir tavır sergileyen GKRY'nin 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyeliğine alınmasıdır. Ak Parti hükümetinin haklı olarak tepkileri olsa da uygulamada tepkilerini AB'ne duyuramamıştır. Netice itibarıyla GKRY AB üyesi olmuştur. Buna karşılık 2004 yılı Aralık ayında düzenlenen Brüksel Zirvesi'nde alınan karara göre Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini

yerine getirdiği ve katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararlaştırılmıştır. Türkiye artık GKRY'nin de içerisinde bulunduğu daha fazla üye ülkeyi ikna etmek zorunda bırakılmıştır. Türkiye AB ilişkilerinde Tam Üyelik Süreci için net olarak söylenecek sonuç, Türkiye açısından ileriye yönelik önemli olumsuz sonuçlar doğuracağı düşünölemeyen davranışlarda bulunulmasıdır.

Müzakere sürecini inceleyecek olursak daha kapsamlı ve ayrıntılı bir durum ortaya çıkmaktadır. 29 Haziran 2005 tarihinde Avrupa komisyonu tarafından sunulan Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB), Avrupa Konseyi tarafından 3 Ekim 2005 tarihinde kabul edilmiştir. Müzakere süreci başladığında hiç vakit kaybetmeden 20 Ekim 2005 tarihinde ilk fasıl için tarama süreci başlatılmıştır. Bu durum Türkiye'deki bazı medya organları tarafından olağanüstü bir başarı gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Kimi kesimler artık Türkiye'yi Avrupalı olarak görmeye bile başlamıştır. Fakat ileride ortaya çıkacak olumsuz durumlar düşünölmemiştir.

2005 MÇB'nin 2. maddesinde Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirememesi ve üyelik yükümlölüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması halinde Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesinin sağlanması ifade edilmiştir. Diğer taraftan MÇB'nin 20. maddesinde "tarama ve tarama sonrasında gerçekleştirilecek müzakereler için müktesebat, her biri belli bir siyasi alan ilgilendiren bir takım fasıllara bölünecektir" ifadesi yer almıştır. Bu kapsamda AB daha önceki üye ölkelere 31 başlık altında sınırlama yaparken Türkiye ile başlayan müzakere sürecinde bu sayı 35 olmuştur.

Türkiye 2012 yılı itibariyle 35 fasıldan 13 müzakere başlığı açıp bunların sadece bir tanesini tamamlayabilmiştir. 12 Haziran 2006'da "geçici olarak" kapatılıp diğer başlıklarda da benzer uygulamalarla yeni fasıllar açılarak, müzakereler fiili olarak askıya alma şeklinde durdurulmasa da pek ilerleme kaydedilememiştir. Zira AB Komisyonu, Türkiye'nin limanlarını Rumlara açmadığı sürece, hiçbir müzakere başlığının kapatılmamasını kararlaştırmıştır.

Fransa 2007 yılında, beş faslın müzakereye açılmasına, bu fasılların üyelikle doğrudan ilgili olması gerekçesiyle izin vermeyeceğini açıklamıştır. Bu gelişmelerle birlikte 2007 yılında Türkiye'nin memnun etmesi gereken iki ülke daha AB üye olmuştur. Aralık 2009'da yapılan Avrupa Birliği Konseyi toplantısı sonrasında ise GKRY yaptığı tek taraflı bir açıklamayla altı faslın açılmasını engellemiştir. Tüm bu gelişmelerle 2012 yılında Türkiye'nin müzakere sürecinin yavaş ilerlediği görülmektedir. Fakat bu durumun birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi Kıbrıs sorunudur. Türkiye, Kuzey Kıbrıs'a uygulanan izolasyonların kalkması karşılığında Ankara Anlaşması Ek Protokolü'nü, yani GB'ni, GKRY'ne uygulayacağına dair taahhütte bulunmuştur. Kıbrıs sorunu ile bağlantılı ve tamamen siyasi olarak bloke edilen birçok fasıl yer almaktadır. Bu blokajların en fazlası ise GKRY tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda müzakere sürecinin ileriye yönelik çok iç açıcı bir durumda olduğu söylenemez. Türkiye'nin ve siyasi iktidarında AB'nin bu taraflı politikalarını anlaması eski AB heyecanını taşımadığını göstermektedir.

AB açısından 2002 ve 2012 yılları arasındaki Türkiye ilişkileri değerlendirildiğinde; GKRY'ni üyesi yaparak AB'nin ilk başarısını sağladığı söylenebilir. Bu başarı ile birlikte Türkiye'nin önüne GKRY'nin adanın tamamında söz sahibidir niteliğini getirmiştir. Diğer taraftan Türkiye'ye susma payı olarak verilen adaylık süreci ve müzakere sürecinin başlatılması Türkiye'yi oyalamaktan ileriye gidememiştir.

Zaten AB'nin iki lokomotif ülkesi Almanya ve Fransa'nın Türkiye'nin AB üyeliğine olumsuz bakışı bunu durumu açıklar niteliktedir. Nüfus bakımından AB'nde büyük ölçüde Almanya ve Fransa kadar söz hakkı olacağından korkulan Türkiye'nin kolay hazmedilmesini beklemekte düşündürücüdür. 2002 ve 2012 yıllarındaki gelişmelere göre AB Türkiye ile müzakereleri GKRY ekseninde engellemektedir.

Almanya ve Fransa'da gelenekçi iktidarların yükselişi ile birlikte Türkiye'nin müzakere süreci iyice zorlaşmıştır. Alman Hristiyan Birlik Partisi'nin ilk olarak ortaya attığı imtiyazlı ortaklık meselesi de Almanya ve Fransa'nın Türkiye için

sunduğu bir öneri haline gelmiştir. İmtiyazlı ortaklığa göre, Türkiye AB'nin NATO içinde bir dostudur ve Ortadoğu ile AB arasında bir köprü vazifesi görebilir aynı zamanda Ortak Dış ve Savunma Politikası ile terörle mücadele ve istihbarat alanında da işbirliği yapılabilir. Buna olgulara dayanarak imtiyazlı ortaklık, gümrük birliği kararlarının ötesine geçebilir ancak Türkiye bu öneriyle ne AB'nin içerisinde bırakılmakta ne de AB'nin tam olarak dışarısında bırakılmaktadır. Bu durumun aşılmasının ise Türkiye'nin atacağı adımlara bağlı olduğu dile getirilmektedir. Bu kapsamda AB, Türkiye'yi köşeye sıkıştırmış durumdadır, adımlarını desteklemektedir.

Türkiye açısından 2002 ve 2012 yılları arasındaki AB ilişkileri değerlendirildiğinde; oldukça önemli kazanımlar sağlandığı düşüncesi hakimdir. Fakat Türkiye gerek siyasi, gerek ekonomik uluslararası hukukla bağdaşmayan durumlarla karşı karşıya bırakıldığına da farkındadır. Sadece bu gibi durumlarda en az hasarla ilerlemek istemektedir. Özellikle 2004'te, on yeni ülkenin AB'ne katılması, yıllardır AB'ye üye olmak için bekleyen Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. 2005'te başlayan müzakere süreciyle birlikte yeni bir boyut kazanan Türkiye-AB ilişkilerinde 2006 yılı Türkiye açısından tam bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Toplam 35 müzakere başlığından 13'ü açılabilmişken bunlardan sekiz tanesi 2006 yılında durdurulmuştur. Bu gelişmelerle birlikte 2007 yılında Türkiye'nin memnun etmesi gereken iki ülke daha AB üye olmuştur.

Sonuç olarak 2002 ve 2012 yılları arasında Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi zora sokan hadiseler, hak edilmeyen şekildeki davranışlar ilişkileri durma noktasına getirmiştir. Aslında bu durum 2004 İlerleme Rapor ve ek raporlarında gözden kaçırılacak tarzda dayatmaların bir sonucu olarak GKRY'nin AB'ne alınarak, Türkiye için fazla bir seçeneğin bırakılmamasıdır. 2006 yılında kapatılan müzakere başlıkları da bunun bir yansımasıdır. Geline noktada Türkiye'nin AB ilişkilerinin iç açıcı olmadığını söylemek mümkündür. Fakat 2012 yılı itibarıyla kimi medya organları ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından AB ilişkileri hayati öneme sahipmiş gibi lanse edilerek 2002 sonrasındaki bazı tavizlerin ilerisine gidilmesi istenmektedir. Geline noktada Türkiye, AB'nin tarafsız

olmadığını iyice anlamıştır. Hükümetin zaman zaman AB'ne yapılan sert açıklamaları bunun bir kanıtıdır. Çalışma kapsamında ele aldığımız dönemde AB'nin Türkiye'den elde ettiği çıkarlar ise işin diğer kısmıdır. 2002-2012 yılları arasındaki olumsuz tabloya bu tezin yazıldığı dönemde 2014 yılında AİHM'nin aldığı GKRY'ne verilemesini kararlaştırdığı tazminatını da eklersek işlerin pek iç açıcı bir duruma geldiğini söylemek imkânsızlaşır. Zaten Türkiye-AB ilişkilerinin bu karamsar tabloya sahip olmasında 2002 sonrasındaki görmezden gelinen olumsuz gelişmeleri olumlu gibi yansıtmak ve bu tavırla hareket etmek yatmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliği için bir kimileri tarafından 2014 yılı tahmini verilirken, kimileri için ise 2020 tarihi verilmektedir. Fakat müzakerelerdeki çıkmazlar bizim için AB üyeliğini 2020 tarihinden daha ileri tarihe yada farklı entegrasyon senaryolarında tahmine itmektir.

KAYNAKÇA

Ahmad Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul, 2010

Akdemir Erhan, “Kronik: 2006 AB İlerleme Raporu ve Türkiye-AB İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:61, Sayı:4, 2006

Akgönenç Oya, **Türkiye’nin AB Stratejisi**, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2010

Akgün Birol, “AK: Avrupa Konseyi”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Edit: Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006

Aksu Fırat, “Türkiye-Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs ve Ege Uyuşmazlıkları”, **Türkiye- AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Der: Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, Alp Yayınları, Ankara, 2007

Akşin Sina, “Demokrat Parti Dönemi”, **Dünyanın ve Türkiye’nin Yakın Dönemi**, Edit: İhsan Güneş, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1998

Alacadağlı Esmeray, “Katılım Ortaklığı Belgesinden Ulusal Programa, Bu Yol Avrupa Birliği’ne Çıkar mı?”, **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Yıl2, Sayı:6, 2001

Alganer Yalçın ve Çetin Müzeyyen Özlem, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri (I)”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: XXIII, Sayı:2, 2007

Altun Özge, **Avrupa Birliği Genişleme Politikası Bağlamında Hırvatistan Üyeliği**, T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013

Arıkan Harun, “Avrupa Birliğinin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:3, 2004

Arman Şengül, **Nice Antlaşması: Avrupa Kurumsal Hukukuna Etkisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004

Arsava Füsün, “Nice Antlaşması’nın Getirdikleri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2002

Arsava Füsün, **Amsterdam Antlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2000

Atakan Mehtap, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu**, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1998

Ateş Dilek İştar ve Çakır Meltem, "AB Komisyonu 2004 Türkiye İlerleme Raporu ve Tavsiye Kararı", **Türk Sanayici ve İşadamları Derneği Avrupa Temsilciliği Bülteni**, Ekim, 2004

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2006 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2006

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2007

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2008 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2008

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2009 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2009

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2010 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2010

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2011 İlerleme Raporu**, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gayri Resmi Tercüme), Brüksel, 2011

Avrupa Komisyonu, **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 İlerleme Raporu**, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, 2001, s.30

Aydın İpek vd, **Türkiye 2006 Yılı İlerleme Raporu'nun Müktesebat Başlıklarına Göre Genel Değerlendirilmesi**, TEPAV Yayını, Ankara, 2006

Aydın Nurullah, **Avrupa Birliği Nedir? Ne Değildir?**, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2009

Aydın-Düzgit Senem, “Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası”, **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği’ne Giriş**, Yay. Haz. Ayhan Kaya, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2013

Ayhan Sinan, **Avrupa Birliğinde Kişilerin Serbest Dolaşımı ve Türkiye İçin Müzakere Süreci**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004

Bağcı Şehnaz, **Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Azınlıklar**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007

Bal Harun ve Özalp Hüseyin, “Avrupa’da Parasal Birlik Düşüncesi ve Euro’ya Geçiş”, **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:15, Sayı:2, 2011

Balıkçı Arzu, **2005 Yılından Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Sorunlar**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013

Baltacı Cemal, Eke Erdal ve Avcı Mücahit, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Türk Anayasal Demokrasisi Üzerine Etkisi”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 2012

Baransel Sibel, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’nin Kıbrıs Sorunu**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.99

Bozkurt Enver ve Demirel Havva, **Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004, s.215-216

Bozkurt Enver, Özcan Mehmet, Köktaş Arif, **Avrupa Birliği Hukuku**, 3. Baskı, Asil Basım Yayın, Ankara, 2006

Bozkurt Veysel, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Vizyon Yayınları, Ankara, 2001

Börekçi Havva ve Yurdakul Mehmet Onur, **Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılım Sürecinde MASAK**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara, 2011

Can Hacı, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:3, No:1, 2003

Canbolat İbrahim S., **Avrupa Birliği Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2002

Coşkun Enis, **Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2001

Çalış Şaban H., **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006

Çetin Servet, "AB-Türkiye İlişkisinin Tarihsel Süreci", 2010, <http://avrupanaliz.wordpress.com/tag/bruksel-zirvesi/> (Erişim Tarihi: 15.04.2014)

Dağ Ahmet Emin, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğu**, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010

Dağdemir Elif, "Avrupa Birliği'nin Genişleme ve Avrupa Komşuluk Politikası", **Avrupa Birliği**, Edit: S. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012

Dartan Muzaffer, "AB Türkiye-İlişkileri: Quo Vadis?", **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Edit: Oğuz Kaymakçı, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2005

Dedeoğlu Beril, "Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Süreci II: Avrupa Birliği'nin Yalan Geçmişı". **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Der: Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003

Delanty Gerard, **Avrupa'nın İcadı**, Çev: Hüsamettin İnaç, Adres Yayınları, Ankara, 2004

Demirbaş, İ. Ferhat, **Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türkiye**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010

Demirel Havva, **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyeliği ve Kıbrıs Problemi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003s.168

Demirkıran Özlem, Çiçek Eda, Eltetik Havva ve Sarıkçıoğlu Melike, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Son Dönem”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2010

Dinan Desmond, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, Çev: Hale Akay, Kitap Yayınları, 2005

Dinler Zeynel, **Bölgesel İktisat**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998

Doğaner Yasemin, “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Dış İlişkiler”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Yıl: 2, Sayı:4, 2006

DPT, **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003)**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2000

DPT, **Avrupa Kronolojisi (1946-2002)**, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002

DPT, **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (14 Nisan 2003 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai Metin)**, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003

DPT, **Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2005

DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 2007, s.318-339

Efe Haydar ve Han Seyfi, “AB Uyum Yasalarının Türkiye’deki İnsan Haklarının Gelişimine Katkıları”, **KAÜ İİBF Dergisi**, Cilt:3, Sayı:4, 2012

Efe Haydar, “Türkiye’nin Değişmeyen Dış Politika Gündemi Olarak Kıbrıs ve Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi”, **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, Edit: Osman Bahadır Dinçer vd., USAK Yayınları, Ankara, 2010

EN, **European Council Copenhagen**, Conclusions Of The Presidency, 2002

Eracar Ramazan, **Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Sağlıkta Dönüşüm Programının Hastalar Tarafından Değerlendirilmesi: Ankara İli Özel İki Hastane Uygulaması**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013

Eralp Atila, “Kopenhag Zirvesi Işığında Türkiye-AB İlişkileri”, **Perşembe Konferansları**, Aralık, 2002

Erdoğan Hasan, **Turgut Özal Döneminde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003

Erhan Çağrı, “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu”, **Avrupa Birliği**, Edit: S. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012

Eskici H. Burcu ve Yeniay Özgür, “Genişlemelerle Birlikte Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi’nde Oylama Gücü Dağılımı”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2013

Fazlıoğlu Ömer, **2005 Yılı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgelerinin Siyasi Kriterler Açısından Ön Değerlendirmesi**, TEPAV Yayını, Ankara, 2005

Fırat Melek M., “Helsinki Zirvesinden Günümüze Ab-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:4, No:1, 2004

Giray Neslihan, **Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programı Kapsamındaki Projelerin Bazı Eğitim ve Başarım Göstergeleriyle İlişkisi: Ortaöğretim Okullarında Bir Araştırma**, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010

Gökay Bülent, **Türkiye Avrupa'nın Neresinde?**, Ayraç Yayınevi, İstanbul, 1997

Gökbunar Ramazan, Halit Yanıkkaya, Serkan Cura, **Avrupa Birliği'nin Türkiyeli Geleceği: Umutlar ve Korkular**, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2008

Gözen Ramazan, “Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:2, No:6, 2006

Güneş Muharrem, **Yunanistan-Avrupa Birliği-Türkiye Üçgeni: Yunanistan'ın Türkiye Politikası (1990- 2006)**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2008

Güney Pelin Öge ve Akbay Oktay Salih, “Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası ve Türk Sanayisine Etkileri”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2008

Güran Nevzat ve Aktürk İsmail, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, Isparta, 2001

İçener Erhan, “Türkiye'nin AB Yolculuğunda Hedef/Süreç İkilemi”, **Heinrich Böll Stiftung, Perspectives**, Sayı:6, Ekim, 2013

İKV, “AB Genişlemesi”, <http://www.ikv.org.tr> (Erişim Tarihi:10.03.2014)

İKV, “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakerelerinde Son Durum”, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2013,

http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/muzakerelerde_son_durum%281%29.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2014)

İZTO, “AB 2012 Türkiye İlerleme Raporu Değerlendirmesi”, İzmir Ticaret Odası 2012, <http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2012/11/ab2012tr.pdf> (Erişim Tarihi:15.04.2014)

Kaçöz Remzi, **Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa’ya (Tarihten Günümüze Avrupa Süreci)**, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2012

Kadıoğlu Beyhan, **Türkiye Avrupa İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006

Kapusuz Fadime, **Avrupa Birliği Uyum Sürecinin Türkiye Ekonomisine Etkileri: (1980-2006)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006

Karakaş Cemal, “Türkiye’nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:3, No:9, 2007

Karakaş Cemal, “Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün mü? Türkiye’nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:4, Sayı:16, 2008

Karakaş Yusuf, **Avrupa Birliği’nde Siyasal Entegrasyon**, Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2000

Karluk S. Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2003

Kavalalı Murat, **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci: AB’nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2005

Kejanlıoğlu D. Beybin ve TAŞ Oğuzhan, “Türk Basımında AB-Türkiye İlişkilerinin Sunumu: 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi”, **Kültür ve İletişim Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2009

Kerman Uysal, Özaltan Oğuzhan ve Yerlikaya Fahrettin Burak, “Avrupa Birliği’nin Türk Kamu Yönetiminden Demokratikleşme Beklentileri: İlerleme Raporları Üzerinden Bir Analiz (1998-2012)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, 2013

Keskin Hakan, **Doğru Sayılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008

Kılıç Murat, **Türkiye Avrupa Birliği Siyasi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi (1951-2005)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006

Kocabıyık Hüseyin, **Avrupa Birliği Süreci ve Batı Avrupa Türklerinin Türk-AB İlişkilerine Etkileri**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.22

Koçak Süleyman Yaman, “Ankara Anlaşması’ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı:2, 2009

Kodaman Timuçin, Selim Kanat, Esmе Saraç, Mustafa İlboğa ve Bahadır Eser, “Avrupa Birliği Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi: Isparta İli Örneği”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 17, 2008

Kürkçügil Masis, “Sunuş”, Der: Masis Kürkçügil, **Kıbrıs Dün ve Bugün**, İthaki Yayınları, 2003

Lahi Aynur, “Beşinci Yıldönümünde Türkiye-AB Müzakereleri: Tamam mı Devam mı?”, **21. Yüzyıl**, Sayı:23, Kasım, 2010

Manisalı Erol, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe**, Derin Yayınları, İstanbul, 2007

Mor Hasan, “Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XII, Sayı:1-2, 2008

Morgil Orhan, “Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye’nin Uyum Süreci”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:2, 2006

Mumcu Cumhuriyet, “Türkiye ve Avrupa Birliği Müzakere Süreci”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:4, Sayı:8, 2005

Orkunoglu Işık Fulya, “Özelleştirme ve Alternatifleri”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:22, 2010

Önsöz Melih, **İlerlemenin Matematiği**, İKV Değerlendirme Notu, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2012

Özarslan Bahadır Bumin, “Avrupa Birliği Komisyonu”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt:V, Sayı:2, 2005

Özcan Bülent, **Avrupa Birliğinde Sermayenin Serbest Dolaşımı Konusundaki Mevzuat ve Türkiye’nin Uyumu**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004

Özdemir Haluk, “Ulusal Dış Politikalar ve Jeostrateji Bağlamında “Avrupa”nın Anlamı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:7, No:1, 2007

Özdemir Sahir, **Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu, Avrupa Toplulukları, Avrupa Birliği, Roma Antlaşması, Avrupa Tek Senedi, Avrupa Birliği Antlaşması, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2001

Özer M. Akif, “Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:66-67, 2007

Özer M. Akif, “Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, 2009

Özer M. Akif, “Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:69, 2008

Özgür Tuncay, **Türkiye-AB Süreci: Dönüm Noktaları ve Kırılmalar**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

Poroy A. Akif, **Türkiye-AB Medeniyetler Çatışması**, Truva Yayınları, İstanbul, 2008

Poyraz Zeynep, **Türk Toplumunun, Avrupa Birliği'ne Üyeliği Algılama Düzeyi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

Reçber Kamuran, “Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye Cumhuriyeti-Avrupa Birliği İlişkileri İtibarıyla Değerlendirilmesi”, **İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:31, 2004

Seyidoğlu Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Yayıncılık, İstanbul, 2007

Şahin Mustafa, **Avrupa Birliği Self Determinasyon Politikası**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “16-17 Aralık 2004 Avrupa Birliği Konseyi Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi”, <http://www.abgs.gov.tr/?p=300&l=1> (Erişim Tarihi: 15.04.2014)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “Avrupa Birliği: Kurumlar”, <http://www.ab.gov.tr> (Erişim Tarihi:10.03.2014)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999) Türkiye ve Kıbrıs Paragrafları” <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 10.03.2014)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “Kopenhag Zirvesi ve Kıbrıs TBMM Gündeminde”, 2002, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=21155&l=1> (Erişim: 15.04.2014)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **AB’ye Genel Bakış**, Ankara, 2011

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Temel AB Terimleri**, Ankara, 2010, s.22

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, Ankara, 2011

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Brüksel Zirvesi (17-18 Haziran 2004)”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/selanik-zirvesi-19-20-haziran-2003.tr.mfa> Erişim Tarihi: 10.03.2014

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Selanik Zirvesi (19-20 Haziran 2003) Türkiye ve Kıbrıs Paragrafları”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/selanik-zirvesi-19-20-haziran-2003.tr.mfa> Erişim Tarihi: 10.03.2014

T.C. Sağlık Bakanlığı, **Avrupa Birliği ve Sağlık Bakanlığı Uyum Çalışmaları**, Ankara, 2010

Tansel Pınar, **Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Avrupa Birliği’ne Adaylık Süreçlerinin Karşılaştırılması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006

Tansi Deniz, “AB Stratejileri Açısından Türkiye”, **Avrupa Birliği Dersleri Ekonomi Politika Teknoloji**, Edit: İrfan Kalaycı, Nobel Basım Yayın, Ankara, 2006

Tatoğlu Emin, **Avrupa Birliği’nin Tarihsel Gelişimi (1951- 1995)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006

Telli Yasemin, **Gümrük Birliğinden Sonra Türkiye-AB İlişkileri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008

Temiz Dilek, “Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu Mu?”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2009

Tezcan Ercüment, “Avrupa Birliği’nin Ekonomik ve Sosyal Politikaları”, **Avrupa Birliği**, Edit: S. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012

Tezcan Ercüment, “Topluluklardan Avrupa Birliği’ne Avrupa Bütünleşmesinin Geçirdiği Değişim Süreci”, **Avrupa Birliği**, Edit: S. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012

TMMOB, **Avrupa Birliği –Türkiye İlişkileri ve TMMOB**, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayını, Ankara, 2005

Toktaş Yılmaz, **Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi ve Olumsuz Etkileri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

USAK, **Kıbrıs Sorununa Alternatif Açılımlar: “Çok Bileşenli Adım Modeli”**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara, 2008

Uysal Ceren, “Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:1, 2001

Üçler Yasemin Telli, “Gümrük Birliğinden Sonra Türkiye AB İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:14, Sayı:27, 2014

Ülger İrfan Kaya, **Avrupa Birliği’nin ABC’si**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2003

Vardar Deniz, “Türkiye-AT İlişkileri”, **Türk Dış Politika Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2001

Yanarışik Oğuzhan, **Avrupa Ailesindeki Üvey Kardeş Türkiye: AB üyelik Sürecinde Türkiye’ye Uygulanan Ayrımcı Muamelenin Analizi**, Babıâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2012

Yiğit Ali, “Avrupa’nın Sınırları ve Türkiye’nin Avrupa’ya Göre Konumu”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2000

Yiğit Devrim, **Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2006

“2007 Türkiye İlerleme Raporunda Kıbrıs”,
<http://www.quickwasp.com/kab/KibrisBolumTR.pdf> (Erişim:15.04.2014)

<http://www.ayintarihi.com/arabic/date/2002-02-18> (Erişim: 15.04.2014)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Nurhan DEMİRAL
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara/1984
Eğitim Durumu
Lisans Eğitimi : Kırıkkale Üniversitesi Kamu Yönetimi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Uluslararası İlişkiler

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : -

İş Deneyimi

Stajlar : -

Projeler : -

Çalıştığı Kurumlar : Genelkurmay Başkanlığı

İletişim : 0 312 402 2474

E-Posta Adresi : nurhandemiral06@hotmail.com

Tarih

:24 Mart 2015